

**ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН**

ВБД: 332(575,32)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТУХСАНБОЕВА ХУРШЕДА МАҲМУДОВНА

**ТАКМИЛИ ШАРИКИИ ДАВЛАТИЮ ХУСУСӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ
МИНТАҚАВӢ (дар мисоли вилояти Суғди ҶТ)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ
аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ

Роҳбари илмӣ:

**доктори илми иқтисод,
профессор Ризоқулов Т. Р.**

Хучанд, 2023

НОМГЌИ ИХТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҶОИ ШАРТЌ

ШДХ – Шарикии давлатию хусусї

ШМХ – Шарикии минтақавию хусусї

ХМК – Хизматрасонии манзилию коммуналї

ПМС – Палатаи миллии соҳибкорї

КИС – Корпоратсияҳои иҷтимоию сиёсї

АТИ – Асосноккунии техникї-иқтисодї

ИДМ – Иттиҳодии Давлатҳои Мустақил

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ММД – маҷмӯи маҳсулоти дохилї

МММ – маҷмӯи маҳсулоти минтақавї

СМР – Стратегияи миллии рушд

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

ИА – Иттиҳодияи Аврупо

ФР – Федератсияи Русия

МИМ – Маҷоми иҷрокунандаи маҳаллї

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	4
БОБИ I. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДИИ ШАРИКИИ ДАВЛАТ ВА БИЗНЕС ДАР САТҲИ МИНТАҚА ДАР ШАРОИТИ ҲОЗИРА	14
1.1. Мундариҷаи иҷтимоию иқтисодии шарикии давлатию хусусӣ дар илм ва амалияи иқтисодӣ.....	14
1.2. Шаклҳои шарикии давлат ва бизнес дар сатҳи минтақавӣ ва методикаи арзёбии амалҳои онҳо	25
1.3. Таҷрибаи инкишофи шарикии давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақавӣ дар мамолики хориҷӣ	39
БОБИ II. ВАЗӢИЯТ ВА ХУСУСИЯТИ РУШДИ ШАРИКИИ ДАВЛАТИЮ ХУСУСӢ ДАР ВИЛОЯТИ СУҒДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	52
2.1. Тавсифи умумӣ ва хусусиятҳои рушди шарикии давлатию хусусӣ дар минтақаҳо	52
2.2. Инвеститсияҳо дар низоми омили инкишофи муносибатҳои шарикии давлатӣ ва хусусӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа	69
2.3. Моделиронии ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ ва бизнес-сохторҳо дар минтақа	82
БОБИ III. ИНКИШОФИ СТРАТЕГИИ МУНОСИБАТҲОИ ШАРИКИИ ДАВЛАТ ВА БИЗНЕС ДАР САТҲИ МИНТАҚАВӢ	101
3.1. Такмили механизми ҳамкориҳои давлат ва бизнес дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	101
3.2. Таҷдиди ҷанбаҳои институтсионалии танзими шарикии давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақаҳо	115
3.3. Равияҳои мутобиқсозии чараёни идоракунии рушди ШДХ дар шароити муосир.....	130
ХУЛОСА	147
РӢИХАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА	152
ЗАМИМАҲО	174

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Рушди муносибатҳои бозорӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиқлолият то кунун дар ҳамрадифии баъзе муаммоҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ якҷоя амалӣ дорад, ки онҳоро бо механизмҳои софи бозорӣ ҳаллу фасл намудан душвор аст.

Дар ин самт ду намуди муаммоҳоро метавон аз ҳамдигар фарқ кард: якум, мушкилоте, ки танҳо бо даҳолати мақомоти давлатӣ танзим кардан мумкин, яъне ҳалли муаммоҳои таваррум, таҳияи таҳкурсии ҳуқуқии фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ, коркарди асосҳои институтсионалии рушд, муаммоҳои муносибатҳои беруна, таъмини ҳифзи ҳуқуқ ва ғайра; дуввум, мушкилоте, ки бо ҷалби баҳши хусусӣ имконияти ҳалли онҳо қавитар мегардад, ба монанди масъалаҳои бекорӣ, камбизоатӣ ва таъминнокӣ бо инфрасохтори иҷтимоӣ (маориф, тандурустӣ).

Оид ба зарурати рушди шарикии давлатию хусусӣ махсусан дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030 чунин омадааст: «Барои тақвият додани нақши ниҳодҳои ҳамохангсоз ва масъулияти иҷтимоии бизнес дар раванди назорат ва рушди соҳаҳои иқтисодиёти миллий тадбирҳо оид ба коҳиш додани фишори маъмурӣ ба фаъолияти хоҷагидорӣ, кам кардани ҷузъи коррупсионӣ, аз ҷумла дар асоси рушди шарикии давлат ва баҳши хусусӣ баррасӣ мегарданд. Рушди ниҳодҳои ҳамохангсоз ва масъул, ҳамзамон тақвият додани нақши ҷомеаи шахрвандиро дар назорати ҷамъиятии фаъолияти давлат ва бизнес дар назар дорад».¹

Аз нуктаи назариявӣ боиси қайд аст, ки шарикии давлат ва бизнес дар мавридҳои самаранок хуб медиҳад, ки агар давлат барои иҷрои вазифаҳои муайян бо сабаби маҳдудияти имкониятҳо ба сармояи иловагии хусусӣ ниёз дошта бошад. Дар навбати худ, баҳри кам кардани ҳадди ақали хавфҳо ҳангоми амалигардонии лоиҳаҳои инвеститсионӣ ташкили истеҳсолоти молҳои нав, субъектҳои бизнес ба дастгирии давлат ниёз дошта бошанд. Зеро давлат бо

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Душанбе, 2016. - С. 5-6.

ширкати худ метавонад барои фаъолияти бомуваффақият шароити мусоид фароҳам орад ва бо ин роҳ барои рушди иқтисодиёти минтақа такони иловагӣ медиҳад.

Имрӯз дар рушди минтақа ҷалб намудани сармоя, баланд бардоштани фаъолнокии иқтисодии субъектҳои хоҷагидорӣ, таъмин намудани самаранокии истифодаи захираҳо, ҳалли бекорӣ, иҷрои корҳо оид ба ободонии шаҳру ноҳияҳо аҳамияти калон дорад. Дар ҳалли чунин масъалаҳо ташаккули муносибатҳои ҳамкорӣ байни мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, аҳоли ва бахши соҳибкорӣ метавон роҳи беҳтарин дошта бошад. Дар ин хусус дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чӣ ҳақиқат ҳалли мушкилоти иҷтимоии аҳолии кишвар омадааст, ки дар доираи нақшаи корҳои ободониву бунёдкорӣ ба муносибати 30-солагии Истиқлоли давлатӣ дар се соли охир зиёда аз 25 ҳазор иншооту биноҳои истеҳсоливу иҷтимоӣ ва инфрасохторӣ сохта, ба истифода дода шудаанд.

Бо истифода аз фурсат, ба кулли мардуми шарафманди кишвар, аз ҷумла бо ҳамаи соҳибкорони ватандӯст ва шахсони саховатпеша, ки ба ифтихори ҷашни 30-солагии Истиқлоли давлатӣ дар раванди корҳои ободониву созандагии Ватан, бахусус дар бунёди иншооти соҳаҳои маориф ва тандурустӣ, саҳми басо арзишманд гузоштаанд, сипосу миннатдорӣ баён менамоям.

Бидуни ҳамкориҳои самараноки мутақобилаи шароити давлатию хусусӣ алҳол татбиқи лоиҳаҳои калони аз лиҳози ҷамъиятӣ муҳим имконнопазир аст. Дар асоси мулоҳизаҳои боло метавон гуфт, ки имрӯз таҳқиқи механизми рушди шароити давлатию хусусӣ, ки ба низоми идоракунии минтақа сифати нав медиҳад, аз ҷумлаи масъалаҳои мубрами илм ва амалияи иқтисодиёти ватанӣ ба шумор меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ институти шароити давлату бахши хусусӣ дар нимсолаи дуввуми асри гузашта дар мамлакатҳои хориҷӣ инкишоф ёфтааст. Баробари татбиқи омили мазкур дар илми иқтисодӣ аз ҷониби олимони хориҷӣ, аз қабили Ҷ.М. Кейнс, И. Шумпетер,

Х. Лейбенштайн, Дж.Стиглиц, Э.Р. Йескомп, Д. Норт ва дигарон асарҳои зиёд таълиф гардидаанд.

Дар солҳои амалигардонии ислоҳоти бозорӣ дар мамлакатҳои фазои пасошӯравӣ мавзӯи ҳамкориҳои бахшҳои давлатӣ ва хусусӣ бо васеъшавии ислоҳоти бозорӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифт. Аз ҷумла, асарҳои олимони В. Г. Варнавский, М. А. Дерябина, В. Г. Ефимова, В.Н. Лившиц Б. А. Гринчил Б.С. Чихаревич О.Н. Савина С. А. Рожкова ва дигарон ба мавзӯи ташаккули институтҳои шарикӣ давлатию хусусӣ дар иқтисодиёти Русия бахшида шудаанд.

Дар байни олимони қазоқ асарҳои Панзабеков А. Ж., Андреев Г.М., Делон Дч.-ро махсусан қайд кардан лозим аст. Ҳамчунин, асарҳои олимони ўзбек Комилова Р. Ш., Орипов А. О. хеле ҷолиби диққатанд.

Дар илми иқтисодии ватанӣ низ дар солҳои соҳибистиклолӣ дар асарҳои олимони кишвар масъалаҳои марбут ба шарикӣ давлат ва бизнес ба таври бояду шояд инъикос ёфтаанд. Аз байни олимони ватанӣ асарҳои шахсони зерин аз қабилӣ Раҳимзода Ш. М., Муқаддасзода Ф.М., Хоҷаев П.Д., Иброҳимзода И., Азимов П.Х., Нозимов Б., Шокиров Р.С., Саидова М.Х., Кандиёрова Д. О., Ҳабибов С. Ҳ., Мирбобоев Р.М., Шарифзода М. М., Исмоилова М. М., Ризоқулов Т. Р., Бобочонов Д. Д., Ғозибеков С. А. - ро қайд кардан мумкин аст.

Бо вучуди ин, дар илми ватанӣ корхое, ки махсус барои афзоиш додан ба масъалаҳои ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ, аз он ҷумла омӯзиши он дар сатҳи минтақа, инчунин таъсири ташкили ҷунин тадбир ба рушди иҷтимоию иқтисодии минтақа мавриди таҳқиқ қарор дода нашудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти мазкур дар ҷорҷӯбаи амалишавии Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба итмом расонида шудааст. Алалхусус тибқи банди 1. Тоҷикистон дар соли 2030, зербанди 1.5. Сарчашмаҳои маблағгузориҳои татбиқи стратегия. Банди 3. Таҳкими нуруи институтсионалии кишвар; зербанди 3.2. Рушди минтақаҳо. Банди 4. Рушди сармояи инсонӣ,

зербандҳои 4.1. Маориф ва илм, 4.3. Ҳифзи иҷтимоӣ, 4.6. Коҳиш додани сатҳи нобаробарии иҷтимоӣ.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ ҳамчунин тибқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи иқтисодиёт ва соҳибкории Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқи диссертатсионӣ рушди назарияи илмӣ ташаккули шарикӣ давлатию хусусӣ дар иқтисодиёти минтақа, ҳамчунин коркарди тавсияҳои амалӣ оид ба ташкили механизм ва афзоиши он чун омили самаранокии беҳтар гардонидани ҳолати иҷтимоию иқтисодии минтақа ба ҳисоб меравад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсади гузошташуда вазифаҳои зерин муайян карда шудаанд:

- таҳқиқи мундариҷаи иҷтимоию иқтисодии шарикӣ давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақа дар шароити муосир;
- ошкор сохтани шаклҳои мухталифи шарикӣ давлат ва бизнес дар сатҳи минтақа, ҳамчунин муайян кардани методикаи арзёбии ҳамкорӣ мутақобилаи онҳо;
- омӯختани таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ оид ба инкишофи шарикӣ давлатию хусусӣ ва муайян кардани ҷанбаҳои қобили қабули он;
- таҳлил кардани вазъи умумӣ ва хусусиятҳои инкишофи шарикӣ давлатию хусусӣ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- асоснок сохтани омилҳое, ки ба инкишофи муносибатҳои шарикӣ давлат ва бизнес дар сатҳи минтақа таъсир мерасонанд;
- коркарди амсилаи ҳамкорӣ мутақобилаи мақомоти давлатӣ бо бизнес-сохторҳо дар минтақаҳо;
- коркард ва пешниҳоди таҷдиди механизмҳои шарикӣ давлатию хусусӣ дар вилояти Суғд ва таҳияи чорабиниҳо оид ба ташкили асосҳои институтсионалии танзими он дар дурнамо.

Объекти таҳқиқот маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ мебошад, ки бо ташаккули шарикӣ давлатию хусусӣ дар қаламрави ҳудудҳои маъмурии муайян алоқаманд аст.

Предмети таҳқиқот механизми ташкили иқтисодии инкишофи шарикӣ давлатию хусусӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Фарзияи таҳқиқот. Дар асоси фарзияи тадқиқоти илмӣ андешаи муаллиф оид ба таҷдиди механизмҳои ташкил ва фаъолияти шарикӣ давлатию хусусӣ дар низоми иқтисодию иҷтимоӣ, ба беҳтаргардонидани неқӯаҳволии минтақа оварда расонад, муайян карда шудааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои бунёдии олимони хориҷӣ ва ватанӣ оид ба масъалаҳои инкишофи шарикӣ давлатию хусусӣ дар иқтисодиёт, ҳамчунин ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабулшуда, назарияи идоракунии минтақавӣ, назарияи менеҷменти умумӣ, асарҳои илмӣ дар маҷаллаҳои соҳавӣ интишоргардида, ҳисоботи таҳлилии вазорату идораҳои дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил додаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар рафти таълифи диссертатсия ва асоснок сохтани муқаррароти илмӣ методҳои мухталиф, аз ҷумла методҳои таҳлили қиёсӣ, вазъиятӣ, мантиқӣ, низомбандӣ ва диалектикӣ, ҳамчунин методҳои иқтисодию математикӣ ва омории тадқиқот мавриди истифода қарор гирифтанд.

Сарчашмаи таҳқиқот. Пойгоҳи иттилоотии диссертатсияро маводи расман дар матбуоти оммавӣ интишорёфтаи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва намоёндагҳои минтақавӣ он, санадҳои меъёрии ҳуқуқии идоракунии сатҳи минтақавӣ ва ҷумҳуриявӣ, маводи Ҳокимияти иҷроияи давлатии вилояти Суғд, манбаъҳои илмӣ хориҷӣ ва ватанӣ, аз ҷумла мақолаҳои рисолаҳои илмӣ, нашриёти даврӣ ташкил кардаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи иқтисодиёт ва соҳибкории Донишқадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон омода гардидааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар рушди назарияи ҳамкориҳои давлатию хусусӣ, ҳамчунин таҳияи тавсияҳои илман асоснок оид ба таҷдиди механизмҳои ташкил ва фаъолияти шарикӣ давлатию хусусӣ (ШДХ) дар сатҳи минтақавӣ чун ниҳоди нави минтақавӣ танзими фаъолият зоҳир мегардад.

Хулосаҳои алоҳидаи илмӣ, ки унсурҳои навгониро дарбар мегиранд, инҳоанд:

– муқаррароти концептуалӣ дар бораи шарикӣ давлатию хусусӣ таҳқиқ шуда, дар асоси он ба моҳияти ин мафҳум дар сатҳи минтақа тасҳеҳ ворид карда шудааст. Мувофиқи он: “ШДХ механизми сиёсати иқтисодӣ буда, иҷрои вазифаҳои давлатро дар минтақаи алоҳида пурзӯр менамояд ва ба шартӣ судманди мутақобила ҳалли масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ, иқтисодиро бо роҳи ҷалб намудани дороиҳои моддӣ, ғайримоддӣ аҳоли ва бизнес-сохторҳоро таъмин менамояд”;

– бисёрҷанбагии шаклҳои ШДХ, ки муносибатҳои умумии шарикӣ то шартномаҳо ва корхонаҳои муштарак (қарордод; лизинг; созишнома; қарордоди инвеститсионӣ; консепсияҳо; соҳомигардонӣ; иштироки саҳмӣ дар сармоя ва ғайра) дарбар мегирад, муаллаф сохта шудааст. Низоми нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии фаъолияти ШДХ гуруҳбандӣ намуда, тибқи он нишондиҳандаҳое, ки самаранокии ШДХ-ро аз ҷониби манфиатҳои давлатӣ аз нуктаи назари шарикӣ барои арзёбӣ намудан имкон медиҳад, асоснок карда шудааст;

– таҷрибаи мамолики хориҷаи дур (Бритониёи Кабир ва Олмон) ва хориҷаи наздик (Русия, Ўзбекистон, Қазоқистон) дар самти истифодаи самаранокии ШДХ ҷамъбаस्त карда шудааст. Дар асоси он дар шароити муносири рушди кишвар таҷрибаи давлатҳои Русия, Ўзбекистон ҷолиби диққат ва қабул аст, ки ташкили ШДХ-ро дар соҳаҳои саноат, кишоварзӣ бештар рушд додааст, мувофиқи мақсад мебошад;

– муайян карда шудааст, ки шарикӣ давлатию хусусӣ дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд бештар дар пешниҳоди хизматрасонии иҷтимоӣ, яъне дар низомии маориф, тандурустӣ, варзиш рушд ёфтааст. Гуруҳбандӣ карда шудааст, ки дар

самти соҳаи маориф дар паҳншавии ҳамкориҳои ШДХ шаҳрҳои Панҷакент, Истаравшан, н. Ашт пешқадам мебошанд. Шаҳрҳои Хучанд, Конибодом, ноҳияҳои Шаҳристон, Зафаробод, Деваштич, Спитамен мавқеи миёна доранд. Дар самти бунёди кӯдакистонҳо дар гуруҳи пешқадам шаҳрҳои Хучанд, Бӯстон, Исфара, ноҳияи Бобоҷон Ғафуров; дар сатҳи миёна ноҳияи Зафаробод, шаҳри Бӯстон, дигар шаҳру ноҳияҳо бошанд, ақибмонӣ доранд. Дар соҳаи варзиш ноҳияи Мастҷоҳ пешқадам, шаҳрҳои Истаравшан, Хучанд, ноҳияи Деваштич дар ҳолати миёна, дигар шаҳру ноҳияҳо дар сатҳи паст қарор доранд;

– ошкор гардидааст, ки дар амалишавии ҳадафи стратегии давлатӣ, яъне “саноатикунони босуръат” ҳар як минтақа ба ШДХ ниёз дорад ва дар вилояти Суғд ин ҳолат дар марҳилаи ибтидоӣ қарор дорад. Дар ҳамкориҳои бахши хусусӣ бо сармояи худ, бахши давлатӣ бо пешниҳоди қитъаи замин ройгон, озод қардан аз пардохти воридоти техника, технология, имтиёзҳои андозӣ, маъмурий ширкат меварзад. Сабабҳои рушд наёфтани ШДХ дар соҳаи саноати минтақа муайян карда шудааст: а) норасоии кадрҳои баландихтисос оид ба коркард ва пешниҳоди лоиҳаҳои ҷолиби инвеститсионӣ; б) нобоварӣ ба бахши хусусӣ ё ин ки ба бахши давлатӣ; в) мавҷудияти элементҳои коррупсионӣ;

– муайян карда шудааст, ки ҳаҷми маблағгузорӣ ба нишондиҳандаи рушди ШДХ баҳри арзёбии он модели иқтисодиёти математикии бисёрромила қарор дорад. Муайян гардидааст, ки рушди шарикӣ давлатӣ ва хусусӣ дар иқтисодиёти муосири вилояти Суғд ҳоло бештар аз тағйирёбии ҷунин нишондиҳандаҳои омилӣ, яъне тамоюли шумораи корхонаҳои муштарак ва аз ҳаҷми қарзҳои сохтмонӣ васлқунӣ пайвастагии зиёд дорад;

– муайян карда шудааст, ки инкишофи ШДХ дар минтақаҳо ҷун манбаи баланд бардоштани иқтисодӣ баромад мекунад. Дар ин асос самти ҳавасмандгардонии ташаккули ШДХ пешниҳод қарор дорад. Аз ҷумла, бештар намудани муҳити институтсионалӣ; ташаккули институти кластерҳои соҳавӣ дар асоси шарикӣ бизнес ва сохторҳои ҳукуматӣ; тақмили асосҳои ҳуқуқӣ. Алгоритми ҳамкориҳои мутақобилаи субъектҳои шарикӣ давлатию хусусӣ дар минтақа пешниҳод қарор дорад. Дар асоси он маҷмӯи тадбирҳо оид ба тақмили

сиёсати иқтисодии минтақавӣ, ки ба беҳтар намудани ҳамкории бахши давлатӣ ва бизнес-сохторҳо равона мегардад, тавсия шудааст;

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- низомбандӣ намудани муқаррароти концептуалӣ оид ба шароити давлатию хусусӣ, дар асоси он ворид намудани тасҳеҳӣ ба предмети таҳқиқотӣ;
- асоснок намудани равиши методӣ оид ба арзёбии низоми нишондиҳандаи фаъолияти ШДХ ва гуруҳбандии онҳо тибқи субъектҳои ҳамкорӣ;
- асоснок намудани истифодаи таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ оид ба самаранокӣ ташкил ва рушд додани ШДХ;
- арзёбӣ намудани ҳолати муносири рушди ШДХ дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд ва исботи рушди бештари ШДХ дар соҳаи иҷтимоӣ ва истеҳсоли молҳои ҷамъиятӣ;
- асоснок намудани рушди ШДХ дар соҳаи воқеии иқтисодиёти вилоят ва муайян гардидани сабабҳои рушд наёфтани он дар бахши воқеии иқтисодиёт;
- таҳия кардани модели иқтисодиёти математикии бисёрромила оид ба арзёбии таъсири омилҳои тағйирёбанда ба рушди ШДХ;
- коркард намудани пешниҳод ва тавсияҳои илмӣ оид ба тақвият додани ҳамкории бахши давлатӣ ва бахши хусусӣ дар сиёсати иқтисодии минтақавӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявӣ дар он аст, ки муқарраротҳои илмӣ дар диссертатсия коркардгардида барои инкишоф додани назарияи рушди минтақавӣ дар асоси татбиқи механизми ШДХ истифода бурдан мумкин аст, ки он бояд ба баланд бардоштани ҷаззобияти инвеститсионии минтақа ва ҷалби ҳаҷми умумии инвеститсияҳо мусоидат менамояд.

Аҳамияти амалии диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои онро Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳангоми амалигардонии лоиҳаҳои калонмиқёс дар асоси ШДХ дар сатҳи минтақа дар коркарди барномаҳои дахлдори давлатӣ истифода бурда метавонанд. Натиҷаҳои таҳқиқ

мумкин аст дар инкишофи соҳаҳои инфрасохтор дар вилояти Суғд бо назардошти таъбиқи шарикӣ давлатию хусусӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Коркардҳои методии муаллиф дар Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд, аз ҷумла дар фаъолияти Раёсати минтақавии рушди иқтисод ва савдои вилояти Суғд мавриди истифода қарор гирифтаанд. (маълумотнома таҳти №82/1 аз 29.06. 2022)

Муқаррароти алоҳидаи таҳқиқи илмӣ дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии вилояти Суғд, аз ҷумла Донишқадаи иқтисодиёт ва савдои Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон истифода шудаанд.(маълумотнома таҳти №522 аз 21.06. 2022)

Хулосаҳои илмӣ алоҳидаи диссертатсияро дар низоми тайёри ва бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳои таҳсилоти олии касбӣ дар самти чунин ихтисосҳо, аз қабili иқтисодиёти минтақа, менеҷмент, идоракунии давлатию минтақавӣ ва ғайра истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо интиҳоби усулҳои мақбули таҳқиқот, бозэтимодии маълумотҳо, миқдори кофӣ маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот дар доираи мавзӯ, ки муқаррароти илмӣ пешниҳодкардаи муаллифро дар диссертатсия исбот мекунанд, тасдиқ мешавад. Самтҳои асосӣ, хулоса ва тавсияҳои асоснок оварда шудаанд, ки таҳлили илмӣ натиҷаҳои тадқиқоти назариявӣ таҷрибавиро инъикос мекунанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Кори диссертатсионӣ ба шиносномаи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Қулли марҳилаҳои навишти диссертатсия бевосита бо иштироки муаллиф, яъне таҳияи нақшаи он, иҷроии нақшаи тадқиқот, аз ҷумла, таҳияи мундариҷаи мавзӯ, асосноксозӣ ва муҳимияти он, мақсад ва вазифаҳои рисола ва ғайра гузаронида шудааст. Муаллиф ҳиссаи назаррасро дар коркарди механизмҳои ҳамкориҳои давлатӣ ва хусусӣ дар сатҳи иқтисодиёти вилояти Суғд дар шароити муосир гузоштааст. Иштироки бевоситаи унвонҷӯ дар таҳқиқот тавассути интишори

мақолаҳои илмӣ оид ба мавзӯи кор, баромадҳо дар конференсияҳои илмию амалӣ ва илмӣ-назариявӣ сатҳи байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ, инчунин дар санҷиши амалии натиҷаҳои диссертатсия собит мешавад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти алоҳидаи илмӣ диссертатсия дар конференсияҳои байналхалқӣ, ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ, донишгоҳӣ ва байнидонишгоҳӣ бо иштироки бевоситаи муаллиф ироа гардидаанд. Аз ҷумла, дар конференсияи байналхалқии илмию амалии “Рушди иқтисодиёти инноватсионӣ дар Тоҷикистон ва Полша” (Душанбе, 2018); конференсияи байналмилалии илмӣ-методии «Рушди иқтисодиёти инноватсионӣ индустриалӣ: назария, усулҳо, таҷриба» (Хучанд, 2019), конференсияи байналмилалии илмӣ-методии «Бизнеси байналмилалӣ: таъсисёбӣ, муаммоҳои инноватсионӣ» солҳои (2019–2020), форуми ҷумҳуриявӣ иқтисодӣ “Таъмини рушди устувор ва рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ” (Хучанд, 2020), конференсияи байналмилалии илмӣ – назариявӣ “Ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ дар татбиқи саноатикунонии босуръати кишвар” (Хучанд, 2022).

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Муқаррарот ва натиҷаҳои асосии кори диссертатсионӣ дар 9 мақолаи илмӣ ҷоп шудааст, 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиякардаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудааст, ки ҳаҷми умумии онҳо 3,01 ҷузъи ҷопиро ташкил медиҳад.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, феҳристи сарчашмаҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 178 саҳифа буда, он 18 ҷадвал ва 12 расмро дарбар мегирад. Феҳристи сарчашмаҳо аз 185 номгӯй иборат аст.

БОБИ I. ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДИИ ШАРИКИИ ДАВЛАТ ВА БИЗНЕС ДАР САТҲИ МИНТАҚА ДАР ШАРОИТИ ҲОЗИРА

1.1. Мундариҷаи иҷтимоию иқтисодии шарикии давлатию хусусӣ дар илм ва амалияи иқтисодӣ

Дар шароити муосир ташаккул ва инкишофи шаклҳои гуногуни шарикии давлатию хусусӣ асосан ба иҷтимоишавии иқтисодиёт, муносибатҳои байни давлат ва бахши хусусӣ нигаронида шудааст. Шарикии давлат ва бизнеси хусусӣ аз ҳисоби истифодаи шаклу моделҳои мухталиф, ки махсусияти мушаххасро ба назар мегиранд, интихоби роҳҳои аз ҳама самарабахши идоракунии ҳам моликияти давлатӣ ва ҳам хусусиро таъмин мекунад. Моҳиятан, ШДХ алтернативаи имконпазири хусусигардонӣ мебошад, ки онро ислохотгароён роҳи ягонаи самараноки истифодаи моликият мешуморанд ва дар ҳамин нукта метавонанд ҳамчун афзалияти асосӣ ва ҳам боздорӣ дар самти рушди васеи шакли мазкури хоҷагидорӣ зоҳир гардад.

Солҳои охир дар иқтисодиёти як қатор мамлакатҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти бунёдӣ ба вуқӯъ мепаиванданд. Моҳияти тағйирот дар он аст, ки ҳукумати мамлакатҳо ба ҷои даҳлати мустақими давлат ба иқтисодиёт афзалиятро бештар ба шаклҳои гуногуни ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо бизнес-сохторҳои хусусӣ медиҳанд. Ҳукумат дороиҳои дар моликияти давлат ва тахти идоракунии давлатӣ қарордоштаро интиқол мекунад, мефурӯшад ё ба истифодаи дарозмуддат медиҳад, корхонаҳоро бо моликияти омехтаи хусусию давлатӣ таъсис мекунад, лоиҳаҳои якҷояи инвеститсиониро амалӣ мегардонад ва ғайра. Ҳамзамон, ҳукумат фаъолияти онҳоро танзиму тафтиш мекунад, ғоидаи ба дастомадаро тақсим менамояд, таваккалҳои муштаракро ба зимма мегирад. Чунин муносибатҳои шарикона ба ҳалли як қатор ихтилофҳо имкон медиҳад. Аз як тараф, ба сабаби аҳамияти бисёрчанба доштани объектҳои инфрасохтор (иқтисодӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ, стратегӣ) корхонаҳо пурра хусусӣ гардонидани шуда наметавонанд. Аз тарафи дигар, норасоии воситаҳои буҷетӣ яке аз омили

боздории иҷрои вазифаи иҷтимоии давлат мегардад. Давлат ин ҳолатро метавонад аз байн бардорад.

Истилоҳи “шарикии давлатию хусусӣ” бори аввал дар ИМА пайдо шуда, ба соҳаи маблағгузории якҷояи давлатӣ ва хусусӣ ба барномаҳои маориф мансуб буд. Дартар, солҳои 50-ум истилоҳи мазкур нисбат ба маблағгузорӣ ба объектҳои истифодаи ҷамъиятӣ қорбаст мегардид, солҳои 60-ум бошад, бештар қорхонаҳои якҷояи давлатию хусусиро ифода мекард, ки ба таҷдид ва бозсозии шаҳрҳо машғул буданд. Инкишофи минбаъдаи назарияи шарикии давлатию хусусӣ дар миёнаи асри XX сурат гирифт, вале паҳншавии ғайлонаи он дар амалия ба солҳои 80-уми асри гузашта рост омад. Аз ҳамон давр инҷониб механизми шарикии давлатию хусусӣ (ШДХ) дар бисёр мамлакатҳо мавриди истифода қарор гирифт.

Дар адабиёти илмӣ зимни таҳлили ташаккул ва амалқарди ШДХ муносибатҳои муҳталиф ба вучуд омадаанд, вале то ҳол байни олимони дар бораи истилоҳ ва шартҳои истифодаи он иттифоқи ороъ ба назар намерасад.

Моҳиятан истилоҳи “шарикии давлатию хусусӣ” тарҷумаи истилоҳи ба ҳамагон маъруфи “public-private partnership” (PPP) мебошад. Вале, дар як қатор мамлакатҳо истилоҳи “шарикии хусусию давлатӣ” ё “шарикии оммавию хусусӣ” қорбаст мешавад. Дар мамлакатҳои хориҷӣ аксаран истилоҳи “public-private partnership” барои ифодаи шакли ҳамқории ҳоқимияти давлатӣ ва бизнеси хусусӣ ба қор меравад. Таваҷҷуҳ ба ҷунин ҳамқорӣ бори аввал асосан ба сабаби зарурати ҷалби сармоягузори иловагӣ дар сохтмони нахустини шабақа аз рӯи усули принципи консессионӣ дар Фаронса дар соли 1552 зоҳир гардидааст. Дар охири асри XIX ва оғози асри XX дар бисёр мамлакатҳои хориҷӣ шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи иқтисодиёт мавриди истифодаи хеле ғайлона қарор гирифт.

Консепсияи назариявии ШДХ аз назарияи Х – самаранокӣ маншаъ мегирад, ки онро Х. Лейбенстайн тарҳрезӣ қардааст.² Х. Лейбенстайн ҷунин

² Лейбенстайн Х. «Аллокативная эффективность в сравнении с Х - эффективностью». // Теория потребительского поведения и спроса // «Вехи экономической мысли», вып. 1, СПб., 1993.

мешумурд, ки институтҳо ё корхонаҳои хусусӣ то он замон дучори нокомӣ намегарданд, ки сиёсати расмӣ молиявӣ ва пулиро қарзии давлат ба дастгирии фаъолияти онҳо нигаронида шуда бошад. Сабаби фаъолияти ғайрисамараноки сохторҳои хусусӣ ҳамзамон ҳам даҳлати аз ҳад зиёди давлат ва ҳам бюрократизатсияи сохторҳои давлатӣ мебошад. Аз ин ҷо тибқи назарияи Х. Лейбенштайн, зарурати таъсиси ШДХ ба миён меояд, то манбаъҳои Х – ғайрисамаранокӣ дар ташкилотҳои ҷамъиятӣ коҳиш дода, ба инкишофи муҳити рақобатноки бозорӣ мусоидат карда шавад.

Ҷ. М. Кейнс аз ҷумлаи аввалини иқтисоддонҳое мебошад, ки даҳлати давлатро ба раванди инвестиционӣ зарур мешумурд ва онро асоси рушди ояндаи иқтисодӣ маҳсуб мекард.³

Олимони маъруф А. Я. Рубинштейн ва Р. С. Гринберг қайд мекунанд, ки ҳанӯз аз замони Кейнс сар карда, то имрӯз раванди инвестиционӣ дар иқтисодиёти бозорӣ ба сифати объекти машрӯи даҳлати давлатӣ боқӣ мемонад.⁴

Моҳият ва мундариҷаи ШДХ бори аввал муфассалан аз ҷониби муассисаҳои алоҳидаи илмӣ, аз ҷумла Институти тадқиқоти давлатию сиёсӣ (ИМА) мавриди баррасӣ қарор гирифт. Маҳз ҳамин институт таҳлили ШДХ-ро ба субут мерасонад. Дар ҳисоботи «Building better partner ship» ба шарикӣ давлатию хусусӣ чунин таъриф дода шудааст: муносибат ба тақсими хавфҳо, ки ба манфиатдории мутақобилаи бахши оммавӣ аз як тараф, бахши хусусӣ аз ҷониби дигар асос ёфтааст ва ба ноил гардидан ба натиҷаи мувофиқанамудан моддӣ ё ба расонидани хизматҳои аз лиҳози ҷамъиятӣ муҳим нигаронида шудааст.⁵

Соли 2003 гуруҳи корӣ аз Ирландияи Шимолӣ таърифи зерини ШДХ-ро пешниҳод кард, ки ба мулоҳизаи кормандони Институти тадқиқоти давлатию сиёсӣ (ИМА) шабоҳат дорад: «Шарикӣ давлатию хусусӣ муносибатҳои миёнамуддат ва дарозмуддати байни бахшҳои оммавӣ ва хусусӣ мебошад, ки

³ Кейнс Дж. М. «Общая теория занятости, процента и денег». М. Гелиос, 1999, 352 с.

⁴ Рубинштейн А. Я., Гринберг Р. С. «Трудности рыночной адаптации: цены, доходы, социальная защита» // «Общественные науки и современность».- 1992.- №5.- С. 39-45.

⁵ Van Ham Hans, Koppenjan Joop. Building Public-Private Partnerships: Assessing and Managing Risks in Port Development // Public Management Review. 2001, Vol. 4. № 1, p. 593–616.

таксими хавф ва фоида, ҳамчунин татбиқи маҳорат, таҷриба ва молияи байнисоҳавиро барои ба даст овардани натиҷаҳои банақшагирифта пешбинӣ мекунад».

Тибқи ақидаи олими маъруф А. В. Наумкин шарикӣ муносибати баробархукуки юридикӣ байни ду ва ё бештар субъектҳои хоҷагидор мебошад, ки ба ҳам тавассути дар асоси шартнома муттаҳид сохтани сармояҳои асосӣ дар бизнес алоқаманд аст.⁶ Мо бо мулоҳизаи А. В. Наумкин ҷонибдорӣ мекунем, зеро асоси шарикиро бояд мувофиқаи манфиатҳо таъкил кунад.

Фаҳмиши нисбатан муфассали моҳияти ШДХ низомбандии категорияи мазкурро дар шарҳу тавзеҳи олимони хориҷӣ ва ватанӣ, ҳамчунин санадҳои меъёрии ҳукукӣ тақозо мекунам. Дар ин қарина, дар интишороти илмӣ таърифҳои зерини моҳият ва мафҳуми “шарикӣ давлатию хусусӣ”-ро фарқ кардан мумкин аст (*ҷадвали 1.1*).

Ҷадвали 1.1. - Нуқтаи назари олимони иқтисодӣ ба мафҳуми шарикӣ давлатию хусусӣ (ШДХ)

Таърифи моҳияти ШДХ (шарҳ)	Манбаъ
ШДХ муттаҳид сохтани манфиатҳо ва иқтидорҳои нодири давлат ва бизнеси хусусӣ мебошад, ки расман дар қарордод (шартнома) сабт гардидааст ва бо ангезаи тарафҳо ба татбиқи бомуваффақияти он ҳангоми ба шартҳои мутақобилан судманд як қисми функцияҳо яро ба бизнес интиқол додани давлат маршрут мешавад.	Развитие государственно-частного партнерства в современной экономике России: авт. дис. канд.экон.наук: 08.00.01/ А. С. Корчагина, А. С. Саратов, 2012, С.15.
ШДХ шарикӣест, ки дар он давлат ва бахши хусусӣ якҷоя лоиҳаҳои аз лиҳози ҷамъиятӣ муҳимро дар асоси созишнома дар бораи таксими вазифаю хавфҳо амалӣ мегардонанд. Зимнан, концепсияи ШДХ пешбинӣ мекунад, ки ҳар ду бахш бо мақсади сохтмон ва расонидани хизматҳои ҷамъиятӣ ҳамкорӣ мекунам.	Савранский П. В. «Государственно-частное партнерство в реализации перспективных направлений инновационного развития экономики России». Краснодар, 2007, С.47.
ШДХ механизми ҳукуки мувофиқсозии манфиатҳо ва таъмини баробархукуки давлат ва бизнес дар доираи амалигардонии лоиҳаҳои иқтисодӣ мебошад, ки ба мақсадҳои идоракунии давлатӣ нигаронида шудааст.	Валисов М. В. «Государственно-частное партнерство: политико-правовой аспект» // Власть, 2006, №7, С.28.

⁶ Наумкин А. В. «Государственно-частное партнерство в сельском хозяйстве: формы, модели, механизмы», 2012.-С. 12

ШДХ иттиҳоди ҳокимияти давлатӣ ва бизнес-сохторҳо мебошад, ки бо мақсади амалӣ гардонидани лоиҳаҳои аз лиҳози ҷамъиятӣ муҳим дар доираи васеи ғайрифаъолият (аз рушди соҳаҳои нисбатан муҳими иқтисодӣ то пешниҳоди хизматҳои ҷамъиятӣ дар миқёси тамоми мамлакат ё ҳудуди алоҳида) ба миён меояд ва хусусияти институтсионалиро ташкилӣ дорад.	«Государственно-частное партнерство в условиях инновационного развития экономики» [монография] / Под ред. А. Г. Зельднера, И. И. Смотрицкой. М., ИЭ РАН, 2012, С.212.
Ҳамкориҳои шарикони давлатӣ ва хусусӣ дар татбиқи лоиҳаҳои соҳаи инфрасохтор ва хизматрасонии иҷтимоӣ дар муҳлати муқаррарнамудаи созишномаи шарикони давлат ва бахши хусусӣ мебошад.	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи шарикони давлатию хусусӣ, моддаи 2 аз 28 декабри соли 2012, №907
Шарикони давлат ва бахши хусусӣ дар самти хизматрасонии бозорӣ, ин иттиҳоди институтсионалиро ташкилӣ ва шартномавӣ қарордодии байни давлат ва соҳибкорон доир ба истифодаи муштаракӣ моликияти давлатӣ ва коммуналӣ ё иншоотҳои наваъсис дар асоси якҷоя қардани захираҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ мебошад.	Мукаддасзода Ф.М. Развитие государственно-частного партнерства в сфере рыночных услуг: теория, методология, практика. - дис. докт. экон. наук: 08.00.05.- Душанбе, 2018. - С. 127.
Пешниҳоди муаллиф: ШДХ механизми сиёсати иқтисодӣ буда, иҷрои вазифаҳои давлатро дар минтақаи алоҳида пурзӯр менамояд ва ба шартӣ судмандии мутақобила ҳалли масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ, иқтисодиро бо роҳи ҷалб намудани дороиҳои моддӣ, ғайримоддӣ аҳоли ва бизнес-сохторҳо таъмин менамояд.	

Сарчашма: Аз рӯи маводҳои тадқиқот аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Тибқи мулоҳизаи А. С. Корчагин ШДХ муттаҳид сохтани манфиатҳо ва иқтидорҳои нодирӣ давлат ва бизнеси хусусӣ мебошад, ки расман дар қарордод (шартнома) сабт гардидааст ва бо ангезаи тарафҳо татбиқи бомуваффақияти он ҳангоми ба шартҳои мутақобилан судманд як қисми функцияҳои ба бизнес интиқол додани давлат маршрут мешавад.

Мо бо П. В. Савранский тарафдор ҳастем: ШДХ шариконест, ки дар он давлат ва бахши хусусӣ якҷоя лоиҳаҳои аз лиҳози ҷамъиятӣ муҳимро дар асоси созишнома дар бораи тақсими вазифаҳо хавфҳо амалӣ мегардонанд. Зимнан, концепсияи ШДХ пешбинӣ мекунад, ки ҳар ду бахш бо мақсади сохтмон ва расонидани хизматҳои ҷамъиятӣ ҳамкорӣ мекунанд. Бо суҳанони дигар, гуфтан лозим аст, ки ҳамкориҳои мутақобила байни давлат ва бизнес-сохторҳо дар асоси лоиҳаҳои муайян ташкил мешавад ва баъди амалигардии онҳо ҳамкорӣ қатъ мегардад.

М. В. Валисов таҳти ШДХ механизми ҳуқуқии мувофиқсозии манфиатҳо ва таъмини баробарҳуқуқии давлат ва бизнес дар доираи амалигардониҳои лоиҳаҳои иқтисодиро мефаҳмад, ки ба мақсадҳои идоракунии давлатӣ нигаронида шудааст. Дар кори диссертатсионӣ ба таърифи ШДХ-и пешниҳодкардаи М. В. Валисов така намуда, зимнан қайд мекунем, ки “баробарҳуқуқии давлат ва бизнес” мустаҳкамкунии ҳуқуқиро тақозо менамояд.

Дар маърӯзаи Институти иқтисодиёти АИР таҳти ШДХ иттиҳоди ҳокимияти давлатӣ ва бизнес-сохторҳо фаҳмида мешавад, ки ба мақсади амалӣ гардонидани лоиҳаҳои аз лиҳози ҷамъиятӣ муҳим дар доираи васеи фаъолият (аз рушди соҳаҳои нисбатан муҳими иқтисодиёт то пешниҳоди хизматҳои ҷамъиятӣ дар миқёси тамоми мамлакат ё ҳудуди алоҳида) ба миён меояд ва хусусияти институтсионалию ташкилӣ дорад. Мо чунин мешуморем, ки дар ин таъриф иштироки на танҳо соҳаҳои саноат, балки соҳаҳои аз ҳама муҳими иқтисодиёт дар ШДХ ба қадри кофӣ пешбинӣ шудаанд.

Вазорати рушди иқтисодии ФР таҳти ШДХ ҳамкориро дар асоси қарордод байни мақомоти ҳокимият ва бизнес-сохторҳо мефаҳмад. Зимнан аз ҷониби давлат назорати қатъӣ ба ҳаҷм ва сифати хизматҳои пешкашшаванда боқӣ мемонад.

Дар Қонуни ҚТ “Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ” (ШДХ) чун ҳамкориҳои шарикони давлатӣ ва хусусӣ дар амалигардониҳои лоиҳаҳо дар соҳаи инфрасохтор ва хизматҳои иҷтимоӣ дар марҳилаи муайян, ки онро созишнома дар бораи шарикии давлатию хусусӣ муқаррар кардааст, шарҳ дода мешавад.

Таърифе, ки аз тарафи муҳаққиқи ватанӣ Муқаддасзода Ф.М. оварда шудааст, хеле возеҳу равшан инъикос гардидааст, ҷонибдорӣ мекунем: “Шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар самти хизматрасониҳои бозорӣ, ин иттиҳоди институтсионалию ташкилӣ ва шартномавӣ қарордодии байни давлат ва соҳибкорон доир ба истифодаи муштаракӣ моликияти давлатӣ ва коммуналӣ ё

иншоотҳои наватасис дар асоси якҷоя кардани захираҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ мебошад.”

Гуфтан лозим аст, ки дар ҳамаи таърифҳо ШДХ чун ҳамкориҳои мутақобила баррасӣ мегардад, ки ба ҷаъолияти аз лиҳози ҷамъиятӣ муҳими дорои самараи ҳадди аксари иҷтимоӣ паҳн мешавад. Вале, маҳз Вазорати рушди иқтисодии ҶР бархилофи дигар нуқтаи назарҳо дар таърифи ШДХ чунин асоси пешниҳод ба истифодабариро асоси қарордодӣ таъкид мекунад. Ин нуқта шояди он аст, ки дар ҶР ШДХ-ро дар аксар маврид чун институти шартномавӣ баррасӣ менамоянд.

Лозим ба таъкид аст, ки дар шароити муосир ШДХ ба назарияи иқтисодиёти омехта асос меёбад ва дар намуди низоми муносибатҳои субъектҳои ҷаъолияти соҳибқорӣ муҳити муайяни институтсионалӣ зоҳир мешавад ва ба доираи васеи соҳаҳою ҳелҳои истеҳсоли молу хизматҳо паҳн мегардад.

Алҳол таҷрибаи ҳориҷӣ дар ташаккул ва амалқарди ШДХ на танҳо дар мамлакатҳои мутараққӣ, балки дар мамлакатҳои тараққиёбанда низ вучуд дорад. Таҷрибаи мазкур на танҳо соҳаҳои иқтисодиёт, балки соҳаҳои иҷтимоиро низ дарбар мегирад. Истилоҳи ШДХ дар мамлакатҳои ҳориҷӣ барои ифодаи шаклҳои дилҳои ҳамкориҳои ҳокимияти давлатӣ ва бизнеси хусусӣ аз қарордодҳо оид ба иҷрои қору хизматҳо то хусусигардонӣ ба қор меравад.

Дар ин ҷасли диссертатсия мо, ҳамчунин, вижагиҳои ташаккул ва инкишофи шарикӣ давлатию хусусиро баррасӣ қардем.

Дар марҳилаҳои мухталифи инкишофи таърихӣ муносибатҳои байни давлат ва бизнес дар шаклҳои гуногун зоҳир мешуданд ва дар асоси ҷақтҳои таърихию самти сиёсӣ ташаккул меёфтанд. Аз қадимулайём давлат бо симоҳои хусусӣ ҳамқорӣ меқард, аз рӯи шартҳои муайян ба мақсади ҳалли вазифаҳои муҳими ҷамъиятӣ як қисми ҳуқуқҳои ҳудро ба онҳо интиқол меқард. Масалан, дар Юнони қадим ва Рим қадим дар асри IV қабл аз мелод низоми танҳо

мавҷуд буд, ки тибқи он давлат ба ҷамъоварию андоз ва дигар даромадҳои давлатӣ ашхоси хусусиро ҷалб мекард. Дар Рим қисми зиёди андозҳо дар савдои музояда, ки ҳар сол барпо мегашт, ба фурӯш мерафт. Агар сармояи як шахс нокифоя бошад, ширкатҳои мухталиф таъсис дода мешуданд ва онҳо даромадҳои гуногунро ба танҳо мегиританд. Ба ғайр аз ҳуқуқи ситонидани андоз давлат тавассути миёнаравӣ ба ашхоси хусусӣ қитъаҳои заминро барои истихроҷи канданиҳои ғоиданок ба шартӣ ба хазинадорӣ супурдани ғоидаи муайян пешниҳод мекард.⁷

Агар дар мамлакат инфрасохтор ба қадри кофӣ инкишоф наёфта бошад, он боиси боздошти рушди иқтисодиёт дар сатҳи минтақа ва умуман мамлакат мегардад. Дар навбати худ, ин ҳолат дар маҳдудиятҳои инфрасохторӣ зоҳир мегардад, ки боиси номувофиқатии пойгоҳи моддию ашёи хом ва талаботи эҳтимоли ба маҳсулоти корхонаҳо дар минтақа мешавад.

Аз нуқтаи назари танзими давлатии иқтисодиёт ШДХ ба ҷалби ташкилоти бахши хусусӣ бо истифодаи захираи лоиҳаҳои инфрасохторҳои сармояталаб, ҳамчунин таъмини рушди фаъолияти истеҳсоли дар доираи васеи соҳаҳои иқтисодиёт ва дар ниҳояти кор, баланд бардоштани сатҳи ҳаёти аҳоли равона карда шудааст.⁸

Таҳлил нишон медиҳад, дар шароити муосир якчанд муносибат мавҷуд аст, ки соҳаҳои эҳтимоли ва мақсадҳои амалкарди ШДХ-ро муайян мекунанд. Дар ҷаҳорҷӯбаи муносибати якуми анъанавӣ чунин ҳисоб карда мешавад, ШДХ танҳо дар он соҳаҳо имконпазир аст, ки дар онҳо ҳуқуқи моликияти давлатӣ амал мекунад ва хусусигардонии амвол мамнӯъ аст. Дар ҷаҳорҷӯбаи муносибати дувум чунин маҳсуб мегардад, ки агар хусусигардонӣ манъ нашуда бошад, ба ҷои ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилаи бизнес ва ҳукумат хусусигардонии амвол осонтар аст. Мо чунин мешуморем, ки муносибати дувум, яъне адаптивӣ

⁷ Штоф А.А. «Сравнительное положение горных законов, действующих в России и главнейших горно - промышленных государствах Западной Европы». СПб., 1896.- С.18-20.

⁸ «Рекомендации по реализации проектов государственно-частного партнерства в субъектах Российской Федерации». Москва. Министерство экономического развития РФ, 2013.-169с.

– осонгардонӣ вижагии марҳилаи муосири инкишофи ШДХ-ро ба сифати институти давлатӣ тавсиф менамояд.

Қайд кардан зарур аст, ки афзалиятҳои сиёсати иқтисодии давлат аз мақсади асосии субъекти дилхоҳи хоҷагидор, яъне гирифтани ва афзоиши фоида саҳт фарқ мекунад. Аз ҷумла М. Ролл ва А. Вербек навиштаанд, ки ширкатҳои хусусӣ танҳо ба хароҷот ва даромади мустақим мароқ зоҳир мекунанд ва самараҳои иҷтимоӣ-иқтисодиро таъмин карда наметавонанд.⁹

Ба ақидаи олими маъруф М. Ершов маҳз «сиёсати ҳадафманди давлат метавонад тавозуни байни соҳаҳои самаранокиашон баланд ва соҳаҳои самаранокиашон нисбатан пастро, ки бидуни тараққиҳои онҳо на соҳаҳои аввал ва на соҳаҳои дувум иқтисодиро худро пурра татбиқ карда наметавонанд, таъмин кунад».¹⁰

Барои ёфтани тавозуни иқтисодӣ дар такмил ва инкишофи хоҷагии миллии давлат бояд ба муътадил сохтани муносибат бо бизнес саъю кӯшиш намояд.

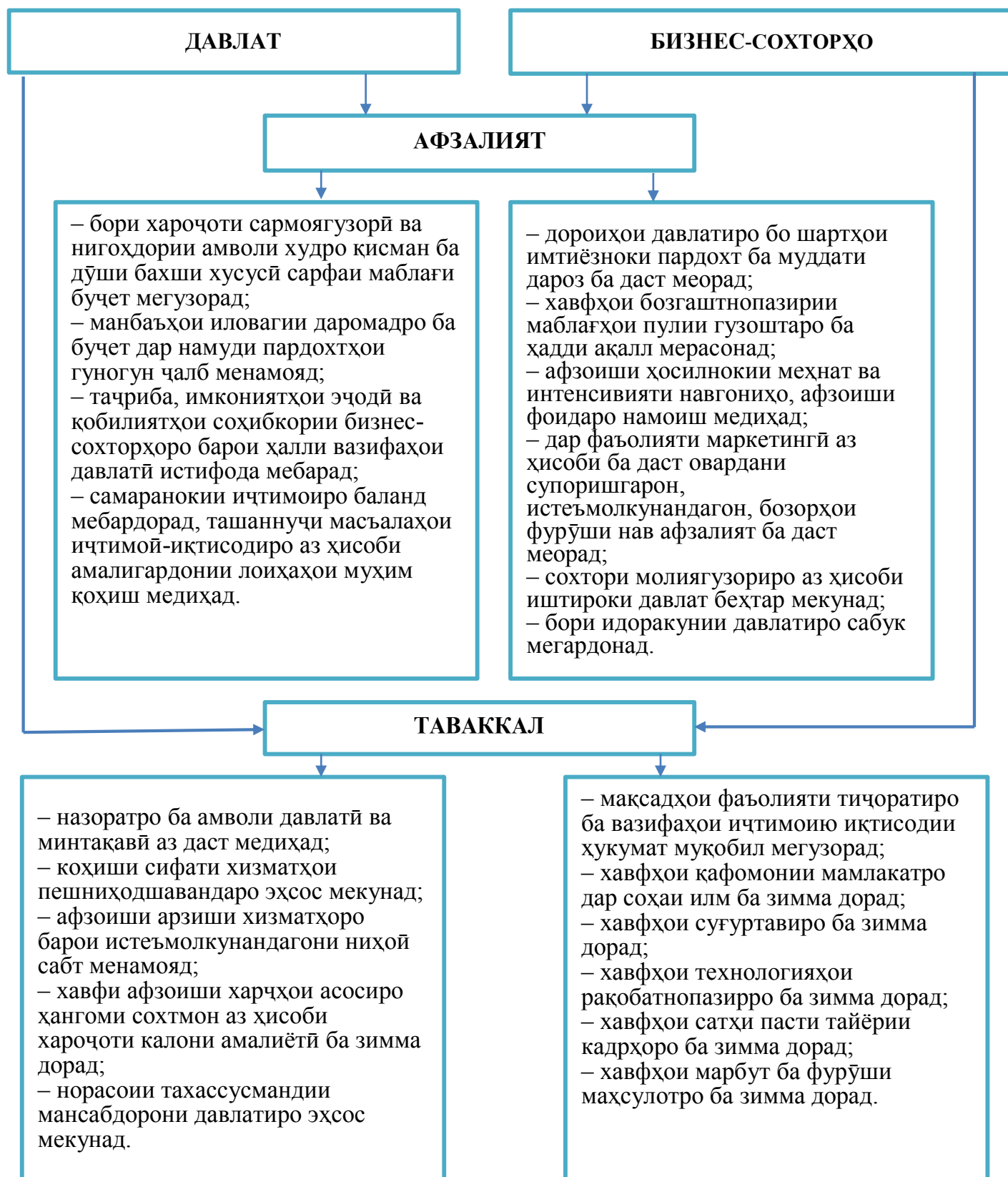
Тибқи ақидаи олими маъруфи дигар В. Г. Варнавский «ҳодисаҳои зерин ҷанбаҳои манфии ба ҳам пайвастании давлат ва бизнес буда метавонанд: истифодаи шарикӣ барои қонеъ гардонидани манфиатҳои бахши хусусии иқтисодиёт, вайрон кардани шартҳои рақобат, афзоиши коррупсия».¹¹

Ба назари мо, шарикӣ байни мақомоти давлатӣ ва бизнеси хусусӣ ба даст овардани фоидаҳо барои ҳар ду тараф пешбинӣ мекунад ва ҳамзамон боиси ба зиммаи худ гирифтани як қатор хавфҳои фаъолияти яққоя аз ҷониби тарафҳо мегардад. *(расми 1.1)*

⁹ Roll M., Verbeke A. Financing of the trans European high-speed rail networks: new form of public-private partnerships / Europe management, 1998, p. 707.

¹⁰ Ершов М. «О формировании приоритетов промышленной политики и механизмах их реализации» // "Российский экономический журнал", 2006, №1.-С. 4.

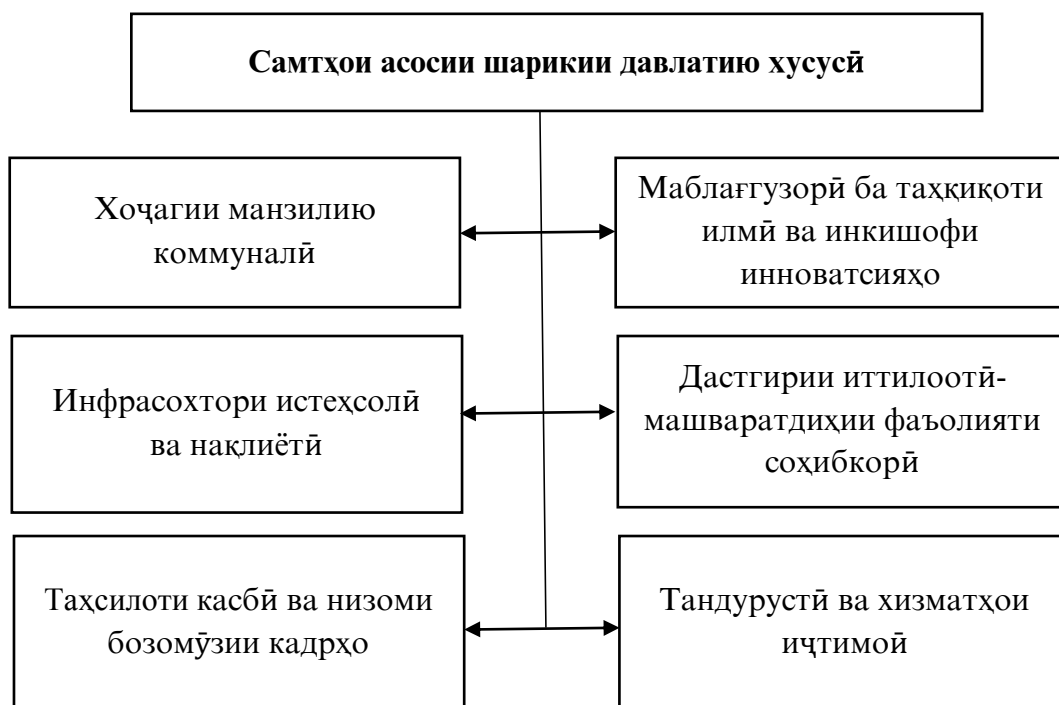
¹¹ Варнавский В. Г. «Государственно - частное партнерство в России: проблемы и перспективы» // «Отечественные записки», 2004.- № 6.

Сарчашма: Аз рӯи маводҳои тадқиқот аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Расми 1.1.- Афзалиятҳо ва таваккалҳои иштирокдорони ШДХ

Дар шароити муосир шарикии давлатию хусусӣ ҳам дар амалияи мамлакатҳои хориҷӣ ва ҳам дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳалли вазифаҳои гуногун истифода мешавад, ки онҳо дар стратегияҳои рушди ҳам минтақа ва ҳам умуман мамлакат пешбинӣ мегарданд. Самтҳои афзалиятноки ШДХ дар расми 1.2 оварда шудаанд.

Расми 1.2. - Самтҳои афзалиятноки шарикии давлатию хусусӣ

Дар шароити ҳозира дар ШДХ механизмҳои лизингӣ ва консессионӣ, маблағгузорӣ бо ҷалби инвеститсияҳои хусусӣ ба барномаҳои иҷтимоӣ ва лоиҳаҳои инвеститсионӣ, ки аҳамияти стратегӣ доранд, истифода мешавад.

Дар амалияи мамлакатҳои хориҷӣ ҳангоми амалигардони бомуваффақияти лоиҳаҳо ба сифати омили ҳамкориҳои мутақобилаи давлат ва бизнес мумкин аст мавриди истифода қарор гиранд: ташаккул ва истифодаи фонди инвеститсионӣ, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти институтҳои давлатии рушд, аз ҷумла бонкҳои рушд, инкишофи инфраструктури инноватсионӣ, таъсиси ҷорикунӣ паркҳои технологӣ, кластерҳои истеҳсоли, дастгирии давлатии фаъолияти фондҳои венчурии инноватсионӣ, ки ба лоиҳаҳои олитехнология ва илмталаб сармоягузорӣ мекунанд, баланд бардоштани натиҷабахшии механизмҳои дастгирии лизинг.

Ҳамин тариқ, мо чунин мешуморем: моҳияти ШДХ дар муттаҳид сохтани манфиат ва иқтидорҳои нодири давлат ва бизнеси хусусӣ ифода меёбад, ки расман дар шартнома сабт гардидааст ва бо ангезаи тарафҳо ба татбиқи бомуваффақияти он ҳангоми бо шартҳои мутақобилаи судманд як қисми манфиатҳояшро ба бизнес интиқол додани давлат маршрут мешавад. Худи ШДХ ҳам дар сатҳи умумидавлатӣ ва ҳам минтақавӣ институти нави ҳамкориҳои мутақобила, муносибатҳои баробарҳуқуқӣ байни мақомоти давлатӣ, мақомоти ҳудудораи давлатӣ ва бизнеси хусусӣ мебошад, ки бояд ҳатман ҳангоми муттаҳид сохтани ҷидду ҷаҳд барои ноил гардидан ба мақсади ягона бо шартнома ба расмӣ дароварда шавад.

1.2. Шаклҳои шарикӣ давлат ва бизнес дар сатҳи минтақавӣ ва методикаи арзёбии амалҳои онҳо

Дар шароити рушди ҷомеа шарикӣ давлатию хусусӣ асосан аз лиҳози ҳуқуқӣ дар шакли муайян ба расмӣ дароварда, дар шакли муттаҳид сохтани захираҳо ва тақсими хавфҳо фаъолият менамояд. Онҳо дар асоси созишнома дар бораи шарикӣ давлатию хусусӣ ба иқтисодиёт инвеститсияҳоро ҷалб намуда, баҳри ноил гардидан ба мақсадҳои гузошташуда дар самти баланд бардоштани сифати мол, кор, хизматҳо амал мекунанд.

Дар олами муосир шартҳои муҳимтарин ва ҷузъи ҷудонашавандаи фаъолияти иқтисодиёти бозорӣ инкишофи шарикӣ байни давлат ва бизнеси хусусӣ ба ҳисоб меравад. Хусусияти шарикӣ, методҳо ва шаклҳои мушаххаси он метавонад вобаста аз камолот ва виваҷҳои муносибатҳои бозорӣ фарқ кунад.

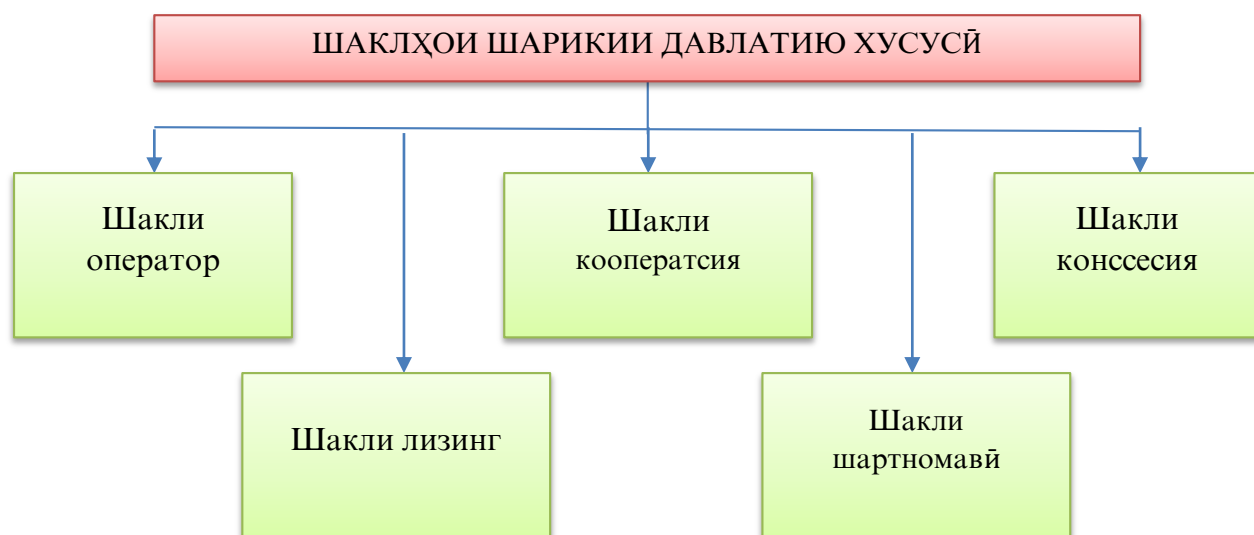
Дар шароити ҳозира дар амалияи мамлакатҳои хориҷӣ шарикӣ давлатию хусусӣ аз рӯи категорияҳои зерин тасниф мешавад: мундариҷа ва шакл.

Мундариҷаи ШДХ маҷмӯи муносибатҳо ва амалҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ, молиявӣ-иқтисодии давлат ва бизнес-сохторҳо мебошад, ки барои ноил гардидан ба мақсадҳои умумии татбиқи сиёсати иқтисодии давлат нигаронида шудааст.

Шакли ШДХ лоиҳаи мушаххас аст, ки дар натиҷаи иҷрои расмиёти қонунӣ ва шаффофи интиҳоби иштироккунандагони он аз ҷониби бизнес-сохторҳо барои ҳалли вазифаҳои мушаххаси сиёсати иқтисодии давлат ба миён омадааст.

То имрӯз дар интиҳоби методҳои шарикии давлат ва бизнеси хусусӣ афзалиятҳои муайян муқаррар гардидаанд. Шаклҳои пойгоҳии зеринро ҷудо кардан мумкин аст, ки бо муносибатҳои моликият, идоракунӣ ва манбаҳои сармоягузорӣ фарқ мекунанд.¹²

Шаклҳои ШДХ дар расми 1.3. оварда шудаанд ва ҳар яки онҳо хусусиятҳои худро доранд:

Расми 1.3. - Шаклҳои пойгоҳӣ ҳангоми ташкили фаъолияти ШДХ

Бинобар ин, доир ба ҳар як шакл маълумоти нисбатан муфасссал меорем. Масалан, шакли оператор дар қоркарди партов интишори васеъ ёфтааст ва бо тақсими аниқи масъулият байни давлат ва бизнеси хусусӣ зимни нигоҳдории вазифаҳои асосии давлат тавсиф мешавад. Шакли кооператсия бошад, дар он ҷое татбиқ мегардад, ки хизматҳо ба қадри кофӣ аниқ муайян нашудаанд ва ба ин сабаб ба объектҳои алоҳидаи андозбандӣ ва пардохтҳои истеҳлоқӣ таъдил

¹² Бараненко С. П. «Инвестиционная политика государства в системе регулирования государственно: частного партнерства» [текст] / С. П. Бараненко, А. Ю. Семенихин // «Путеводитель предпринимателя», научно-практическое издание, сб. науч. Трудов, вып. VI, под научной ред. Л. А. Булочниковой. М., Российская Академия предпринимательства; Агентство печати «Наука и образование», 2010.- С. 12-24.

додани онҳо кори мураккаб аст. Дар ин маврид шарикӣ тавассути фирмаи лоиҳавии муштаракӣ давлат ва бизнеси хусусӣ амалӣ гардонида мешавад.

Шакли дигари муҳим – шакли консессия дар соҳаҳои амал мекунад, ки татбиқи лоиҳаҳо дар муддати дароз сурат мегирад, ҳамчунин дар он мавридохе, ки интиқоли ҳуқуқи молиякӣ аз давлат ба симои хусусӣ ба сабабҳои сиёсӣ ё ҳуқуқӣ иҷро мешавад.

Шакли шартномавӣ асосан дар энергетика, ки дар он инвеститсияҳо дар навбати аввал ба коҳиши хароҷоти ҷорӣ ниғаронида шудаанд, амал мекунад. Чунин сарфа аксаран аз хароҷоти инвеститсионӣ бештар мебошад.

Шакли лизинг бештар ба сохтмони биноҳои ҷамъиятӣ мувофиқ аст.

Интиқоли шакли пойгоҳиро давлат вобаста аз соҳаи фаъолият ва намуди хизмат, ки метавонанд предмети ШДХ гарданд, амалӣ мегардонад. Маъмулан, дар аксар ҳолат шаклҳои омехтаи имконпазир мавриди истифода қарор мегиранд, вале дар соҳаҳои инфрасохторӣ шаклҳои пойгоҳӣ афзалият доранд.

Шакли ШДХ ба расмияти ҳуқуқӣ даровардан ва асоси амалигардонии шакли мушаххаси ШДХ мебошад.

Шарикӣ давлатию хусусӣ аз дигар шаклҳои ҳамкории давлат ва бахши хусусӣ бо ҳамакорагӣ ва чандирӣ фарқ мекунад. Ҳамакораву чандирӣ дар гуногунии шаклу намудҳо зоҳир мегарданд ва онҳо имкон медиҳанд тақсими мувофиқи ваколатҳо, масъулият, захираҳо, хавфҳо ва муқофот байни иштирокдорони лоиҳа ба даст ояд.

Гуфтан лозим аст, ки дар шароити муосир ёфтани шакли намунавии ШДХ ғайриимкон аст. Ин бошад, дар навбати худ, аз гуногунии қарорҳо, ки дар давлатҳои мухталиф бахши хусусӣ истифода мебарад, шаҳодат медиҳад.

Олими хориҷӣ С. В. Гритсай дар ҷаҳорҷӯбаи тадқиқоти худ шаклҳои асосии ШДХ-ро дар сатҳи умумидавлатӣ ва минтақавӣ тасниф кардааст. Аз рӯи мулоҳизаҳои ӯ дар амалия шаклҳои зерини ШДХ мавриди истифода қарор мегиранд:¹³

¹³ Грицай С. В. «Использование механизма частно-государственного партнерства для повышения эффективности деятельности промышленных предприятий». М., 2006.- С. 19-21.

I. Шакли қарордодӣ. Қарордодҳо сатҳи аз ҳама пасти иштироки бизнеси хусусиро дарбар мегиранд. Қарордод байни давлат ва ширкати хусусӣ барои амалигардони фаъолияти зарурӣ ва ғоиданоки ҷамъиятӣ баста мешавад. Шаклҳои аз ҳама паҳншудаи қарордодҳо инҳоянд:

1) Қарордодҳои хизматрасонӣ:

а) қарордодҳо оид ба иҷрои кор ва хизматрасонӣ, таҳвили маҳсулот барои эҳтиёҷоти давлат – маҳсулот ва хизмат аз молистеҳсолкунандагони хусусӣ барои харидани давлат;

б) қарордодҳои ёрии техникӣ – истифодаи ширкатҳои хусусӣ барои ҳалли вазифаҳои мушаххас, вақте ки дар назди давлат масъала ба миён меояд, масалан ба сабаби нарасидани захираи мушаххас.

2) Қарордодҳои идоракунӣ:

а) қарордоди хизматрасонӣ ба объект;

б) қарордоди идоракунии объект – давлат бо баҳши хусусӣ дар бораи идоракунии объект қарордод мебандад;

в) қарордоди “пешниҳод ба истифодабарӣ” – намуди қарордод, ки дар он давлат маблағгузорӣ мекунад, баҳши хусусӣ бошад, лоиҳа мекашад, объект месозад ва онро идора мекунад.

II. Шакли иҷоравӣ. Хусусияти муносибатҳои иҷоравӣ байни давлат ва бизнеси хусусӣ дар он зоҳир мегардад, ки дар асоси шартҳои муайянкардаи шартнома амволи давлатӣ ё минтақавӣ бо музди муайян ба истифодаи муваққатии бизнеси хусусӣ дода мешавад. Дар мавридҳои махсус қайду шартшуда муносибатҳои иҷоравӣ мумкин аст бо харида гирифтани амволи иҷорашаванда ба охир расад.

III. Шакли консессионӣ. Консессия дар соҳаҳои амал мекунад, ки дар онҳо муддати амалигардони лоиҳаҳо дурудароз аст, ҳамчунин дар мавридҳои, ки интиқоли ҳуқуқи моликият аз давлат ба бизнес-сохторҳо бо сабабҳои мухталиф истисно мегардад. Чун шакли шарикӣ дар ШДХ консессия амалан дар ҳамаи соҳаҳо ҳам аз лиҳози шумораи объектҳо, ки дар бобати онҳо созишномаи шарикӣ баста шудааст, ҳам аз лиҳози арзиш афзалият дорад. Тибқи созишномаи

консессионӣ ба баҳши хусусӣ ҳуқуқи тасарруф, истифода, идоракунии дода мешавад, дар ихтиёри давлат бошад, меҳварҳои танзиму назорат боқӣ мемонад.

Ба сифати шакли муҳимтарини шарикии мақомоти ҳокимият ва бизнеси хусусӣ консессия дар соҳаҳои инфрасохторие, ки ба вуруди инвеститсия ва идоракунии баландхаттисос эҳтиёҷ доранд, аз ҳама бештар паҳн шудааст.

Дар замони муосир се намуди консессияро фарқ мекунам:

- консессия ба объектҳои мавҷудаи инфрасохтор;
- консессия ба сохтмон ва таҷдиди объектҳои инфрасохтор;
- таҳвили объектҳои моликияти давлатӣ ба идоракунии ширкатҳои хусусӣ.

Дар Қонуни ҚТ “Дар бораи консессияҳо” аз 26 декабри соли 2011, №763 таърифи зерини истилоҳи консессия омадааст: “Консессия (ичозат, гузашт) – дар асоси шартномаи консессия бо пешниҳоди ҳуқуқи истифодабарии самараноки муваққатӣ ба консессиядор супоридани объектҳои моликияти давлатӣ, аз ҷумла замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, фазои ҳаво, олами набототу ҳайвонот, дигар моликияти давлатӣ ва боигарии табиӣ, ки қонунгузорӣ манъ накардааст, инчунин ҳуқуқи бунёди (сохтмони) иншооти нав аз ҳисоби консессиядор бо шартӣ дар оянда баргардонидани онҳо ба давлат».¹⁴

Тибқи қонун байни консендент ва консессионер шартномаи консессионӣ баста мешавад ва дар шартнома ҳуқуқ, ӯҳдадорӣ ва масъулияти тарафҳо, ҳамчунин шартҳои амалигардонии консессияҳо муайян карда мешаванд.

Шакли дигари муҳимтарини ШДХ, ба ақидаи як қатор муҳаққиқон, ҷамъиятҳои саҳомӣ мебошанд. Дар ин маврид дастаи назоратӣ ё бандкунанда ба давлат тааллуқ дорад. Чунин ҷамъиятҳои саҳомӣ дар Фаронса, Итолиё, Норвегия дар соҳаи истихроҷи нафту газ, интиқоли онҳо, истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ амал мекунам. Самаранокии онҳо аз самаранокии ширкатҳои хусусӣ кам нест, агар шартҳои зерин риоя гарданд: шароитҳои баробари рақобат; роҳ надодан ба инҳисор, назорати давлатӣ ба инвеститсияҳо ва самаранокии онҳо; шаффофияти

¹⁴ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи консессияҳо” аз 26 декабри соли 2011, №763. // www:mmk.tj. (санаи мурочиат 12.04.2019)

иттилоот дар бораи харочот; назорати давлатию ҷамъиятӣ ба тарафҳо, устувории онҳо дар дурнамои дарозмуддат.¹⁵

Дар амалияи ҚТ алҳол шакли саҳомӣ дар ШДХ асосан дар соҳаи сохтмони инфрасохтори иҷтимоӣ ва НБО, ки дар ҷумҳурии самтҳои афзалиятнок ҳисоб мешаванд, мавриди истифода қарор мегирад.

Дар Тоҷикистон, хусусан дар вилоят, якчанд ҚС-ии кушода ва пӯшидаро мисол овардан даркор, ки дар онҳо ҳиссаи давлат бошад. (Масалан таҷдиди толори варзиши ҚСК “Бодом”-и шаҳри Конибодом, ҚСК “Абрешим”, ҚСК “Уратюбинский винзавод”).

Ҳангоми амалигардонии лоиҳаҳои ШДХ дар доираи шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ гуногунии ҳамкории сохторҳои давлатӣ ва корхонаҳои бизнеси хусусӣ истифода мешавад. Онҳо вобаста аз ҳаҷми ҳуқуқи ба бизнеси хусусӣ таҳвилшаванда, ӯҳдадориҳои инвеститсионии тарафҳо, принципҳои тақсими хавфҳо байни шарикон ва масъулият ба гузаронидани намудҳои гуногуни кор фарқ мекунанд.

Лоиҳаҳои ШДХ доираи васеи муносибатҳо – аз муносибатҳои умумии шарикӣ то шартномаҳо ва корхонаҳои муштаракро дарбар мегиранд.

Масалан, Л. Н. Дробышевская шаклҳои зерини ШДХ-ро ҷудо мекунад: қарордодҳо ба иҷрои корҳо ва расонидани хизматҳои ҷамъиятӣ, таҳвили маҳсулот барои эҳтиёҷоти давлатӣ, қарордодҳои ёрии техникӣ, қарордодҳои идоракунии, лизинг, созишнома дар бораи тақсими маҳсулот, қарордоди инвеститсионӣ, консессияҳо, саҳомигардонӣ, иштироки ҳиссагии сармои хусусӣ дар корхонаҳои давлатӣ.¹⁶

Механизмҳои зерини шарикӣ аз ҳама паҳншуда мебошанд:

– BOT (Built-Operate-Transfer) – сохтмон-идоракунии-таҳвил – варианти классикии консессия мебошад, ки дар он консессионер дар давоми муҳлати муайянгардида объектро месозад ва истифода менамояд;

¹⁵ Фишер П. «Прямые инвестиции для России: стратегия возрождения промышленности». М., «Финансы и статистика», 1999.- 312 с.

¹⁶ Дробышевская Л.И. «Концептуальные основания инновационно-инвестиционной политики в условиях трансформации хозяйственной системы», Краснодар, 2005.- 316 с.

– BOT (Built-Transfer-Operate) – сохтмон-тахвил-идоракунӣ – яке аз моделҳои классикии концессия. Концессионер объектро сохта, фавран баъди ба итмом расонидани сохтмон ба моликияти давлат месупорад, баъди он объект ба истифодаи концессионер дода мешавад;

– BOO (Build-Own-Operate) – сохтмон-тасарруф-идоракунӣ. Концессионер объектро месозад ва истифодаи минбаъдаи онро амалӣ мегардонад, ба он тибқи ҳуқуқи моликият тасарруф менамояд, ки муддати амалаш маҳдуд намешавад;

– BOOT (Build-Own-Operate-Transfer) – сохтмон-тасарруф-идоракунӣ, тахвил-тасарруф ва истифодаи объекти бунёд кардари бо ҳуқуқи моликияти хусусии концессионер дар давоми муддати муайян амалӣ мегардонад. Баъди гузаштани муддати мазкур объект ба моликияти давлат мегузарад;

– BBO (Buy-Build-Operate) – харид-сохтмон-идоракунӣ – шакли фурӯш, ки таҷдид ё тавсеаи объекти мавҷударо пешбинӣ мекунад. Давлат объектро ба симои хусусӣ мефурӯшад, симои хусусӣ бошад, барои идоракунӣ самаранок тақмили заруриро иҷро менамояд;

– DBOOT (Design-Build-Own-Operate-Transfer) – лоиҳакашии сохтмон-тасарруф-идоракунӣ-тахвил. Хусусияти ин намуди созишномаҳо дар он аст, ки бизнеси хусусӣ масъулияти на танҳо сохтмони объект, балки кашидани лоиҳаи онро низ ба зимма дорад.¹⁷

Ҳамин тариқ, гуногунии зиёди механизму шакл ва методҳои ШДХ ба истифодаи васеи сармояи корхонаҳои хусусӣ дар ҳалли вазифаҳои мухталиф имкон фароҳам меорад. Масалан, дар соҳаҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, истеҳсоли ва нақлиётӣ ҳамаи вариантҳои созишномаҳои концессионӣ мавриди истифода қарор мегиранд.

Олимони иқтисоддони рус И. Е. Рисин ва А. С. Колосов маҷмӯи зерини шаклҳои ташкили ШДХ-ро зикр кардаанд:¹⁸

¹⁷ «Практическое руководство по вопросам эффективного управления в сфере государственно-частного партнерства». Женева (Швейцария): Организация объединенных наций, 2008.- 158 с.

¹⁸ Рисин, И. Е., «Функциональное и процессное содержание государственно -частного партнерства» / А. С. Колосов, И. Е. Рисин // Русский провинциальный журнал. «Регион: системы, экономика, управление».- 2011.- №1 (12).- С. 25-31.

1. Иҷрои кору хизмат аз ҷониби корхонаи хусусӣ барои қонё гардонидани талаботи ҷамъиятӣ.

2. Иҷора. Намудҳои асосии қарордод: ИСБ – иҷора, сохтмон, баҳрабардорӣ (Lease-Develop-Operate) ва СРБ – сохтмон, рушд, баҳрабардорӣ (Design-Build-Operate).

3. Консессия (К).

4. Созишнома дар бораи тақсими маҳсулот.

5. Корхонаҳои муштарак (КМ).

6. Ҳампардохтии лоиҳаҳои илмӣ-тадқиқотӣ.

7. Лизинг.

8. Иҷора + харид.

9. Сохтмони асосӣ аз рӯи супориши давлатӣ.

10. Сохтмони асосӣ ва баҳрабардорӣ.

11. Инвеститсияҳои портфелӣ.

12. Лизинги баргаштпазир (Sale, Leaseback).

Интихоби ин ё он шакли шарикӣ аз мақсадҳои ШДХ-лоиҳа ва самаранокии иқтисодии он вобаста аст. Ғайр аз он, барои интихоби шакли ШДХ омилҳои зерин таъсири бештар доранд: вижагиҳои қонунгузории мамлакат, мансубияти соҳавии ШДХ-лоиҳа, ҷадвали тақсими хавфҳои инвеститсионӣ, таҷрибаи ташкили муносибатҳои қарордодӣ, талаботи ниҳии истеъмолгарон ба пешниҳоди молу хизматҳо.

Ҷанбаи дигари муҳим дар амалигардонии ШДХ дастраси самаранокии муайян аз ҳамин интихобкардаи шакли ҳамкорӣ мебошад. Бинобар ин, масъалаҳои арзёбии самаранокии умумии иқтисодии лоиҳаҳои ШДХ аҳамияти махсус касб мекунад. Арзёбии мазкур, пеш аз ҳама, дар саҳми лоиҳа дар афзоиши маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ, афзоиши самаранокии буҷетӣ (афзоиши воридоти андоз), самаранокии молиявии лоиҳа ифода меёбад, ки бо даромаднокии ва муддати худхарочотбарории лоиҳа алоқаманд аст.

Худи маҳфуми самаранокӣ алоқаи мутақобилаи натиҷаҳои ба дастмада (идоракунӣ, истеҳсол, додугирифт, ҳамкории мутақобила ва ғайра) ва

харочотеро, ки барои ба даст омадани он сарф шудааст, инъикос мекунад. Категорияи самаранокӣ ба мафҳуми меъёрият мансуб аст, ки дар ташкили идоракунии субъектҳои дар асоси шарикӣ давлатию хусусӣ амалкунанда пешниҳод мегардад.

Ҳамзамон, арзёбии самаранокӣ муносибатҳои шарикӣ ва лоиҳаҳои шарикӣ давлатию хусусӣ дар соҳаи иҷтимоию иқтисодӣ мумкин аст табиати мураккаби барои ҳар як иштирокдорони мухталиф, хусусияти ғайриякмаъно дошта бошад ва нишондиҳандаҳои гуногуни меъёри микдорию сифатиро дарбар гирад. Шароити ҳамкорӣ мутақобила ва хавфҳои лоиҳаро муҳофизаткунанда бошанд, метавонанд бо гузашти ҳаёти дурударози лоиҳаҳо тағйир ёбанд. Фаҳмиши нуктаҳои мазкур, дар навбати аввал, ба иштирокдори давлатӣ, ки ба таҳқиқоти таҳлили самаранокӣ идоракунӣ умуман ба ҳисобкардҳои бисёрварианти арзёбии самаранокӣ лоиҳаҳои инвестиционӣ муҳим аст лоиҳаҳои калонмиқёси шарикӣ давлатию хусусӣ ба синфи махсуси онҳо тааллуқ доранд, хусусан ба қадри бояду шояд ворид нест.

Алҳол методикае вучуд надорад, ки аз рӯи он самаранокӣ лоиҳаҳои ШДХ-ро арзёбӣ кардан мумкин бошад. Вале, азбаски иштироккунандагони ШДХ ду тараф мебошанд, нишондиҳандаҳои арзёбии лоиҳаҳоро ба ду гуруҳ ҷудо кардан қобили қабул аст:

- а) нишондиҳандаҳои самаранокӣ лоиҳаҳои ШДХ барои давлат;
- б) нишондиҳандаҳои самаранокӣ лоиҳаҳои ШДХ барои шарикӣ хусусӣ.

Айни замон нишондиҳандаҳои иқтисодие мавҷуданд, ки ҳам барои давлат ва ҳам барои соҳибкорон баробар муҳиманд, зеро давлат дар нақши иштирокдори гардиши хоҷагӣ баромад намуда, ҳам ба самаранокӣ натиҷаҳои умумии лоиҳаҳои ШДХ ва ҳам ба таъмин кардани самараи тичоратии худӣ манфиатдор аст.

Ҷоида ва харочот, ҳамчунин методҳои таҳлили нуктаи безарарии лоиҳа ва мӯҳлати харочотбарорӣ (давраи бозгашти) инвестицияҳо нишондиҳандаҳои аз ҳама одӣ мебошанд, ки барои арзёбии босуръат ва на он қадар дақиқи ҷаззобияти лоиҳаҳо истифода мешаванд. Вале ба нишондиҳандаҳои мазкур

норасоии зерин хос аст: роҳ додан ба аҳамияти баробари даромад ва хароҷот, ки ба фосолаҳои мухталифи вақт мансубанд.

Барои инвестор, новобаста аз он ки давлат аст ё бизнеси хусусӣ воридот ва хароҷоте, ки ба фосолаҳои мухталифи вақт мансубанд, арзиши якхела надоранд, зеро сармоя дар замон арзиш дорад. Бинобар ин, барои гузаронидани таҳлили лоиҳаҳои шарикӣ давлатию хусусӣ методҳои дисконтонӣ (таҳфиф)-ро истифода бурдан лозим аст, яъне тавассути истифодаи коэффитсиенти махсус – дисконт, ки арзиши муваққатии сармояро ифода мекунад, ба як маҳраҷ овардани даромадҳои (хароҷоти) лоиҳа, ки ба замонҳои гуногун мутааллиқанд. Ба ин коэффитсиентҳо мансубанд:

– даромади ҳолиси дисконтшуда ДХД (Net Present Value, NPV). Возеҳ аст, ки агар NPV аз сифр зиёд бошад, лоиҳаро қабул кардан лозим аст, агар NPV аз сифр паст бошад, лоиҳаро рад кардан лозим аст, агар NPV ба сифр баробар бошад, лоиҳа на ғоидаовар аст, на зараровар. Ҳангоми ояндабинии даромад аз рӯи солҳо ҳатталимкон ҳама намудҳои воридотро, ки ба ҳамин лоиҳа вобаста буда метавонанд, ба ҳисоб гирифтани лозим аст;

– индекси даромаднокии (рентабелнокии) инвеститсияҳо (Profitability Index, PI). Возеҳ аст, ки агар PI аз воҳид зиёд бошад, лоиҳаро қабул кардан лозим аст. Дар сурати аз воҳид кам будани PI лоиҳа бояд рад шавад. Агар PI ба воҳид баробар бошад, лоиҳа на ғоидаовар аст, на зараровар;

– меёриҳои дохилии даромаднокии инвеститсияҳо (Internal Rate of Return, IRR). Таҳти мафҳуми меёри дохилии ғоидаи инвеститсияҳо (даромаднокии дохилӣ, хароҷотбарории дохилӣ) қимати коэффитсиенти дисконтонии r ғаҳмида мешавад. Даромади ҳолиси дисконтшудаи лоиҳа ба сифр баробар аст. Меёри дохилии даромаднокӣ ба чунин мизони ғоиз мувофиқат мекунад, ки дар он арзиши сифрии ҳолиси дисконтшуда ба даст меояд;

– муҳлати дисконтшудаи хароҷотбарорӣ (Discounted Pay-back Period, DPP).

Таҷриба нишон медиҳад, ки арзёбии самаранокии лоиҳаҳои ШДХ-ро маҳз аз ҳамин нишондиҳандаҳо оғоз кардан лозим аст. Аксаран давлат маҳз бо ҳамин маҷмӯи нишондиҳандаҳо маҳдуд мешавад, ҳарчанд барои ба даст овардани

арзёбии объективии самаранокии ШДХ маҷмӯи мазкур кофӣ нест. Лозим ба зикр аст, ки дар амал дигар методикаҳои арзёбии самаранокии лоиҳаҳои ШДХ низ истифода мешаванд.

Чӣ тавре ки қайд гардид, мақсади асосии иштироки давлат дар лоиҳаҳои ШДХ инкишофи инфрасохтор ба манфиати ҷамъият, амалигардонии лоиҳаҳои муҳими ҷамъиятӣ бо харҷу хавфҳои ҳадди ақал бо шартӣ ба субъектҳои иқтисодӣ пешниҳод кардани хизматҳои баландсифат, маблағгузори коркардҳои илмӣ инноватсионӣ ва таъмини ҳифзи иҷтимоии аҳоли мебошад. Маҳз ба ҳамин сабаб таҳлили нишондиҳандаҳои зерин (ҳисобу китоби онҳоро ҳам дар сатҳи умумидавлатӣ ва ҳам дар сатҳи минтақавӣ гузаронидан мумкин аст) барои давлат марҳилаи муҳими арзёбии самаранокии лоиҳаҳои ШДХ ба ҳисоб меравад:

– *нишондиҳандаи таносуби ҳаҷми инвестицияҳои хусусӣ ва буҷетӣ* дар фаъолияти хоҷагидории ШДХ. Нишондиҳандаи мазкур сатҳи коҳиши сарборӣ ба буҷетиро тавсиф мекунад, дар шароити шарикӣ давлатию хусусӣ таносуби баробарӣ (50 x 50) аст. Бо ибораи дигар, қимати ин нишондиҳанда бояд ба воҳид (як) шитоб кунад. Вале дар шароити муосири хоҷагидорӣ дар ҚТ, вақте ки воситаҳои буҷетӣ маъмулан ба амалигардонии лоиҳаҳои муҳими иҷтимоӣ-иқтисодии ШДХ нокифоя ҳастанд, қимати ба воҳид (як) баробари ин нишондиҳанда чун ҳадди ақал баррасӣ мешавад. Пас, агар қимати нишондиҳанда аз воҳид калон ё бо он баробар бошад, сарборӣ ба буҷет коҳиш меёбад ва яке аз мақсадҳои ШДХ ба даст меояд;

– *нишондиҳандаи коҳиши сатҳи бекорӣ* на танҳо дар сатҳи давлатӣ, балки дар сатҳи минтақавӣ низ аҳамияти калон дорад. Ин нишондиҳанда имконияти лоиҳаҳои ШДХ-ро оид ба ташкили ҷойҳои нави корӣ, ташаккул додани пешниҳод дар бозори минтақавӣ меҳнат, ба вучуд овардани афзоиш ва нигоҳ доштани шуғли дастрасшудаи аҳоли тавсиф мекунад. Қимати мусбати ин нишондиҳанда аз он шаҳодат медиҳад, ки бекорӣ ихтисор мешавад. Қимати нишондиҳандаи мазкур, чӣ қадаре ки баланд бошад, рушди минбаъдаи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа ҳамон қадар беҳтар аст;

– нишондиҳандаи дигаре, ки ҷаззобият ва самаранокии лоиҳаҳои ШДХ-ро тавсиф мекунад, *нишондиҳандаи афзоиши воридоти андозӣ ба буҷетҳои ҳамаи сатҳҳо* мебошад. Табиист, чӣ қадаре қимати ин нишондиҳанда баланд бошад, давлат дар симои мақомоти минтақавӣ ва ё маҳаллӣ аз ҳамон андоза бештар фоида ба даст меорад ва мутаносибан имкониятҳои сармоягузори давлат ба лоиҳаҳои нави шарикӣ давлатию хусусӣ бештар мегардад;

– *ҳиссаи маҳсулоти инноватсионӣ*, ки дар доираи лоиҳаҳои ШДХ ба вуҷуд оварда мешавад (коэффитсиенти азхудкунии маҳсулоти нав), қобилияти корхонаро оид ба ҷорӣ намудани маҳсули инноватсионӣ ё маҳсулоти ба тағйироти технологӣ дучоргардида арзёбӣ мекунад;

– боз як нишондиҳандаи арзёбии фаъолияти инноватсионии корхона *зеҳниятталабии* он аст, ки ба муайян кардани дараҷаи татбиқи инноватсияҳо дар фаъолияти корхона имкон медиҳад.

Олими Русия Е. С. Андреева низоми нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии лоиҳаҳои ШДХ-ро пешниҳод кардааст, ки мо дар доираи таҳқиқи худ онро ҷонибдорӣ мекунем. **(ҷадвали 1.2.)**

Қиматҳои меъёрии коэффитсиентҳои даромадноқӣ тибқи соҳаҳо, намудҳои истеҳсолот, технологияи тайёр кардани маҳсулот тафриқабандӣ шудааст. Дар сурати набудани меъёр динамикаи нишондиҳандаҳоро дар як қатор марҳилаҳо пайгирӣ намудан лозим аст, зеро афзоиши даромадноқӣ аз афзоиши фоидаоварӣ, таҳкими неқӯаҳволии молиявӣ дарак медиҳад.

Ҷалвали 1.2. бегуфтугӯ тамоми нишондиҳандаҳоро, ки дар бораи ин ё он лоиҳаи ШДХ тасаввуроти пурра медиҳанд, дарбар намегирад, вале арзёбӣ ҳатто дар асоси ҳамин маҷмӯи нишондиҳандаҳо имкон медиҳад ба манфиати ин ё он лоиҳа интихоби дуруст сурат гирад.

Ғайр аз ин, ҳалли масъалаи самаранокӣ, арзёбии он ва муайян кардани роҳҳои баландбардорӣ, ба сабаби назаррас дарозмуддат будани циклҳои ҳаётии ШДХ ва талаботи баланд ба сифати натиҷаҳо (дар доираи хароҷоти ба нақша гирифта дар сатҳи олӣ ва дастрас барои истеъмолкунандаи ниҳой сари вақт

амалӣ гардонидан) вазифаи якдафъагӣ нест, ки танҳо ба марҳилаҳои тайёрии лоиҳаҳо хос аст.

Ҷадвали 1.2. Низоми нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии лоиҳаҳои

ШДХ

Нишондиҳандаҳо ва тарзи ҳисобу китоб	Шарҳ
Нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии ШДХ ҳам барои давлат ва ҳам барои шаҳрии хусусӣ	
1. Даромади ҳолиси дисконтшуда (ДХД, NPV) $NPV = \sum_{t=1}^n \frac{Pt - IC}{(1 + r)^t}$ IC – ҳаҷми ибтидоии инвестиция; Pt – даромади солона; r – мизони дисконтонӣ; n – миқдори солҳои амалигардонии лоиҳа.	Бузургии воситаҳои пулист, ки инвестор ният дорад баъди хароҷоти ибтидоии инвестиционӣ ва бурнрафти даври ба амалигардонии лоиҳа марбути он рӯпӯш кардани вуруди селай пул аз лоиҳа ба даст орад. Агар $NPV > 0$ бошад, пас, лоиҳаҳо қабул кардан лозим аст; агар $NPV < 0$ бошад, лоиҳаҳо рад кардан лозим аст.
2. Индекси даромаднокии инвестицияҳо (PI) $PI = \sum_{t=1}^n \frac{Pt:IC}{(1 + r)^t}$	Даромад ба воҳиди харҷ. Агар $PI > 1$ бошад, лоиҳаҳо қабул кардан лозим аст. Агар $PI < 1$ бошад, лоиҳаҳо рад карда мешавад.
3. Меъёри дохилии даромаднокии инвестицияҳо (IRR) $IRR = r$, ки ҳангоми он $NPV = f(r) = 0$.	Мизони дисконтронӣ, ки ҳангоми он арзиши ҳолиси ҷорӣ лоиҳаи инвестиционӣ ба сифр баробар аст. Ба муқоисаи лоиҳаҳои гуногунмиқёс ва дарозияшон мухталиф имкон медиҳад. Агар $IRR > r$ бошад, лоиҳа бузургии мусбати NPV ва фоизи даромади баробар ба $(IRR - r)$-ро таъмин мекунад.
4. Мӯҳлати дисконтшудаи хароҷотбарорӣ (DPP) $DPP = \min n$, ки ҳангоми он $n =$ $DPP = \sum_{n=1}^{\infty} Pi \times \frac{1}{(1 + r)^n} \geq IC$	Вақте инвестиция вуруди кофӣ пулро барои хароҷоти инвестиционӣ рӯпӯш кардан таъмин менамояд.
Нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии ШДХ барои давлат	
1. Нишондиҳандаҳои таносуби ҳаҷми инвестицияҳои хусусӣ ва буҷетӣ (ПСИ) $ПСИ = \frac{\sum \Phi_{ч}}{\sum \Phi_{б}}$ $\Phi_{ч}$ – маблағи воситаҳои хусусӣ, ки ба объекти ШДХ равона шудааст; $\Phi_{б}$ – маблағи воситаҳои буҷет.	Сатҳи коҳиши бори буҷетӣ, таносуби идеалӣ дар шароити ШДХ баробар аст, яъне қимати ин нишондиҳанда бояд ба 1 шитобад.

2. Коҳиши сатҳи бекорӣ (U) $U = \frac{K_{нрм}}{K_6} \times 100\%$ K_{нрм} – теъдоди ҷои кории нав, ки дар доираи лоиҳаи ШДХ таъсис шудааст; K₆ – теъдоди бекорон дар мамлакат (дар минтақа).	Имконияти лоиҳаҳои ШДХ дар бобати ба вучуд овардан ва нигоҳ доштани иштиғол. Қимати мусбати ин нишондиҳанда аз он шаҳодат медиҳад, ки бекорӣ кам мешавад.
3. Афзоиши воридоти андоз ба бучет (BA) $BA = \frac{BA_t}{BA_{t-1} - 1} \times 100\%$ BA_t, BA_{t-1} – бузургии воридоти андоз мутаносибан дар давраҳои ҷорӣ ва қабл.	Нишон медиҳад, ки дар натиҷаи амалигардонии ШДХ даромади бучет чӣ қадар афзоиш ёфтааст.
4. Ҳиссаи маҳсулоти инноватсионӣ (Коп) $K_{оп} = \frac{П_{фмн}}{П_{фум}}$ П_{фмн} – пули фурӯши маҳсулоти нав ё такмилдода; П_{фум} – пули фурӯши умумии ҳамаи маҳсулот.	Арзёбии қобилияти корхона дар бобати ҷорӣ намудани маҳсулоти инноватсионӣ. Қимати ин нишондиҳанда, чӣ қадаре ки баланд бошад, корхона ҳамон қадар аз ҷиҳати инноватсионӣ ғаъолтар аст.
5. Зехниятталабӣ $\frac{C_{нмаАдғ}}{Q}$ Адғ – арзиши дороиҳои ғайримоддӣ; Q – ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот.	Ба муайян кардани дараҷаи истифодаи инноватсияҳо дар фаъолияти корхона имкон медиҳад.
Нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии ШДХ барои шарикии хусусӣ	
1. Даромаднокии дороиҳо Ra= (фоида то андозбандӣ / Арзиши дороиҳо) × 100%	Ҷоида аз ҳар сомонӣ, ки корхона ба ташаккули дороиҳо пешпардохт кардааст, тавсиф мекунад.
2. Даромаднокии инвеститсияҳо Ri = (фоида то андозбандӣ / (асъори тавозун – ӯҳдадориҳои кӯтоҳмуддат)) × 100%	Самаранокии истифодаи воситаҳоеро ифода мекунад, ки ба инкишофи ҳамин ташкилот гузошта шудаанд.
3. Даромаднокии сармояи худӣ Rск = (фоидаи соф / сармояи худӣ) × 100%	Мавҷудияти ҷоида аз рӯи сармояи ба ҳамин ташкилот гузоштаи соҳибмулкони тавсиф мекунад.
4. Даромаднокии маҳсулот (фаъолияти истеҳсоли) $R_{пд} = \frac{C_{фмн}}{C_{фум}} \times 100\%$ (фоидаи соф / арзиши аслии маҳсулоти фурӯхташуда) × 100%	Аз ҳар сомони ба истеҳсол ва фурӯши маҳсулот гузошта чӣ қадар ҷоида гирифтани корхонаро нишон медиҳад.
5. Даромаднокии фурӯш Rпр = (фоида аз фурӯш / пули фурӯши маҳсулот) × 100%	Вазни қиёсии ҷоида аз таркиби пули фурӯши маҳсулот тавсиф мекунад.

Сарчашма: Инвестиционный анализ: учебное пособие / В. Ю. Цибульникова. — Томск :

ФДО, ТУСУР, 2015. — 142 с.

Ҳамин тариқ, таҳқиқи масъалаҳои шакли ҳамкорӣ ва самаранокии шарикии давлатию хусусӣ дар ҷомеа бояд мавриди таваҷҷуҳи амиқ гардад. Мутобиқан бо

хусусиятҳои мазкури шарикӣ дар муносибатҳои нав ба арзёбии самаранокӣ мафҳуми қаблан татбиқшавандаи афзалияти ҷиддӣ (ба ҳадди аксар расонидани даромаднокӣ) ба таҳлили бисёрвариантии умумии ба ном арзишмандии шарикӣ ҳам барои ҳар як иштирокдор ва ҳам умуман барои ҷамъият табиқ меёбад.

1.3. Таҷрибаи инкишофи шарикии давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақавӣ дар мамолики хориҷӣ

Масъалаҳои фаъолияти устувори иқтисодиёти минтақа ва ҷустуҷӯи омилу шароитҳои, ки ба даст овардани нишондиҳандаҳои баланди рушди иҷтимоию иқтисодии онро таъмин мекунанд, вақтҳои охир беш аз пеш фаъолон дар партави назарияю муносибатҳои хеле гуногун мавриди баррасӣ қарор гирифта истодаанд.¹⁹ Дар амалияи ҷаҳонӣ беш аз пеш лоиҳаҳои мавриди муҳокима қарор мегиранд, ки ҳамкориҳои мутақобилаи давлат ва бизнесро пешбинӣ мекунанд.

Дар амалияи ҷаҳонӣ ба миқдори зиёд лоиҳаҳои дар шакли шарикии давлатию хусусӣ амалигашта маълуманд, вале алҳол ба муайян кардани пойгоҳи мафҳумӣ ва институтсионалии чунин ҳамкориҳои мутақобилаи давлат ва бахши хусусӣ муносибати ягона вуҷуд надорад. Лоиҳаҳои ШДХ дар бисёр соҳаҳо, аз ҷумла дар соҳаҳои инфрасохтор, истеҳсолӣ, иҷтимоӣ бомуваффақият амалӣ мегарданд ва фаъолият мекунанд, теъдоди чунин лоиҳаҳо мунтазам меафзояд.

Таърихи шакли муосири ШДХ дар соҳаи сохтмони роҳ дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (ИМА) оғоз ёфтааст. Соли 1785 Ҳукумати ИМА бо санади махсус тасдиқ намуд, ки роҳҳо моликияти давлатианд, вале ба сохтмони онҳо сармояи хусусӣ ҷалб карда шуд.²⁰ Аллақай соли 1840 дар ИМА дар соҳаи роҳсозӣ теъдоди ШДХ тақрибан ба 1600 адад расид, рафтуомад бошад, дар аксари роҳҳо пулакӣ буд. Вале ба сабаби паст будани қобилияти харидорӣ то соли 1890 кулли ШДХ дар соҳаи роҳсозӣ фаъолиятшонро қатъ карданд ва роҳҳо ба моликияти давлат гузаштанд. Алҳол ҳамаи лоиҳаҳои ШДХ-и амрикоӣ дар сатҳи муниципалии паҳн шудаанд.

¹⁹ Мингалёва Ж.А., Гершанок Г.А. Устойчивое развитие региона: инновации, экономическая безопасность, конкурентоспособность, // «Экономика региона».- 2012.- №3.- С. 68.

²⁰ FitzGerald P. review of partnerships: Victories provided infrastructure. Melbourne, 2004.

Таҷрибаи Русия. Алҳол дар Федератсияи Русия ба мақсади рушди самараноки минтақаҳо ҳукумат ба механизми пешқадам рӯй оварда, ба бизнес ҳамкориҳои судманд пешниҳод мекунад. Маълум аст, ки Русия ҳудуди хеле калон дорад ва маҳз калонии ҳудуд имкон намедихад, ки ҳамаи минтақаҳо баробар рушд кунанд. Айни замон на давлат ва на баҳши хусусӣ дар алоҳидагӣ бидуни ҳамкориҳои мутақобилаи самаранок аз ӯҳдаи бо инфрасохтори матлуб таъмин кардани аҳоли ва қонеъ гардонидани талаботи рӯзафзун намебароянд.

Бо мақсади инкишофи ШДХ дар сатҳҳои минтақавӣ ва мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар Федератсияи Русия соли 2016 қонун дар бораи шарикии давлатию хусусӣ ба эътибор даромад, ки дастгоҳи мафҳумҳоро дар ШДХ ба низом даровард, мафҳуми “шарикии минтақавию хусусӣ” (ШМХ)-ро қорӣ намуд, объект ва унсурҳои “Созишнома дар бораи ШДХ”-ро муайян кард, расмиёти қабули қарор дар бораи ба амал қорӣ намудани лоиҳаҳо, шартҳои созишномаҳо дар бораи ШДХ ва ШМХ, ҳуқуқу ӯҳдадорихои шарикиро муқаррар намуд, кафолати манфиату ҳуқуқҳои тарафҳои шарикӣ, ваколати мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва минтақавиро дар соҳаи ШДХ (ШМХ) муайян кард.

Дар қонунгузорӣ дар бораи созишномаҳои консессионӣ низ тағйироти назаррас ба амал омаданд, ки қоидаҳо ва расмиёти тайёри ва бастанӣ созишномаҳоро дар бораи консессияҳо тағйир доданд, ба инвесторони хусусӣ кафолатҳои иловагӣ пешниҳод намуданд. Институти ташаббуси хусусии консессионӣ қорӣ гардид. Вазорати сохтмони ФР ҳуҷҷатгузориҳои озмунӣ ва созишномаҳои консессиониро дар соҳаҳои таъмини гармӣ ва об пешниҳод намуд, ки он ҳамкориҳои мутақобилаи бизнес-сохторҳо ва мақомоти ҳокимияти давлатиро ҳангоми бастанӣ созишномаҳои консессионӣ дар соҳаи хизматрасонии манзилию коммуналӣ (ХМК) осон кард.

Қайд кардан зарур аст, ки инкишофи меҳварҳои қонунгузорӣ ва равандии ШДХ боиси афзоиши ШДХ ва ШМХ гардид, ки ба созишномаҳои консессионӣ асос меёбанд. Алҳол қисми зиёди лоиҳаҳои ШДХ ва ШМХ (88%), ки сатҳи татбиқи тичоратиро гузаштаанд, дар шакли созишномаҳои консессионӣ амалӣ мегарданд.

Қайд кардан зарур аст, ки дар Русия ШМХ-ро маҷмӯи соҳаҳои мухталифи ҳуқуқ танзим мекунад. Қонунгузориҳои конституционӣ ва минтақавӣ ба муқаррароти умумии ҳуқуқӣ дар соҳаи идоракунии моликияти давлатӣ ва минтақавӣ таъкиқ карда, мақоми ҳуқуқии субъектҳои ҳуқуқи оммавӣ, ваколату вазифаҳои онҳоро дар соҳаи ҳамкории мутақобила бо бахши хусусӣ муайян менамояд. Қонунгузориҳои маъмурӣ ба мақомоти ҳокимияти иҷроия (мақомоти иҷроияю амрдиҳандаи худидоракунии маҳаллӣ) дар доираи тайёрӣ ва амалигардонии лоиҳаҳои ШДХ ваколатҳо медиҳад.

Қонунгузориҳои шаҳрвандии ФР яке аз санадҳои асосии меъёрии ҳуқуқӣ мебошад, ки дар танзими муносибатҳо дар соҳаи ШМХ-и минтақа нақши бунёдӣ мебозад. Он мақоми ҳуқуқии шарикони хусусӣ ва муносибатҳои шартномавии байни тарафҳои шарикони давлатию хусусиро муайян мекунад. Қонунгузориҳои мазкур меъёрҳои ҳуқуқиро, ки ба шаклҳои асосии ШМХ дахл доранд ба ҳамин созишномаҳо татбиқ мегарданд, дарбар мегирад: асос ва тартиби бастанӣ созишномаҳо; тақсими хавфҳо; ба даст овардани ҳуқуқи моликият; ӯҳдадорӣҳои тарафайн.

Тартиби пешниҳоди ваколату субсидияҳои буҷетӣ барои инвесторҳои хусусӣ, механизм ва шаклҳои иштироки молиявии мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ дар ШМХ, таъмини молиявӣ оид ба татбиқи барномаҳои мақсадноки инкишофи соҳаи ШМХ, истифодаи воситаҳои фондҳои мухталифи давлатии инвеститсионии ФР аз ҷониби Қонунгузориҳои буҷетии Федератсияи Русия танзим карда мешавад.

Қонунгузориҳои андози ФР асосҳои ҳуқуқии андозбандии инвесторҳои хусусиро ҳангоми амалигардонии лоиҳаҳои ШМХ дарбар мегирад ва речаҳои махсуси андозиро (минтақаҳои махсуси иқтисодӣ, имтиёзҳо, преференсияҳоро барои инвесторҳои хусусӣ) муайян мекунад.

Ҷудо кардани соҳаҳои афзалиятноки ШМХ вобаста аз талаботи иҷтимоию иқтисодии ҷамъият, ба назари мо, боз як тамоюли муҳими инкишофи ШМХ дар минтақаҳои ФР ба ҳисоб меравад. Қисми зиёди лоиҳаҳо дар соҳаҳои иҷтимоӣ, коммуналӣ, энергетикӣ ва нақлиётӣ ташаккул ва амалишавии худро ёфтаанд.

Бритониёи Кабир. Яке аз аввалин мамлакатҳост, ки шарикии давлатию хусусӣ дар он ҷо аз лиҳози қонунгузорӣ ба расмият даромадааст. Таҷрибаи нахустини муосири муттаҳид сохтани давлат ва бизнес-сохтор дар Бритониёи Кабир бо азнавсозии иншооти таъмири киштиҳо ба соли 1981 алоқаманд аст. Самаранокии лоиҳаи мазкур ба инкишофи чунин лоиҳаҳо дар оғоз ва миёнаи солҳои 80-уми асри XX мусоидат кард.

Қадами аввалин дар ин самт концепсияи махсуси соли 1982 қабулшуда бо номи “Ташаббуси молиявии хусусӣ” (Private Finance Initiative, PFI) гардид.²¹ Моҳияти он чунин буд: вазифаи сохтмон, таҷдид ва баҳрабардории объектҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, ки дар моликияти давлат қарор доштанд, ба ширкатҳои хусусӣ дода шуд. Дар натиҷа модели бритонии ШДХ пайдо гардид, ки ба он мушаххасоти зерин хос буд:

- шарикии давлатӣ ӯҳдадорӣ талофӣ кардани хароҷоти тарафи хусусӣ ва таъмин намудани меъёри ғоидаро баъди ба истифода додани объект дар давраи баҳрабардорӣ ба зиммаи худ мегирифт;

- давлат пардохтҳои мунтазамро аз буҷет амалӣ мегардонд.

Концепсияи мазкур то фаро расидани бӯҳрони ҷаҳонии соли 2008 бомуваффақият мавриди истифода қарор гирифт. Баъди бӯҳрон бисёр лоиҳаҳо бо сабаби набудани сармоягузорӣ қатъ гардиданд.

Алҳол Ҳукумати Бритониё шаклҳои асосии зерини ҳамкории мутақобилаи давлат ва бизнеси хусусиро ҷудо мекунад:

- а) саҳомигардонӣ – бо роҳи таъсиси корхонаҳои омехта ё фурӯхтани як қисми саҳмияҳои ширкатҳои давлатӣ, ба бизнеси хусусӣ додани моликияти давлат;

- б) ташаббуси молиявии хусусӣ – бастанӣ созишномаҳои дарозмуддат байни шарикони ҷамъиятӣ ва хусусӣ оид ба сохтмон, сармоягузорӣ, идоракунии баҳрабардории объектҳои моликияти давлатӣ;

²¹ United Kingdom – England: PPP Units and Related Institutional Framework [электронный ресурс] – URL: https://www.eib.org/attachments/epcc/epcc_uk_england_ppp_unit_and_related_institutional_framework_en.pdf. (санаи мурочиат: 28.06.2021).

в) аутсорсинг – ба бизнес додани вазифаҳои давлатӣ.

Қайд кардан зарур аст, ки яке аз вижагиҳои модели бритони ШДХ озодии интихоби шакли шартномавӣ барои ҳар як лоиҳа ба сабаби набудани қонуни ягона дар бораи ШДХ мебошад. Вале на ҳамаи лоиҳаҳои инвеститсиониро ба ШДХ мансуб доништан мумкин аст: алгоритми муайян ва як қатор талабот мавҷуд аст, ки муқаррароти асосии онҳоро дастури харидҳои давлатӣ танзим мекунад.²²

Алҳол дар Бритониёи Кабир бештар аз 700 лоиҳаи ШДХ дар соҳаҳои мухталиф амалӣ гардонида мешаванд. Арзиши онҳо бештар аз 54 млрд. фунт стерлинг мебошад. Зимнан беш аз ҳама инвеститсия ба соҳаи нақлиёт (зиёда аз 26 млрд. фунт стерлинг) ҷалб карда шудааст. Дар навбати худ, миқдори аз ҳама зиёди лоиҳаҳо дар соҳаҳои тандурустӣ ва маориф амалӣ гардонида мешаванд. Гуфтан лозим аст, ки Ҳукумати Бритониё ба сифати сармоягузори имтиёздор ба фондҳои суғурта ва нафақа, ки дорои захираҳои молиявии калон мебошанд, аҳамияти махсус медиҳад. Ғайр аз ин, бо гузашти айём беш аз пеш истифодаи кафолатҳои давлатӣ вусъат меёбад. Дар натиҷа, тағйироти PFI ба пайдо шудани модели нав таҳти унвони PFI-2 боис гардиданд.²³

PFI-2 дорои хусусиятҳои зерин мебошад:

- самаранокии баланди буҷетӣ;
- барои таъмини шаффофият давлат кӯшиш ба харҷ медиҳад дар лоиҳаҳо сармоягузорӣ миноритарӣ гардад (на бештар аз 30%);
- ҷудо кардани хавфҳо, ки дар созишнома аниқ инъикос ёфтаанд;
- мутамарказ сохтани харид;
- дастрасии содакарда ба сармояи қарзӣ.

Ғайр аз ин, дар Бритониёи Кабир Фонди дастгирии рушди иқтисодии минтақавӣ (Regional Growth Fund) ташкил карда шудааст. Онро ҳокимияти

²² The Public Contracts Regulations 2015 No. 102 [электронный ресурс] – URL: http://www.legislation.gov.uk/ukxi/2015/102/pdfs/ukxi_20150102_en.pdf. (санаи мурочиат: 26.06.2021).

²³ A new approach to Public Private Partnerships // HM Treasury, 2012, [Электронный ресурс] – URL: https://www.minfin.bg/upload/11842/infrastructure_new_approach_to_public_private_partnerships_05.pdf

Бритониё барои ҷалби маблағгузори ғайрибучетӣ ташкил кардааст. Соли 2019 бучети фонд 2,6 млрд. фунт стерлингро ташкил кардааст.

Олмон. Дар Олмон лоиҳаҳо дар соҳаи сохтмони кооперативӣ дар нимаи асри XIX пайравони инкишофи ШДХ-и муосир буданд. Дар ин маврид бизнес-сохторҳо ба маҳдуд сохтани бизнеси худӣ, ки бо соҳаи сохтмон алоқаманд буд, розӣ мешуданд. Давлат бошад дар навбати худ ба онҳо имтиёзҳои андозӣ пешкаш мекард. Дар давраи муттаҳидшавии заминҳои Олмони Шарқӣ ва Ғарбӣ дар солҳои 90-уми асри XX таъсиси ШДХ мубрамият касб кард. Маҳз дар ҳамон вақт агентҳои махсусгардонидаи рушд таъсис карда шуданд, ки давлатро бо бахши хусусӣ муттаҳид сохтанд.²⁴

Дар Фаронса бори аввал ШДХ дар миёнаи асри XIX дар сохтмони инфрасохторҳои нақлиётӣ ва коммуналӣ мавриди истифода қарор гирифт. Дар ҳамон давр аксарияти роҳҳои трамвай, роҳи оҳан, лӯлаи об бо ҷалби сармояи хусусӣ дар асоси созишномаҳои консессионӣ сохта шуда буданд. Баъди ба итмом расидани мӯҳлати амал онҳо ба моликияти давлат мегузаранд. То имрӯз консессия яке аз шаклҳои асосии ШДХ дар Фаронса буда, дар намуди “Ҷомеаи иқтисодии омехта” (SEM) вучуд дорад. Имрӯз SEM қариб 40 намуди кору хизматҳоро амалӣ мегардонад.²⁵

Таҷрибаи инкишофи ШДХ-ро дар мамлакатҳои Иттиҳодияи Аврупо мавриди таҳлил қарор дода, гуфтан лозим аст, ки тибқи «созишномаи Маастрихт» касри (дефитсита) бучетҳои мамлакатҳои аъзои ИА аз 3%-и ММД ва қарзи давлатӣ аз 60% ММД зиёд буда наметавонад. Маҳз аз ҳамин сабаб, ба сифати саҳми давлат ба ШДХ пешниҳод кардани дороиҳои давлатӣ, ки ба сармоягузорӣ эҳтиёҷ доранд, беш аз пеш ба мубрамияти ҳалли вазифаҳои давлатӣ табдил меёбад. Вале лозим ба таъкид аст, ки таҷрибаи тараққиӣ ШДХ дар мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ бар хилофи мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ на он қадар калон аст. Сабаби ин тафриқаро мо на дар камтар андӯштани таҷрибаи

²⁴ Ефимова Л.И. «Некоторые модели государственно-частных партнерств: тенденции и зарубежный опыт». URL: www.eatc.ru/rus/doc.id_71.book_1.php (санаи мурочиат: 25.09.2020)

²⁵ Лихачев, В., Азанов М., «Практический анализ современных механизмов государственно-частного партнерства в зарубежных странах, или как реализовать ГЧП в России» // «Финансы. Экономика. Безопасность».- 2005.- №1(6).

тараққии ШДХ дар мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ, балки дар маҳдуд будани бозори сармоя ва таваҷҷуҳи ками сармоягузoron, қобилияти пасти харидории истеъмолгарони эҳтимолии хизматҳои инфрасохтор, ҳамчунин пойгоҳи ба қадри бояду шояд коркарднашудаи методологӣ ва меъёрӣ дар сатҳи минтақавӣ ва мақомоти ҳокимияти давлатӣ мебинем.

Таҷрибаи мамлакатҳои Иттиҳоди Аврупо оид ба тараққии ШДХ таҳлил карда, ба хулоса расидан мумкин аст, ки татбиқи он дар мамлакати мо зарур мебошад. Вале як нуктаи дигар низ бояд ба назар гирифта шавад, яъне на ҳама самтҳои рушди ШДХ дар ИА бомуваффақият буданд. Масалан, кӯшишҳои амалигардонии лоиҳаҳо дар соҳаи роҳсозӣ дар Маҷористон ва Лаҳистон бебарор буданд.

Дар охири солҳои 90-уми асри XX Ҳукумати Маҷористон вазифаи сохтмони роҳҳои ҳозиразамонро ба миён гузошт, вале бо норасоии маблағи пулӣ рӯбарӯ гардид. Сохтмони шоҳроҳҳо ба шартҳои консессионӣ ба ширкатҳои хусусӣ супорида шуд. Арзиши роҳҳои нави автомобилгард аз ҳад зиёд буд, вале бизнес-сохторҳо ғоидаи кафолатнок гирифтанд. Минбаъд баҳрабардории роҳҳои автомобилгард аз ҳолати ҷавобгӯӣ ба шартҳои созишномаҳои консессионӣ баромаданд, ки ин боиси миллигардонии онҳо шуд. Ҳолати шабеҳ дар иқтисодиёти Лаҳистон низ рух дода буд. Ба ақидаи баъзе олимони Сензиев П.Л. ва дигарон «паст будани қобилияти харидории истифодабарандагони эҳтимолӣ, норасоии сармоягузорӣ, назорати ғайрикофӣ, коррупсия сабабҳои асосии бебарории шарикӣ дар ин мамлакат ба ҳисоб мераванд.»²⁶

Ҳангоми коркарди лоиҳаҳои муосири ШДХ ҳам асоси институтсионалии формати нави муносибатҳои байни давлат ва бизнес-сохторҳо, ҳам преференсияҳои (имтиёзҳои) алоҳидаи маъмурӣ ва андозиро, ки ба мақсади баланд бардоштани идоракунии давлатӣ ҷорӣ карда мешаванд, пешбинӣ кардан зарур аст.

Имрӯзҳо дар мамлакатҳои хориҷӣ ШДХ дар сатҳи минтақавӣ ҳангоми тараққии инфрасохторҳои нақлиётӣ (фурудгоҳ, нақлиёти роҳи оҳан, роҳҳои автомобилгард, трубопроводҳо), иҷтимоӣ (тандурустӣ, маориф, индустрияи

²⁶ Селезнев П.Л. «Международный опыт и перспективы реализации государственно-частных партнерств в России» // «Бизнес в экономике», №5. – 2009.-С. 349-351.

сайёҳӣ), соҳаҳои ХМК (таъмини об, таъмини нерӯи барқ, коркарди партовҳои саҳти маишӣ) бомуваффақият татбиқ мешаванд. ШДХ, махсусан, дар Олмон, Бритониёи Кабир, ИМА, Канада бештар паҳн шудааст.²⁷

Қайд кардан зарур аст, ки дар ҳар мамлакати хориҷӣ дар рафти амалигардониҳои лоиҳаҳои ШДХ афзалиятҳои соҳавӣ мавҷуданд. Масалан, дар ИМА роҳҳои автомобилгард, дар Бритониёи Кабир тандурустӣ, дар Олмон маориф, дар Итолиё, Канада, Фаронса тандурустӣ соҳаҳои афзалиятнок махсус мегарданд.²⁸

Таҳлили мо нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи афзалиятноки ШДХ сохтмон ва таҷдиди инфрасохтори истеҳсоли, иҷтимоӣ ва бозорӣ ба шумор меравад.

Ҷумҳурии Ўзбекистон. Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон иштироки давлат дар муносибатҳое, ки қонунгузориҳои шаҳрвандӣ (гражданин) танзим мекунад, дар асосҳои баробар ба дигар иштироккунандагон дар моддаи 79 Кодекси шаҳрванди Ҷумҳурии Ўзбекистон муқаррар гардидааст. Пешбинӣ шудааст, ки аз номи давлат дар муносибатҳое, ки қонунгузориҳои гражданин танзим мекунад, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ, дигар мақомоти аз ҷониби онҳо махсус ваколатдоршуда иштирок мекунанд.

Санади қонунгузориҳои асосие, ки ҳамкории мутақобилаи давлат ва бизнеси хусусиро танзим мекунад, Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон “Дар бораи шарикии давлатию хусусӣ” мебошад, ки 10 майи соли 2019 қабул шудааст.

Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон барои баррасии лоиҳаҳое, ки ҳуҷҷатгузориҳои тендерӣ ва созишномаҳо дар бораи ШДХ мувофиқа мекунанд, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 20 октябри соли 2018 мақомоти махсус – “Агентӣ оид ба тараққиҳои ШДХ” таъсис шудааст, ки сиёсати ягонаи ШДХ-ро дар ҷумҳурӣ муайян мекунад.

²⁷ Лихачев, В., Азанов М. «Практический анализ современных механизмов государственно-частного партнерства в зарубежных странах, или как реализовать ГЧП в России», // «Финансы. Экономика. Безопасность», - 2005.- №1(6).

²⁸ Балашов С. «Опыт функционирования ГЧП в развитых странах» // «Государственно-частное партнерство в условиях кризиса», материалы науч.-практ. конф. М., 2009, С. 281-282.

То коркард ва ба эътибор даромадани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар бораи ШДХ дар Ўзбекистон механизмҳои чунин шарикӣ дар соҳаи таҳсилоти томактабӣ, сохтмони роҳ, сохтмон ва таҷдиди объектҳои соҳаи иҷтимоӣ ва ғайра истифода бурда мешуданд.

Дар рафти татбиқи қонуни нав масъалаҳои зиёд пайдо шуданд, ки танзими дақиқро тақозо мекарданд, ғайр аз ин, масъалаи ба Қонун дар бораи ШДХ мувофиқ сохтани меъёрҳои қонунгузори амалкунанда низ ба миён омад.

ШДХ дар Ҷумҳурии Ўзбекистон мисли мамлакатҳои дигар дар ҳақиқат механизми самараноки баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ дар асоси ҷалби инвестицияҳои назаррас барои таҷдиди иқтидорҳои мавҷуда ва сохтани иқтидорҳои нави истеҳсолӣ, азҳуд кардани технологияҳои нав, аз ҷумла дар идоракунӣ ба ҳисоб меравад. Ба сифати самти муҳимтарини ҳалли масъалаҳои ба вучуд овардан ва истифодаи ШДХ чун институти таҷдиди иқтисодиёти миллӣ таҳияи муносибати ягонаи давлатӣ ба мақсад мувофиқ аст, ки бояд асоси консепсияи давлатии рушди ШДХ дар Ўзбекистон гардад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки самтҳои зерин барои амалигардонии шарикии давлатию хусусӣ дар минтақаи Ҷумҳурии Ўзбекистон самтҳои аз ҳама ояндадор ба ҳисоб мераванд: таҳсили мактабӣ ва томактабӣ; таҳсили олий; сохтмони биноҳои истиқоматӣ, сохтмон ва баҳрабардории роҳҳои автомобилгард; таҷдиди объектҳои хоҷагии манзилию коммуналӣ; рушди инфрасохтори телекоммуникатсионӣ; низоми тандурустӣ ва хизматрасонии иҷтимоӣ. Омилҳои асосии амалигардонии лоиҳаҳои ШДХ созишномаҳои консессионӣ, минтақаҳои махсуси иқтисодӣ, сохтмони технопаркҳо ва ғайра мебошад.

Дар навбати худ, давлат ба рушди лоиҳаҳои ШДХ манфиатдор аст, зеро буҷетҳои давлатию минтақавӣ аз ҳисоби пардохтҳои иҷорапулӣ ва пардохтҳои консессионӣ, ҳамчунин бозтақсими қисми хароҷоти нигоҳдорӣ ва сармоягузори амвол ба баҳши хусусӣ манбаи иловагии даромад ба даст меоранд.²⁹

²⁹ Иголкина Л.М. «Государственно-частное партнерство в инновационном развитии экономики» // «Экономические науки». 2013.-№3.- С.49–52.

Ҳамин тариқ, тибқи ақидаи як қатор муҳаққиқони ўзбек барои иштироки фаъолонаи ШДХ дар ташаккул ва рушди иқтисодиёти инноватсионӣ дар Ўзбекистон баъзе масъалаҳои мубрамиро ҳал кардан лозим аст. Ба ин гуна масъалаҳо инҳоро ворид менамоем: якум, ҷудо кардани инвестицияҳои мақсадноки давлатӣ ба ташаккули кластерҳои инноватсионӣ; дуввум, дар шаҳрҳои дорои иқтисодии баланди илмию техникаӣ таъсис додани марказҳои рушди инноватсионӣ; саввум, ба марказҳо пешниҳод кардани имтиёзҳои андозӣ ва гумрукӣ; чаҳорум, бознигарии бунёдии номгуӣ ихтисосҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ бо назардошти тайёркунии мутахассисоне, ки қобилияти дар марказҳои рушди инноватсионӣ кор кардан доранд».

Ҷумҳурии Қазоқистон. Сиёсати давлатӣ дар соҳаи ШДХ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон амалӣ гардонида мешавад. Вазорати иқтисодиёти миллӣ, Вазорати молия, мақомоти иҷроияи маҳаллӣ ва дигар мақомоти ваколатдор сиёсатро дар доираи салоҳиятҳои худ амалӣ мегардонанд. Вазорати иқтисодиёти миллӣ нақши Ҳамоҳангсозии байнисоҳавӣ ва роҳбари методологиро иҷро мекунад.

Мақомоти иҷроияи маҳаллӣ аз рӯи шартномаҳо ва амалигардонии лоиҳаҳои ШДХ мониторингро амалӣ мегардонанд, коршиносии лоиҳаҳои маҳаллиро омода месозанд ва мегузаронанд, аз рӯи принсипи “равзанаи ягона” марказҳои минтақавии ШДХ-ро таъсис медиҳанд ва дигар вазифаҳоро иҷро мекунанд.

Маркази қазоқистонии ШДХ оид ба масъалаҳои шарикӣ тадқиқот мегузаронад ва тавсияҳо таҳия мекунад, экспертизаи лоиҳаҳоро амалӣ мегардонад, мутахассисон тайёр мекунад, ёрии методологӣ ва иттилоотӣ мерасонад.³⁰

Соли 2014 ҚДММ Маркази мувофиқоварии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ” – симои ягонаи ҳуқуқӣ оид ба мувофиқати машваратии лоиҳаҳои консессионии ҷумҳуриявӣ ва дар баъзе мавридҳо маҳаллӣ таъсис дода шуд. Соли 2016 ба муносибати васеъ шудани вазифаҳо он номи ҚДММ “Kazakhstan Project

³⁰ Сомонаи расмӣ шарикии давлатию хусусӣ маркази Қазоқистон [захираи элэронӣ]. URL: <http://kzppp.kz>. (санаи мурочиат: 28.01.2021).

Preparation Fund”-ро гирифт. Фонд ҷустуҷӯи лоиҳаҳои инвестиционӣ ва инфрасохторӣ ва ҳалли молиявиро барои лоиҳаҳо амалӣ мегардонад, дар асоси маблағгузори мустақилона ба шартӣ баргаштпазирӣ барои чунин лоиҳаҳо ҳуҷҷатҳои лоиҳавӣ таҳия мекунад.³¹

Дар вилоятҳои марказҳои минтақавии ШДХ таъсис медиҳанд, ки вазифаи онҳо мусоидат ба рушди шарикӣ давлатию хусусӣ ва ҷалби инвестицияҳои шарикони хусусӣ мебошад. Марказҳо дар вилоятҳои Мангистаус, Олмаато, Октябринск, Қазоқистони Шарқӣ ва вилоятҳои дигар ташкил шудаанд.

Ғайр аз марказҳои мазкур, ҳамчунин, марказҳои дигар низ ҳастанд, ки ба масъалаҳои ШДХ таваҷҷуҳ зоҳир мекунад: ҚС “Маркази рушди шаҳри Олмаато”; ҚДММ “Маркази шаҳрии рушди инвестицияҳои “Astana Invest”” ва баъзе марказҳои дигар.³²

Палатаи миллии соҳибкорони (ПМС) Ҷумҳурии Қазоқистон “Атамекен” калонтарин ташкилоти ғайритиҷоратии намуди мутақобила мебошад, ки дар ҳамаи вилоятҳои Қазоқистон намоёндагӣ дорад. Палата бо мақсади тақвияти нерӯи гуфтушуниди бизнес бо Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон ва мақомоти давлатӣ ташкил шудааст. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон “Дар бораи ШДХ” ПМС ҳулосаи коршиносиро ба концепсияи лоиҳаи ШДХ омода месозад, реестри шарикони хусусии эҳтимолиро таҳия мекунад, дар комиссияи озмунӣ иштирок меварзад, дар мониторинги амалигардонии лоиҳаҳои ШДХ ширкат менамояд.³³

Пешбинӣ шудааст, ки корпоратсияҳои иҷтимоию соҳибкорӣ (КИС) бояд яке аз субъектҳои рушди инноватсионии ҳудудҳо гарданд. Мақсади асосии КИС мусоидат ба рушди иқтисодии минтақаҳо бо роҳи муттаҳид сохтани бахшҳои давлатию хусусӣ, ташаккули муҳити иқтисодӣ, ки ба ҷалби инвестицияҳо ва инноватсияҳо мусоидат мекунад, иштирок дар коркарду амалигардонии барномаҳо, лоиҳаҳо дар соҳаи иқтишоф, истихроҷ, коркарди канданиҳои

³¹ Сомонаи расмӣ Палатаи миллии соҳибкорони Ҷумҳурии Қазоқистон “Атамекен”. [захираи электронӣ]. URL: <http://atameken.kz>. (санаи мурочиат:26.04.2021).

³² Ҳамон ҷо

³³ Сомонаи расмӣ ҚДММ Қазоқистон лоиҳаҳои тайёрӣ (Фонд). [захираи электронӣ]. URL: <https://kppf.kz/ru>. (санаи мурочиат:28.01.2021).

фоиданок ба ҳисоб меравад. Рисолати иҷтимоии корпоратсия тавассути иштирок дар лоиҳаҳои рушди иҷтимоии минтақа амалӣ мегардад.³⁴

Аз номи давлат метавонанд мақомоти тибқи қонун ба ин амалҳо ваколатдоршуда ба ҳайси шарик баромад намоянд. Масалан, дар сатҳи ҷумҳурӣ ба сифати шарик метавонад Вазорати индустрия ва рушди инфрасохтори Ҷумҳурии Қазоқистон, дар сатҳи маҳаллӣ бошад, муассисаи давлатии “Идораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши вилоят” баромад кунанд. Барои маслиҳату машварат дар сатҳи ҷумҳурӣ ба ҚДММ “Kazakhstan Project Preparation Fund”, дар сатҳи маҳаллӣ ба симои ҳуқуқие, ки МИМ (мақоми иҷрокунандаи маҳаллӣ) ваколатдор кардааст, муроҷиат мекунанд.³⁵

Соҳтори соҳавии лоиҳаҳои минтақавӣ, ки дар Ҷумҳурии Қазоқистон ба истифода дода шудаанд, дар расми 1.4. оварда шудааст.

Расми 1.4. - Соҳтори соҳавии лоиҳаҳои маҳаллии ШДХ дар Ҷумҳурии Қазоқистон, ки ба истифода дода шудаанд (аз рӯи ҷамъбасти сегоҳонаи севуми соли 2019)³⁶

³⁴ Постановление Правительства Республики Казахстан от 10 декабря 2018 года, №818 «О внесении изменений в некоторые решения Правительства Республики Казахстан и признании утратившими силу некоторых решений Правительства Республики Казахстан». Zakon.kz, [электронный ресурс]. URL: <https://online.zakon.kz>. (санаи муроҷиат:05.01.2019).

³⁵ Жаксылыков Т.М., Ткаченко М. В. и др. // Практическое руководство для инвесторов.- 2018.- №2.-С. 21-85. URL: http://www.eurasi-ancommission.org/ru/act/finpol/dobd/ppp/Documents/Evrazes_Book-2018, A4.pdf.

³⁶ Соғонаи расмии Маркази шарикии давлат ва баҳши хусусии Қазоқистон. [Манбаи электронӣ].URL: <http://kzppp.kz>.URL: <http://kzppp.kz>. (санаи муроҷиат:28.01.2021).

Чӣ тавре ки аз расми 1.4. бармеояд, қисми зиёди лоиҳаҳоро лоиҳаҳои соҳаҳои маориф (58%), тандурустӣ (21%), фарҳанг, варзиш, сайёҳӣ ва фазои иттилоотӣ (7%) ташкил мекунанд.

Ҳамин тариқ, ҳам дар лоиҳаҳои марҳилаи баҳрабардорӣ ва ҳам дар шумораи умумии лоиҳаҳо тандурустӣ ва маориф соҳаҳои пешбар мебошанд.³⁷

Чун хулоса боиси қайд аст, ки дар кулли кишварҳои Иттиҳодияи Давлатҳои Мустақил (ИДМ) дар сатҳи минтақаҳо шаклҳои ШДХ бештар дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, фарҳанг, варзиш ва фазои иттилоотӣ рушд намудааст. Бо сухани дигар, асосан дар соҳаҳое, ки бо пешниҳоди неъматҳои ҷамъиятӣ алоқаманд аст, ҳамкориҳои давлат ва бахши хусусӣ нуктаҳои ҳамрадифро бештар дар асоси шароити муносири рушди кишвар таҷрибаи давлати Русия, Ўзбекистон ва Қазоқистон ҷолиби диққат ва қабул аст, ки ташкили ШДХ-ро дар соҳаҳои саноат, кишоварзӣ, маориф бештар рушд додааст, мувофиқи мақсад мебошад. Аз ин лиҳоз, гуфтан мумкин аст, ки лоиҳаҳои сатҳи маҳаллӣ ба амалигардонии ӯҳдадорҳои иҷтимоии давлатӣ дар назди аҳоли нигаронида шудаанд.

³⁷ Ҳамон ҷо.

БОБИ II. ВАЗЪИЯТ ВА ХУСУСИЯТИ РУШДИ ШАРИКИИ ДАВЛАТИЮ ХУСУСӢ ДАР ВИЛОЯТИ СУҒДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Тавсифи умумӣ ва хусусиятҳои рушди шарикии давлатию хусусӣ дар минтақаҳо

Рушди шарикии давлатию хусусӣ зарурати тақвият доданро дар шароити муносири умумӣ дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ, гузаштан ба марҳилаи ободкориву созандагӣ дар ҳар як минтақа дорад. Зеро дар чараёни сохтмони иншоотҳои таъиноти хизматрасониҳои ҷамъиятӣ, амалишавии лоиҳаҳои инвестиционии бузург дар соҳаи дорои бахши воқеӣ дар бештар ҳолат сарчашмаҳои молиявии давлатӣ маҳдудият дошта бошанд, зарурат ба ҷалби сармояҳои хусусӣ ба миён меояд, ки дар шакли ҳамкории бахшҳои давлатӣ ва хусусӣ густариш ёфта истодааст. Пеш аз ҳама, барои ба вуҷуд овардани инфрасохтори иҷтимоӣ, ки дар баланд бардоштани некӯаҳволӣ ва ба стандартҳои ҷаҳонӣ наздик намудани сатҳи зиндагии аҳоли мусоидат мекунад. Соҳаи афзалиятноки шарикии давлатию хусусӣ дар ҳама минтақаҳои вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин, тандурустӣ, маориф, хизматрасонии иҷтимоӣ мебошад. Танзими ҳуқуқи шарикии давлатию хусусӣ дар доираи қонунгузори амалкунанда сурат мегирад. Масалан, Қонун “Дар бораи шарикии давлатию хусусӣ дар ҚТ”, ки 28.12.2012 қабул гардидааст, мақсади асосиаш ҷалб намудан ва самарабахш истифодабарии захираҳои давлатӣ, минтақавӣ ва бахши хусусиро барои рушди иҷтимоиву иқтисодии ҳар як минтақа ва баланд бардоштани сифати ҳаёти аҳолии он эълон доштааст.

Қонуни мазкур “асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии шарикии давлатию хусусӣ, тартиби амалигардонии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусиро дар соҳаи инфрасохтор ва хизматҳои иҷтимоӣ муайян мекунад ва манфиатҳои давлат, бахши хусусиро ҳангоми амалигардонии лоиҳаҳои муштаракӣ инвестиционӣ муҳофизат менамояд”.³⁸

³⁸ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи консессияҳо” аз 26 декабри соли 2011, №763 // www.mmk.tj. (санаи мурочиат 21.11.2018).

Мисли санади асосии меъёрии нави қонунгузорӣ Қонуни ҚТ “Дар бораи шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар Тоҷикистон” тавассути барномаҳои дахлдор ва дигар механизмҳои институтсионалӣ бо назардошти вижаҳои минтақавӣ бояд амалӣ гардад. Дар ин замина, қайд кардан лозим аст, ки маҳз барои қоркард нашудани ҷанбаҳои ҳуқуқӣ, масъала ҷанбаҳои ҳамаҷарафаи шарикии давлатию хусусиро дар бар нагирифтааст, яке аз монанди асосӣ мебошад. Вале лозим ба таъкид аст, ки масъалаҳои ташкилии шарикии давлатию хусусӣ тадриҷан бояд ҳаллу ҷарганд, зеро дар назди мақоми ваколатдор Маркази идоракунии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ ташкил ва тавсияҳои методӣ таҳия карда шудаанд.

Ба ғайр аз муаммоҳои мазкур боз як қатор масъалаҳои дигар, аз қабили набудани механизмҳои интиҳоби лоиҳаҳо, амалӣ нагардидани ҳисобу китоби пешакии самараноки лоиҳаҳои инвеститсионӣ бо назардошти қобилияти ҳаётии тичоратӣ ва тавозуни хароҷоту даромад, набудани таҳқиқоти мутобиқи маркетингии бозор ва ҷустуҷӯи шарикони эҳтимолӣ низ мавҷуданд. Ба сабаби саҳеҳ набудани омили институтсионалии инкишофи шарикии давлатию хусусӣ рушди он дар минтақаҳои мамлакат то ҳол мақсади дилхоҳ намодааст.

Инкишофи шарикии давлатию хусусӣ дар минтақа метавонад ба ҳалли масъалаҳои зерин мусоидат кунад:

- рушди инфрасохтори минтақа (роҳҳо, хатҳои интиқоли нерӯи барқ, таъмини об, ташноб, нақлиёт ва ғайра);
- таҷдиди хизматрасониҳои бонкӣ, иттилоотию таҳлилӣ, машваратӣ ва ғайра;³⁹
- истифодаи самараноки институти моликият, таъмини инвеститсионӣ ва инкишофи соҳаи хизматрасониҳои бозорӣ дар минтақа.

Ба мақсади расидан ба натиҷаҳои интизорӣ бо ташкили шаклҳои гуногуни ШДХ дар минтақа ба вучуд овардани муҳити мусоиди инвеститсионӣ, танзими маҳдудиятҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва институтсионалии афзоиши инвеститсияҳо ба

³⁹«Концепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҳифзи сармояи Ҷумҳурии Тоҷикистон». / Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №755 тасдиқ шудааст. Душанбе, 2012.- 32 с.

истеҳсолот ғайр аз қабули Қонун дар бораи ШДХ боз Қарори Ҳукумати ҚТ «Концепсияи сиёсати давлатии ҷалбу ҳифзи инвеститсияҳо ба ҚТ» қабул карда шуд. Ба назари мо, концепсияи мазкур яке аз механизмҳои асосӣ дар самти ҳал намудани монеаҳо дар қонунгузории мамлакат дар соҳаи шарикии давлатию хусусӣ ба ҳисоб меравад.

Дар Концепсияи номбурда принципҳои зерини асосии сиёсати давлат оид ба ҷалбу ҳифзи инвеститсияҳо дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудаанд: таъмини рушди мутавозин ва устувори иқтисодиёти мамлакат; муқаррар намудан ва аз лиҳози қонунгузорӣ мустаҳкам кардани “қоидаҳои аниқи бозӣ” дар соҳаи фаъолияти инвеститсионӣ бо назардошти манфиатҳои стратегии мамлакат ва афзалиятҳои рушди он, ки сиёсати дақиқ ва пайгиронаи давлатро, ки ба ояндаи дарозмуддати ҷалби инвеститсияҳо ва нигоҳдории эътимоду боварии инвесторҳо самтгирӣ шудааст, инъикос мекунанд. Бидуни он масъалаҳои дастрасии иттилоот оид ба фаъолияти инвеститсионӣ, таъмини шароитҳои баробар дар ҷалби захираҳои инвеститсионӣ (дастрасии баробарӣ ба сармоя, ки ҳам аз ҷониби инвесторҳои ватанӣ, ҳам хориҷӣ пешниҳод гашта, амалишавии барномаҳои иштирок дар озмунҳои инвеститсионӣ) ҳастанд. Мувофиқати эъломияҳо ба ҳаёти воқеӣ муътадили вазъи сиёсӣ, мавҷудияти барномаи мушаххаси мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ, барои беҳтар шудани муҳити инвеститсионӣ ба рушди ШДХ вусъат мебахшад. Самаранокии ин Концепсия дар он зоҳир мешавад, ки ҳам дар сатҳи минтақа ва ҳам дар сатҳи умумидавлатӣ мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи шарикии давлатию хусусӣ муайян гардидааст.⁴⁰

Қайд кардан зарур, ки баҳри танзими шарикии давлатию хусусӣ Шӯрои махсус таъсис дода шудааст, ки мақоми машваратӣ дар назди Ҳукумати ҚТ мебошад. Бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 2 июли соли 2013, №289 Муассисаи давлатии “Маркази амалигардонии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ” ташкил карда шудааст. Бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 3 июни соли 2013, №250 ба сифати

⁴⁰ Концепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҳифзи сармояи Ҷумҳурии Тоҷикистон. / Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2012.- № 755.-С.32.

мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба шарикии давлатию хусусӣ Комитети давлатӣ оид ба инвестицияҳо ва идоракунии амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис шудааст. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурӣ инфрасохтор ва хизматрасониҳои иҷтимоӣ нишон дода шудааст, ки нисбати онҳо қисматҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи шарикии давлатию хусусӣ” паҳн намешавад (бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 4 сентябри соли 2014, №581 тасдиқ шудааст).

Дар баробари ин, тибқи Қонуни ҚТ “Дар бораи шарикии давлатию хусусӣ” мақоми ваколатдор дар самти ҳамкории давлат бо бахши хусусӣ блок-схемаи тартиботи омодаسازی, таҳлил ва амалигардонии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусиро таҳия кардааст, ки дар он иштироки чор субъект дар раванди омодаسازی ва амалигардонии лоиҳаҳо пешбинӣ шудааст. Субъектҳои зерин иштирокдорон ба ҳисоб мераванд:

- ташкилоти супоришгар (ТС);
- мақоми ваколатдори давлатӣ (МВД);
- шӯро оид ба шарикии давлатию хусусӣ;
- иштирокдори лоиҳаи хусусӣ.

Ҳангоми омодаسازی ва амалигардонии лоиҳаҳо ташкилотчӣ (ташкилоти супоришгар) бояд лоиҳаи аввали кориро тайёр кунад, асосноккунии техникӣ-иқтисодиро (АТИ) коркард намояд ва ҳуҷҷатҳоро барои гирифтани иҷозатнома пешниҳод кунад. Дар навбати худ мақоми ваколатдори давлатӣ баррасӣ менамояд, иҷозатнома медиҳад, тавсияҳо пешниҳод мекунад, барои эълон, даъват, имзокунии ва ё дархост ба пешниҳодҳои тендерӣ оид ба тендер розигӣ медиҳад барои оғози маъракаи (протседураи) интихоби пешакӣ ризоияти хаттӣ медиҳад, натиҷаҳоро тасдиқ мекунад ва ғайра.

Шӯро оид ба шарикии давлатию хусусӣ дар раванди амалигардонии лоиҳа ҳақ дорад ҳам лоиҳаи ШДХ ва ҳам АТИ-ро қабул ё рад кунад, ҳамчунин натиҷаҳоро баррасӣ, арзёбӣ ва тасдиқ кунад. Баробари ин, иштирокдори хусусии лоиҳа бояд ҳавасмандии худро изҳор намояд ва дар раванди тендер ширкат варзад. Баъд аз маъқул донишгари ҳисоботи интихоби пешакӣ аз ҷониби

мақоми ваколатдори давлатӣ, ташкилоти фармоишгар дархост барои супоридани пешниҳодхоро таҳия намуда, онро ба мақоми ваколатдори давлатӣ ирсол менамояд. Мақоми ваколатдори давлатӣ дархост барои супоридани пешниҳодхоро таҷдиди назар карда, ба баррасии Шӯро пешниҳод менамояд.

Бинобар ин, механизми мазкури амалигардонии лоиҳаҳои ШДХ дар мамлакатҳои даври гузариш, аз ҷумла ҚТ ва минтақаҳои он чун механизми мураккаб ба воқеият мувофиқат намекунад ва механизми баробархукуки мувофиқашудаи таъмини манфиатҳои ҳамаи иштирокдорон, махсусан шарикии хусусиро таъмин карда наметавонад.

Масъалаҳои хариди молу хизмат барои эҳтиёҷоти давлатӣ тибқи Қонуни ҚТ “Дар бораи хариди давлатии мол, кор ва хизматҳо”, масъалаҳои хусусигардонӣ, ғайридавлатикунонии моликияти давлатӣ ва корхонаҳои давлатӣ тибқи Қонуни ҚТ “Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ дар ҚТ” ба танзим дароварда мешавад. Аз ҷумла, масъалаи истифодаи қабри замин (маъданковӣ) тибқи Қонуни ҚТ “Дар бораи қабрҳо” ва “Дар бораи концессияҳо” танзим карда мешавад. Дар навбати худ амалигардонии лоиҳаҳои қарзӣ (воситаҳои кафолатӣ), ки институтҳои молиявии байналхалқӣ ва ҳукуматҳои давлатҳои хориҷӣ ҷудо мекунамд, мутобиқи қоидаҳои ташкилотҳои байналхалқӣ танзим мешаванд, ки татбиқи онҳо дар доираи ўҳдадорихои ба зимма гирифтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатмӣ ҳастанд (талаботи ин қоидаҳо нерӯи афзалиятнок доранд).⁴¹

Азбаски шарикии давлатию хусусӣ ба ҳамкории мутақобилаи миёнамуддат ва дарозмуддати шарикон дар самти истифодаи муштаракӣ иқтидорҳои давлатию хусусӣ нигаронида шудааст, ба ақидаи мо, муайян кардани самтҳои афзалиятнок ва интихоби лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ хеле муҳим аст.

Пас, ризоият дар масъалаҳои иштироки сахмии тарафҳо, ҳамчунин масъалаҳои лоиҳакашӣ, сармоягузорӣ, сохтмон, азнавбарқароркунӣ ва таҷдиди объектҳо, мушаххасан муайян намудани мансубияти объектҳои мавҷуда ва ё аз

⁴¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи шарикии давлатию хусусӣ моддаи 2 аз 28 декабри соли 2012, №907 // www.mmk.tj. (санаи мурочиат 07.07.2018).

нав бунёдшаванда ба амалигардонию истифодаи самараноки лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ мусоидат мекунанд.

Ҳамин тариқ, манфиатҳои шарики давлатӣ (вазорат, идора ё мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ) ва баҳши хусусӣ ҳам умуман ва ҳам хусусан бояд бо манфиатҳои ҷамъиятӣ мувофиқу мутобиқ шаванд. Дар ин қарина, лозим ба таъкид аст, ки ҳангоми ба вуҷуд овардан ё беҳтар кардани шароити фаъолияти ҳаётии ҷамъият, аз ҷумла хизматрасонии низоми нақлиёт, таъмини обу нерӯи барқ, роҳҳо, кӯпрукҳо, низомҳои коммуникатсионӣ тавассути шарикии давлатию хусусӣ, чи тавре ки зикр гардид, имкониятҳои пардохтпазирии табақаҳои мухталифи ҷамъият, ҳамчунин ҳаҷми субсидияи буҷети давлатӣ (аз ҷумла буҷети маҳаллӣ)-ро пешбинӣ кардан лозим аст.

Барои ноил гардидан ба мақсади таҳқиқи диссертатсионӣ ба мо лозим аст, ки объектҳои шарикии давлатию хусусиро дар минтақаҳои мамлакат, хусусан дар вилояти Суғди ҚТ муайян кунем.

Объектҳои зерин объектҳои муҳимтарини шарикии давлатию хусусӣ мебошанд, ки дар вилояти Суғди ҚТ барои қонеъ гардонидани талаботи ҷамъиятӣ истифода мешаванд, таъмини онҳо ба зиммаи мақомоти минтақавии ҳокимият гузошта шудааст ва дар ин самт таҳияю амалигардонии лоиҳаҳо идома дорад:

- инфрасохтори иҷтимоии минтақа (иншоотҳо дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, варзиш);
- низоми хоҷагии манзилу коммуналии минтақа, аз ҷумла низоми таъмини об ва обгузаронӣ, истифодаи партовҳои саҳти маишӣ;
- сохтмони манзил, кабудизоркунии шаҳру ноҳияҳо;
- инфрасохтори нақлиёт (роҳҳои автомобилгард, объектҳои хизматрасонии роҳ, нақлиёти ҳавоӣ ва обӣ);
- инфрасохтори иттилоотӣ ва телекоммуникатсионии минтақа;
- объектҳои хизматрасонии иҷтимоӣ, фарҳанг ва маориф;
- истеҳсолоти маҳсулотҳои саноатӣ ва кишоварзӣ.

Дар ҳақиқат дар шароити муосир, ки маҳдудияти захираҳои давлатӣ, яъне бучавӣ дар бештар давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, аз он ҷумла дар

вилояти Суғди ҚТ дар маблағгузори истеҳсоли неъматҳои ҷамъиятӣ бештар аз ҳамкории бахши хусусӣ истифода шуда истодааст. Аз он ҷумла, дар кулли минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар вилояти Суғд низ дар сохтмони объектҳои нав, таъмир, барқарорсозии субъектҳои инфрасохторӣ, ки бештар дар истеҳсолоти неъматҳо ва хизматрасониҳои ҷамъиятӣ, хусусан дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, хизматрасониҳои маишӣ аз сарчашмаҳои бахши хусусӣ истифода бурда шуда истодааст. Мутаассифона, дар сарчашмаҳои расмӣ оморӣ оид ба рафти кор дар ин самт, яъне сармоягузорӣ ба объектҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, ки аз ҷониби бахши хусусӣ шуда истодааст, маълумотҳои дақиқ дарҷ намегарданд. Бинобар ин, мо маълумотҳои зарурӣ аз мақомотҳои иҷроияи ҳокимияти давлатӣ бо тарзи пурсиш ва шиносӣ бо ҳуҷҷатҳои аввалия дастрас кардем. Объектҳое, ки дар асоси шарикӣ давлатӣ хусусӣ ба амал оварда шудаанд, дар миқёси вилояти Суғди ҚТ солҳои охир бо тарзи гуруҳбандӣ намудан, ба назар мерасанд:

1. Сохтмон ва таъмири барқарорсозии иншоотҳои мактабҳои миёна дар қаламрави вилояти Суғд.
2. Сохтмон ва таъмири барқарорсозии кӯдакостон дар вилояти Суғд.
3. Сохтмон ва таъмири барқарорсозии толори варзишӣ дар вилояти Суғд.

Боиси қайд аст, ки шарикӣ давлатӣ хусусӣ дар соҳаи иҷтимоӣ яъне дар сохтмони иншоотҳои инфрасохтори иҷтимоӣ дар шароити муосир яке аз роҳи бештар паҳнғаштаи ҳалли муаммо дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ мебошад. Дар ин самт дар суҳанронҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромадҳои худ саҳми соҳибкорон, яъне бахши хусусиро дар ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ, яъне иҷрои функсияи давлатӣ борҳо дар сатҳи баланд арзёбӣ намудаанд. Дар натиҷаи тамоюли рушди иқтисодӣ дар партави бунёдкурию созандагии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кулли шаҳру ноҳияҳо, дар ҳар як минтақаи алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон шавқи зиёд ба ҳамкории давлатӣ хусусӣ эҳё гардид. Ҳамчун ин шавқи мазкур ба бисёр сабабҳои объективӣ таъя менамояд, ба монанди ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ бо ҷалби сармоягузори хусусӣ аз ду тараф ҷабҳаҳои ғоиданокии худро дорад: якум, муаммои рӯзмарраи иҷтимоӣ дар минтақа ҳалли худро меёбад; дуввум бо

сохтани ҷойҳои корӣ муаммои бекорӣ коҳиш меёбад ва барои шахси сармоядор сарчашмаи дигари ғоидаро ба миён меорад ва ҳам ғайолияти хайрия иҷро менамояд, дар байни ҷомеа имичи мусбат пайдо мекунад.

Аз ин лиҳоз, ҳамкориҳои давлатии шахсӣ бештар дар коркард ва маблағгузориҳои лоиҳаҳо дар соҳаҳои иҷтимоӣ, манзили зист, инфрасохтори коммуналӣ инъикос мегардад. Мисоли ҳамкориҳои перспективии бахши давлатӣ ва хусусӣ дар вилояти Суғди ҶТ асосан ҳоло дар сохтмон, таъмир ва барқарорсозии мактабҳои миёна, кӯдакистонҳо, бемористон бештар паҳн гаштааст.

Ҳоло оид ба баъзе факту рақамҳои гуруҳбандиҳое, ки дар боло ишора кардем, истода мегузарем. Дар навбати аввал баъзе маълумотҳои оморӣ оид ба сохтмони мактаби миёнаи таълимоти умумӣ, таъмири биноҳои соҳаи маориф, барқарорсозӣ, сохтмони синфхонаҳои алоҳидагӣ дар мактабҳои миёна дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғди ҶТ истода мегузарем.

Дар ин ҷода танҳо маълумотҳои оморӣ чун ҷамъбаст, ахбороти васеъ дар ҷадвали 2.1 гирд оварда шудааст.

Ҷадвали 2.1.- Ахбороти оморӣ оид ба шарикӣ давлатию хусусӣ дар соҳаи маориф дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғди ҶТ дар солҳои 2016 - 2020

	Сохтмони синфхонаҳои иловагӣ				Сохтмони биноҳои таълимӣ				Сохтмони мактаби нав			
	2016/17	2018	2019	2020	2016/17	2018	2019	2020	2016/17	2018	2019	2020
н. Ашт	7	-	-	3	-	7	4	1	-	-	-	-
н. Айнӣ	6	2	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
н. Деваштич	3	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-
ш. Исфара	3	-	-	3	1	4	-	-	-	-	-	-
ш. Истаравшан	1	11	4	1	3	3	1	-	1	-	-	-
ш. Конибодом	-	1	-	-	-	1	3	1	-	1	-	-
н. Спитамен	-	1	1	-	1	-	-	-	2	-	-	2
н. Зафаробод	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-
н. Мастҷоҳ	1	-	-	2	-	1	2	1	-	1	-	1
н. Б. Ғафуров	2	3	-	1	1	3	-	-	-	-	-	2
ш. Панҷакент	11	8	-	4	4	2	1	2	1	-	-	-
н. Куҳистони Мастҷоҳ	1	5	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
н. Шахристон	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1
ш. Хучанд	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Ҷамагӣ дар вилоят	36	31	5	15	11	24	15	6	5	3	1	6

Сарчашма: Маълумотҳои аввалияи Раёсати маорифи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016 – 2020.

Чӣ тавре ки аз чадвал бармеояд, ҳамкории давлатии хусусӣ, ки бо сохтмон, таъмир ва барқарорсозии мактабҳои миёна алоқаманд аст, аз ҷониби соҳибкорон ё аҳоли, сарчашмаҳои гуруҳӣ бунёд гардидааст, дар шаҳру ноҳияҳо гуногун мебошад. Ворид намудани чунин муносибат ба шарикии давлатию хусусӣ дар илми иқтисодиёт эътироф карда шудааст. Масалан, дар ин самт як олими иқтисоддон чунин қайд намудааст: «Шарикии давлатию хусусӣ дар он вақт ташаккул меёбад, ки дар ҳолати аз ҷониби бахши хусусӣ бо маблағи худ ё ин ки бо қарзҳо объекти ҷамъиятӣ сохта ё ин ки таъмиру барқарор карда шавад. Дар оянда ҳамкории хусусӣ ё ин ки ҷамъиятӣ ин объектро барои пешниҳоди хизматрасонии ҷамъиятӣ истифода мебарад. Дар ин ҳолат мумкин, ки ҳамкории хусусӣ метавонад объекти мазкурро дар мӯҳлатҳои муайян идора кунад ва нигоҳ дорад. Дар натиҷаи истифодабарӣ ҳамкории хусусӣ метавонад даромади муайяно аз пардохтҳои хизматрасоние гирад, ки аз ҷониби аҳоли гузаронида мешавад, ин даромади муайян ки имконияти рӯйпӯш кардани сармоя, хароҷотҳои истифодабарӣ ва фоидаи муайян дорад»⁴². Дар ҳақиқат, шарикии давлатию хусусӣ дар минтақаҳои вилояти Суғди ҚТ дар маблағгузории инфрасохторҳои, ки асосан хизматрасонии ҷамъиятӣ ба бозор пешниҳод менамоянд, васеъ паҳн гаштааст.

Аз рӯи маълумотҳо бармеояд, ки аз соли 2016 то соли 2020 дар кулли шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғди ҚТ дар сохтмон, таъмир ва барқарорсозии инфрасохтори маориф аз шакли ҳамкории давлатии хусусӣ бештар истифода бурда истодаанд ва миқдори онҳо гуногун мебошад. Масалан, дар ноҳияҳои Ашт, Спитамен, шаҳрҳои Истаравшан, Панҷакент дар солҳои 2016–2020, хусусан, бо ҳамкории бахши хусусӣ ва давлатӣ дар 5 мактаби миёна синфхонаҳои иловагӣ бунёд гардида, таъмир ва барқарор карда шудааст. Дар ноҳияҳои Айнӣ, Деваштич, Исфара, Мастҷох дар давраи тадқиқотӣ дар 4 мактаб чунин корҳо ба анҷом расонида шудаанд. Дар ноҳияи Ҷаббор Расулов, шаҳри

⁴² Криворотко Ю. «Финансирование государственно-частного партнерства в странах ЕС: новые подходы для стран ЕАЭС». // «Банковский вестник». Информационно-аналитический и научно практический журнал Республики Беларусь, №11 (544).- 2017.- С.59.

Конибодом, ноҳияҳои Б. Ғафуров, Кӯҳистони Мастҷох 3 мактаб бо шарикии давлатии хусусӣ сохтмон, таъмир ва барқарор карда шудааст. Дар ноҳияи Шаҳристон дар 2 мактаб чунин корҳо ба анҷом расонида шудаанд. Дар шаҳри Хучанд бошад, бо дастгирии маблағгузориҳои аҳоли ва Ҳукумати шаҳр сохтмони мактаби президентӣ ба анҷом расонида шудааст (соли 2017).

Умуман, солҳои 2016–2020 дар ҳудуди вилоят мактабҳои замонавии нави муосир дар шаҳри Хучанд 1 адад, дар ноҳияи Спитамен 2 адад, ноҳияи Мастҷох 1 адад, дар ноҳияи Б. Ғафуров 2 адад, ноҳияи Шаҳристон 1 адад пурра аз нав сохта, барои истифода дода шудааст. Ғайр аз ин, бештар шарикии давлатии хусусӣ дар кулли шаҳр ноҳияҳои вилоят бо тарзи сохтан ва ба истифода додани синфхонаҳои иловагӣ, биноҳои нави таълимӣ, дар назди мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба сомон расонида шудааст.

Ғайр аз мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ дар шаҳр ноҳияҳои вилоят шарикии давлатии хусусиро дар самти сохтан ва истифода бурдани кӯдакистон, толори варзишӣ низ мушоҳида кардан мумкин аст. Дар ҷадвали 2.2. баъзе маълумоти оморӣ оид ба иншоотҳои кӯдакистон, ки дар асоси шарикии давлатии хусусӣ сохта шудааст, овардем.

Ҷадвали 2.2. - Рӯйхати сохтмон ва таъмиру барқарорсозии иншоотҳои кӯдакистон дар вилояти Суғди ҶТ дар солҳои 2016–2020 дар асоси ШДХ

Сол	Номгӯи иншоот: маблағи сарфшуда (ҳазор сомонӣ)	Сарчашмаи маблағгузорӣ	Иҷро шуд
ш. Хучанд			
2016	Сохтмони кӯдакистон (-); Сохтмони бинои нав дар кӯдакистони №16 (-)	МИХД-и ш.Хучанд, аҳоли; МИХД-и ш.Хучанд, аҳоли	+ +
2018	Кӯдакистони №28, кӯдакистони хусусӣ Доноча, Гимназияи №1 (-)	МИХБ шаҳр, аҳоли	+
ш. Исфара			
2020	Сохтмони кӯдакистони хусусӣ (1 260 000)	Соҳибкор	+
ш. Гулистон			
2016	Азнавсозии кӯдакистони №11 (-)	Аҳоли, МИХД-и ш. Гулистон	+
2018	Кӯдакистони Парасту (-)	Вазорати маориф, аҳоли	+
н. Зафаробод			
2020	Кӯдакистони хусусии Ваҳдат (1 500 000); Кӯдакистони хусусии Ориё (100 000)	Соҳибкор МИХД н. Зафаробод;	+ +

н. Бобоҷон Ғафуров			
2017	Сохтмони кӯдакистони хусусӣ (-)	Соҳибкор	+
2020	Сохтмони бинои кӯдакистони хусусӣ (1 500 000)	Соҳибкор	+
ш. Бӯстон			
2018	Кӯдакистони хусусӣ (-)	Соҳибкор	+

Сарчашма: Маълумотҳои аввалияи Раёсати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016 - 2020.

Соли 2016 дар шаҳри Хучанд 1 кӯдакистон пурра аз нав сохта шудааст ва дар назди кӯдакистони дигар бошад, бинои нав сохта, ба истифода дода шуд. Соли 2018 боз 2 кӯдакистони нав сохта барои истифода дода шудааст. Дар шаҳри Исфара низ соли 2020 кӯдакистони хусусӣ дар ҳамкориҳои мақомотҳои ҳокимияти иҷроияи давлатии шаҳр ва соҳибкорон барпо гардидааст. Чӣ тавре ки аз ҷадвал бармеояд, кӯдакистонҳои нав солҳои охир дар ноҳияи Зафаробод 2 адад, ноҳияи Б. Ғафуров 2 адад, шаҳри Бӯстон 1 адад сохта, ба истифода дода шудаанд.

Дар умум шарикӣ давлатию хусусӣ дар ҳақиқат ҳамкориҳои ба ҳамдигар ғоиданок байни ҳамкорони хусусӣ ва давлатӣ мебошад, ки дар шаклҳои гуногун оварда мешавад. Вале, ҳадаф аз ҳамкорӣ ҳалли муаммоест, ки аҳамияти иҷтимоии ҷамъиятӣ дар сатҳи маҳаллӣ, минтақавӣ дорад. Аз ин лиҳоз, гуфтан мумкин аст, ки шарикӣ давлатию хусусӣ ниҳоди ғайридавлатикунонӣ ё ин ки ниҳоди милликунонии моликият намебошад, вале танҳо як шакли беҳтари иҷроӣ вазифаҳои давлат дар назди ҷамъият мебошад. Бинобар ин, бо бунёди толорҳои варзишӣ дар кӯдакистон вазифаҳои иҷтимоии давлатӣ дар сатҳи муайян амалӣ мегарданд.

Дар шароити муосир дар асоси дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба соҳаи варзиш низ аҳамияти хоса дода шуда истодааст. Чунин иқдом бо истифодабарии шарикӣ давлатию хусусӣ низ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оммавӣ мегардад. Аз рӯи сарчашмаҳои гуногуни мақомоти давлатии иҷроияи вилоят маълум гардид, ки дар солҳои 2016–2020 дар миқёси минтақа 7 адад толори варзишӣ дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғди ҚТ пурра аз нав бунёд гардида, барои истифода дода шудааст (ҷадвали 2.3).

Чӣ тавре ки аз ҷадвал бармеояд, толорҳои варзишии нав дар шаҳрҳои Хучанд, Исфара, Истаравшан, ноҳияҳои Деваштич, Мастчоҳ бунёд гардидаанд. Боиси қайд аст, ки солҳои охир дар ҳақиқат бо бехтар шудани шароити аҳолии талабот барои васеъ намудани инфрасохторҳои иҷтимоӣ, алаҳхусус толорҳои варзишӣ мушоҳида карда мешавад. Вале бо мавҷудияти сабабҳои гуногун, яъне молиякунонии нокифоя аз буҷетҳои маҳаллӣ равона кардани сармоягузорӣ барои сохтмони толорҳои варзишӣ аз механизмҳои ҳамкориҳои давлатии хусусӣ истифода бурда шуда истодааст. Ин имкон дод, ки ҳаҷм ва номгӯи хизматрасониҳои варзишӣ дар ҳар як ҳудуди аҳолии бехтару хубтар гардад.

Ҷадвали 2.3 - Рӯйхати сохтмон ва таъмиру барқарорсозии иншоотҳои толори варзишӣ дар вилояти Суғди ҶТ дар солҳои 2016–2020 аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ

Сол	Номгӯи иншоот: маблағи сарфшуда (ҳазор сомонӣ)	Сарчашмаҳои маблағгузорӣ	Иҷро шуд
<i>ш. Хучанд</i>			
2016	Сохтмони толори варзишӣ ва китобхона дар литсейи №1, мактаби №30. (1200)	МИХД-и ш.Хучанд, аҳолии	+
<i>н. Деваштич</i>			
2017	Сохтмони толори варзишӣ дар мактаби №26	Аҳолии	+
<i>ш. Исфара</i>			
2018	Майдончаи варзишӣ дар МТМУ №26(-)	Буҷаи муассиса	+
<i>ш. Истарафшан</i>			
2017	Сохтмони толори варзишӣ дар назди Гимназияи №4 (-)	Сарпарастон	+
2018	Толори варзишии муассисаи таълимӣ, Гимназияи №6 (-)	Аҳолии	+
<i>н. Мастчоҳ</i>			
2016	Сохтмони синфхонаи иловагӣ ва толори варзишӣ дар мактаби №38 (-)	Соҳибкор	+
2018	Толори варзишӣ дар МТМУ №38 (-)	Соҳибкор	+

Сарчашма: Маълумотҳои аввалияи Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016 – 2020.

Вале боиси қайд аст, ки нисбат ба сохтмон, таъмир ва барқарорсозии мактабҳои миёна, кӯдакистонҳо, толорҳои варзишӣ дар низоми шарикӣ давлатӣ кам ворид карда шудааст. Яке аз сабабҳои чунин ҳолат дар он мебошад, ки ҳоло ба масъалаҳои машғул шудан бо варзиш, обутоб додани саломатӣ диққати махсус равона карда нашудааст. Бо тарзи дигар гӯем, имрӯз дар шаҳру ноҳияҳои

вилояти Суғд ҷамъият бештар ба хизматрасониҳои маориф, кӯдакистон талабот дорад. Вале минбаъд бо воридшавии иқтисодиёти минтақаҳо ба ҷомеаи ҷаҳонӣ, афзоиши бемориҳои гуногун маҷбур месозад, ки ба масъалаҳои варзиш низ диққати хоса равона карда шавад.

Дар партави дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳама манотиқи шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурии қорҳои созандагӣ ободкорӣ идома доранд. Ҷӣ тавре ки дар боло қайд карда будем, бахши хусусӣ дар ҳамкорӣ бо бахши давлатӣ бештар дар соҳаҳои инфрасохтори иҷтимоӣ ривҷ ёфтааст. Маълумотҳои мухтасар дар бораи ин дар боло оварда шуда буд. Ҳоло меҳостем дар иншоотҳое, ки солҳои охир бунёд гардидаанд, аз маълумотҳои омории мавҷуда истифода намуда, ҳиссаи ШДХ ҷӣ гуна аст ҳулосабардорӣ шудааст. Маълумотҳои омории оид ба ин масъала дар ҷадвали 2.4. оварда шудаанд.

Ҷадвал. 2.4. - Ҳиссаи шарикӣ давлатӣ хусусӣ (ШДХ) дар ҳаҷми умумии қорҳои ба анҷомрасонидашуда дар баъзе соҳаҳои инфрасохтори иҷтимоӣ

Солҳо	Бинои нави кӯдакистон			Бинои нави мактаб			Синфхонаҳои иловагӣ		
	Микдор (дар умум)	Микд ори ШДХ	ШДХ дар умум бо %	Микдор (дар умум)	Микд ори ШДХ	ШДХ дар умум бо %	Микдор (дар умум)	Микд ори ШДХ	ШДХ дар умум бо %
2016/ 2017	5	4	80	16	15	93,8	40	36	90
2018	4	3	75	27	12	44,4	38	31	81,6
2019	7	-	-	16	11	68,8	10	5	50
2020	5	4	80	12	10	83,3	19	15	78,9
Ҳамагӣ	21	11	52,4	71	48	67,6	107	87	81,3

Сарчашма: Маълумотҳои аввалияи Раёсати ҷавонон, варзиш ва саёҳии Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016–2020; Маълумотҳои аввалияи Раёсати маорифи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016–2020.

Аз додаҳои ҷадвали 2.4. маълум аст, ки дар соҳаи таҳқиқот ҳиссаи бахши хусусӣ дар иншоотҳои умумии бунёдгардида тибқи солҳо гуногун аст. Масалан, солҳои 2016–2017 аз биноҳои умумии сохташудаи кӯдакистонҳо 80% дар асоси шарикӣ давлатӣ хусусӣ бунёд гардидааст. Ҳамин нишондиҳанда дар сохторҳои биноҳои нави мактаб 93%. Сохта ва истифода бурдани синфхонаҳои иловагӣ 90%. Ҷӣ тавре ки аз ҷадвал бармеояд, ҳамин нишондиҳанда мутобиқан

соли 2018 75%; 44,4%; 81,6%, дар соли 2020 бошад, мутобиқан 80; 83,3; 78,9%-ро ташкил кард. Умуман, агар ба ҳисоби миёна 5 соли охириро таҳлил намоем дар сохта ва истифодабарии биноҳои нави кӯдакистон ҳиссаи ШДХ 52,4%, биноҳои нави мактаб 67,6%, синфхонаҳои иловагӣ 81,3%-ро ташкил медиҳад. Аз қайдҳои боло хулоса намуда, гуфтан ҷоиш аст, ки нишондиҳандаҳои қайдгардида нишондиҳандаҳои хеле баланданд ва ин маънои онро дорад, ки дар байни шаҳрвандони ҷумҳурӣ, аз ҷумла дар вилояти Суғд, ҳисси ватанпарварӣ, ҷонфидоӣ барои ободонии кишвар ҳам аз ҷониби соҳибкорони ватании нангу ору номус дошта ва ҳам аз ҷониби аҳоли хеле баланд аст.

Аз ин лиҳоз, минбаъд низ аз механизми ШДХ дар ободонии минтақаҳо ва ҷалб кардани сармояи ватанӣ ба инфрасохторҳои иҷтимоӣ, инчунин барои рушди бахши воқеӣ истифода бурдан мумкин аст.

Ҳамчун шакли молиякунонӣ лоиҳаҳои шарикӣ давлатию хусусӣ барои рушди соҳаи сохтмон ва дигар соҳаҳо захираҳои иловагӣ меоранд. Ғайр аз ин, дар асоси ташкили ҷунин намуди ҳамкорӣ бохти молиявӣ, иқтисодӣ байни ҳамкориҳо тақсим мегардад (ниг. ба ҷадвали 2.5).

Ҷадвали 2.5. Гуруҳбандии шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғди ҚТ дар асоси индикатори рушди ШДХ дар соҳаи маориф, варзиш, кӯдакистон дар солҳои 2016–2020

Номгӯи гуруҳ	Номгӯи шаҳру ноҳияҳо		
	<i>Дар соҳаи маориф</i>	<i>Дар соҳаи кӯдакистон</i>	<i>Дар соҳаи варзиш</i>
Гуруҳи пешқадам	шаҳрҳои Панҷакент, Истаравшан, Исфа́ра, ноҳияҳои Ашт, Б. Ғафуров, (аз 10 адад зиёд)	шаҳрҳои Хучанд, Гулистон, Зафаробод, ноҳияи Б. Ғафуров, (аз 2 адад зиёд)	шаҳри Истаравшан, ноҳияи Мастҷоҳ, (аз 2 адад зиёд)
Гуруҳи сатҳи миёна	ноҳияҳои Мастҷоҳ, Спитамен, Кӯҳистони Мастҷоҳ, Деваштич шаҳри Конибодом (аз 6 то 10 адад)	шаҳрҳои Бустон, Исфа́ра (аз 1 адад зиёд)	шаҳрҳои Хучанд, Исфа́ра, ноҳияи Деваштич, (аз 2 адад зиёд)
Гуруҳи рушди нокифоя	шаҳри Хучанд, ноҳияҳои Шаҳристон, Зафаробод (то 5 адад мактаб)	дигар шаҳру ноҳияҳои вилоят (мавҷуд нест)	дигар шаҳру ноҳияҳои вилоят (мавҷуд нест)

Сарчашма: Маълумотҳои аввалияи Раёсати ҷавонон, варзиш ва саёҳии Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016–2020; Маълумотҳои аввалияи Раёсати маорифи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016–2020.

Чӣ тавре ки таҳлил карда баромадем, дар самти соҳаи маориф дар паҳншавии ҳамкориҳои давлатию хусусӣ солҳои охир шаҳрҳои Панҷакент,

Истаравшан, Исфара, ноҳияҳои Ашт, Бобоҷон Ғафуров дар мавқеи гуруҳи пешқадам мебошанд. Дар гуруҳи сатҳи миёна бошад шаҳри Конибодом, ноҳияҳои Мастҷоҳ, Спитамен, Кӯҳистони Мастҷоҳ, Деваштиҷ қарор доранд, дар самти рушди нокифоя шаҳри Хучанд, ноҳияҳои Шаҳристон, Зафаробод. Дар самти бунёди кӯдакистонҳо дар гуруҳи пешқадам шаҳрҳои Хучанд, Гулистон, ноҳияҳои Зафаробод, Б. Ғафуров дар сатҳи миёна Исфара, Бӯстон, дигар шаҳру ноҳияҳо бошад, ақибмонӣ дорад. Дар самти варзиш гуруҳи пешқадам ноҳияҳои Мастҷоҳ, шаҳри Истаравшан, гуруҳи миёна бошад, шаҳрҳои Хучанд, Исфара, Деваштиҷ, дигар шаҳру ноҳияҳо дар самти паст қарор доранд.

Чӣ тавре ки қайд кардем, шарикӣ давлатӣ хусусӣ бештар дар асоси як қисми муайяни функцияи давлатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз он ҷумла дар вилояти Суғд ба бахши хусусӣ амалӣ шуда истодааст. Ин имкон медиҳад, ки функцияҳои истеҳсолкунандагони «хизматрасонии ҷамъиятӣ» ва функцияи танзими фаъолияти он тақсим гардад. Дар бештар ҳолатҳо вазифаи аввалро субъекти бахши хусусӣ ва вазифаи дуюмро ниҳодҳои давлатӣ иҷро менамоянд. Чунин ташкили кор дар қараёни хизматрасонии иҷтимоӣ, ҷамъиятӣ имкон дод, ки қараҳои авлавиятдошта барои ҳам бахши хусусӣ ва ҳам бахши давлатӣ муайян карда шаванд. Ташкилотҳои хусусие, ки барои пешниҳоди хизматрасонии иҷтимоии ҷамъиятӣ маблағи муайян ба даст мегиранд, ҳам, аз як тараф, гирандагони пардохт аз истеъмолкунанда мебошанд, аз тарафи дигар онҳо пардохткунандагон барои фаъолиятҳои мақомотҳои давлатӣ. Ҳамзамон, қарорҳои фаъолияти онҳо пурра аз қониби мақомотҳои давлатӣ дар таҳти назорат буда, дар навбати худ имтиёзҳои давлатӣ дода мешавад. Яъне, механизмҳои алоқамандии бахши давлатӣ хусусӣ ҷудонашаванда мебошанд. Боиси қайд аст, ки чунин низом на мебошад ва дар иқтисодиёти то ислохот (дар давраи шӯравӣ) мавҷуд набуд. Вале рушди ШДХ дар пешниҳоди хизматрасонии давлатӣ ба он сифати навад ва барои баланд бардоштани хизматрасонии давлатӣ иҷтимоӣ мусоидат намуд.

Ҳоло дар асоси суханҳои дар қисматҳои пешини рисола дарҷшуда, оид ба шумораи бунёди иншоотҳои иҷтимоии бо ҳамкориҳои бахши давлатӣ ва хусусӣ

ичрогардида дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғди ҶТ дар чадвали 2.6 оварда шудааст.

Дар 3 соли охир бо тарзи умумӣ иншоотҳои иҷтимоӣ хеле зиёд бунёд карда шудаанд, ки боиси қайд аст. Агар тибқи намудҳои он сухан кунем, дар солҳои 2018–2020 дар вилояти Суғди ҶТ 106 адад иншооти таҳсилоти томактабӣ бунёд гардидааст, ки дар он ҷои кори нав 529 адад пайдо карда шудааст. Ин аз нуқтаи назари ташаккули ҷойҳои кории нав нишондиҳандаи хуб мебошад. Ҷӣ тавре ки аз чадвал бармеояд, дар ин байн бунёди иншоотҳои мактабҳои таҳсилоти умумӣ нисбати дигар иншоотҳо хеле зиёд аст, яъне 670 адад мебошад, ки дар натиҷа 612 ҷои корӣ ташкил карда шудааст. Дар навбати худ нисбати иншоотҳои дигар, яъне иншоотҳои бунгоҳи тиббӣ 120 адад бо миқдори ташкили ҷои корӣ 299 адад, марказҳои тиббӣ 85 бо ҷои кории 307 адад сохта шудаанд. Умуман, бунёди ҳама гуна иншоотҳои иҷтимоӣ дар чадвал оварда шудааст. Ин иқдом бо маблағгузориҳои соҳибкорони ватанӣ ва аҳоли, қисман аз буҷаи ҳокимиятҳои маҳаллӣ дар асоси дастгирии ҳамаҷонибаи давлатӣ ташаккул дода мешавад.

Ҷадвали 2.6. - Рӯйхати сохтмон ва таъмиру барқарорсозии иншоотҳои иҷтимоии ШДХ дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғди ҶТ дар се соли охир (солҳои 2018–2020)

Номгӯи лоиҳаҳо	Шумораи лоиҳаҳо	Миқдори ҷойи корӣ
Кӯдакистонҳо	106	529
Муассисаҳои таҳсилоти умумӣ	670	612
Китобхона	56	60
Қасри фарҳанг	57	79
Беморхона	75	186
Бунгоҳи тиббӣ	120	299
Маркази тиббӣ	85	307
Таваллудхона	20	34
Нуқтаи хатнакунии кӯдакон	93	88
Толори варзишӣ	114	146
Меҳмонхона барои сайёҳон	48	247

Сарчашма: Маълумотҳои аввалияи Раёсати ҷавонон, варзиш ва саёҳии Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016–2020; Маълумотҳои аввалияи Раёсати маорифи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғд дар солҳои 2016–2020.

Мутаассифона, аз ягон сарчашмаҳои омӯрӣ ҳиссаи фоизи маблағҳои бахши хусусӣ ва давлатиро дарёфт намудан имконнопазир аст, вале метавон гуфт, ки

бештари маблағгузорӣ аз баҳши хусусӣ, яъне тақрибан гуфтан мумкин аст, зиёда аз 80% аз ҳисоби баҳши хусусӣ бошад, боқимонда ҳиссаи давлатӣ аст, ё ин ки дар баъзе иншоотҳо 100% маблағ аз тарафи баҳши хусусӣ бошад, дастгирии давлат дар додани иҷозатнома, ройгон пешниҳод намудани қитъаи замин, имтиёзҳои андозӣ, гумрукӣ, маъмурӣ ва дигар дастгириҳо инъикос мегардад.

Ҳамин тариқ, раванди амалигардонии механизмҳои ШДХ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои охир дар соҳаи баҳши ҷамъиятӣ ташаккули инфрасохтори иҷтимоӣ бештар рушд карда бошад ҳам, ҳоло қонёқунанда нест ва гуфтан мумкин, ки дар марҳилаи оғози рушд қарор дорад. Минбаъд ин ҳадафро бояд боз густариш диҳем ва дар дигар соҳаҳо низ истифода барем.

Дар асоси суҳанҳои дар боло қайдгардида, бо вучуди андешидани тадбирҳои институтсионалӣ, дар соҳаи инкишофи шарикии давлатию хусусӣ дар кулли минтақаҳои кишварамон, аз он ҷумла дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳоло ҳам муаммоҳои зерин мавҷуданд:

- номукаммалии шаклҳои ҳамкории мутақобилаи давлат ва баҳши хусусӣ ҳангоми амалигардонии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақавӣ;
- заифии механизми маблағгузори давлатии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ ва умуман набудани манбаи он дар минтақаҳо;
- набудани мутахассисони аз лиҳози касбӣ тайёр дар соҳаи ШДХ, ки метавонанд лоиҳаҳои эҳтимолиро бо назардошти самаранокии рушди иҷтимоию иқтисодии минтақа омода созанд ва мувофиқат кунанд;
- нарасидани захираҳо, аз ҷумла захираҳои молиявӣ ва инсонӣ барои рушди институтсионалии субъектҳои шарикии давлатию хусусӣ, аз қабили МД “Маркази амалигардонии лоиҳаҳои ШДХ” ва ташкилотҳои супоришгар, махсусан, дар минтақаҳо;
- инкишоф наёфтани муносибати аниқ ва дақиқ ба ҳамгиро сохтани шартномаҳои консессионии шарикии давлатию хусусӣ дар минтақаҳо;
- набудани ибтикор аз ҷониби ташкилотҳои супоришгар (мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ) дар амалигардонии лоиҳаҳо тавассути

механизми шарикӣи давлатию хусусӣ, аз ҷумла дар соҳаҳои самтияташон иҷтимоӣ;

- мавҷудияти хавфҳо, аз ҷумла иқтисодию сиёсӣ, аз қабилӣ тез-тез тағйир ёфтани низомӣ тарофаҳо ё низомӣ бучету андоз, иваз шудани субъектҳои идоракунии ташкилотҳои супоришгар ва фармоишҳои онҳо, дигар хавфҳои номусоид, ки ба бахши хусусии иқтисодиёти минтақа ё мамлакат умуман таъсири манфӣ мерасонанд.

Ғайр аз ин, бо назардошти иқтисодиёти трансформатсионӣ ва татбиқи лоиҳаҳои шарикӣи давлатию хусусӣ ба судмандии мутақобилаи лоиҳаҳои амалигарданда диққат додан зарур аст, яъне барои пешгирии падидаҳои коррупсионӣ, хусусигардонии даромадҳо ва милликунони хароҷот дар иқтисодиёти милли тадбирҳо андешидан лозим аст.

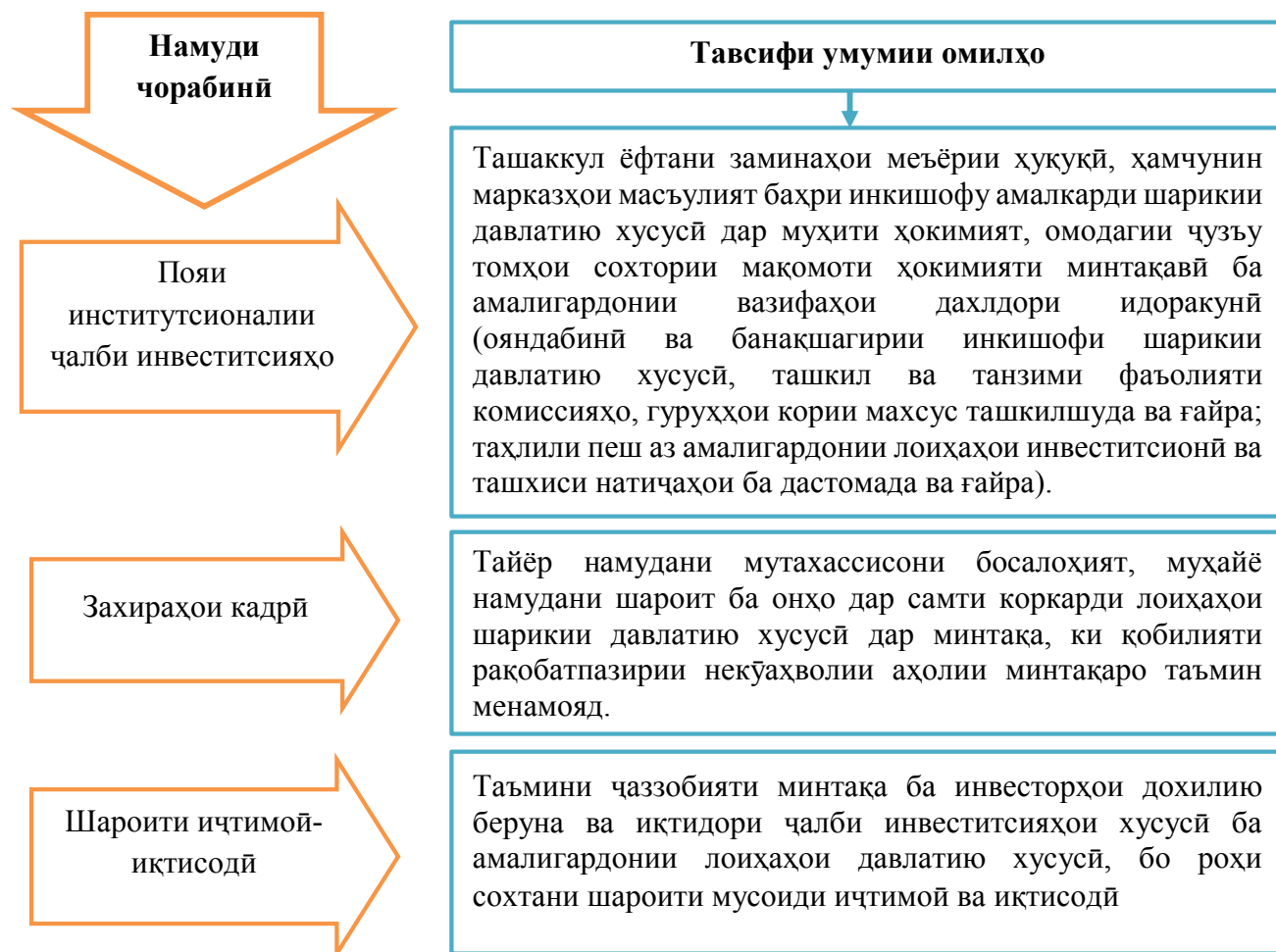
2.2. Инвеститсияҳо дар низомӣ омили инкишофи муносибатҳои шарикӣи давлатӣ ва хусусӣ дар рушди иқтисодиёти минтақа

Дар даҳсолаи охир шарикӣи давлатию хусусӣ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақаҳои он марҳилаи ташаккул ва инкишофро аз сар мегузаронад. Дар натиҷа сатҳи паҳншавии амалияи шарикӣи давлатию хусусӣ алҳол он қадар ҳам баланд нест ва таҳти таъсири як қатор омилҳои макро ва мезоиктисодӣ қарор дорад.

Барои муттаҳид сохтани амволи дар моликияти шахрвандон, симоҳои ҳуқуқӣ ва давлат буда ва дар ин замина ташкил кардани шаклҳои омехтаи моликият иҷозат дода мешавад. Бинобар ин, истифодаи механизмҳои шарикӣи давлатию хусусӣ дар амалигардонии лоиҳаҳои муҳими иҷтимоӣ норасоии маблағгузориро рафъ карда, самаранокии лоиҳаҳои амалишавандаро баланд бардошта метавонад. Аз ин рӯ, истифодаи самараноки захираҳои шарикӣи давлатию хусусӣ метавонад истифодаи оқилонаи имкониятҳои эҳтимолии иқтисодиёти милли ва минтақавиро барои ноил гардидан ба рушди иқтисодиёт дар дурнамои дарозмуддат таъмин кунад.

Бо назардошти таъмини самаранокии хароҷоти инвеститсионии бучети давлатӣ истифодаи ШДХ дар қаринаи татбиқи васеи савдои озмунӣ оид ба интиҳоби шарикӣ хусусӣ аҳамияти махсус дорад. Дар заминаи предмети таҳқиқи диссертатсионӣ таъкид кардан зарур аст, ки ҳам озодии пурраи иқтисодӣ, ки танҳо ба таъсири “дасти ноаён”-и бозор асос меёбад ва ҳам интервенционизми (даҳолати) пурраю саросари давлат ба муносибатҳои хоҷагидорӣ имконнопазир аст. Бинобар ин, ҳангоми ташаккул додани шароитҳои дахлдор, модели ШДХ метавонад чун захираи муосир ва шакли мушаххаси мувофиқкунии манфиатҳои субъектҳои муносибатҳои бозорӣ дар мамлакатҳое, ки дар давраи гузариш қарор доранд, баромад кунад.

Инкишофи шарикӣ давлатию хусусӣ ва муносибан муассирии ҷалби инвеститсияҳоро ба лоиҳаҳои шарикӣ дар ноҳияҳо таъсири амалҳои зерин муайян мекунад, ки онҳоро дар расми 2.1 мушоҳида кардан мумкин аст.

Расми 2.1. - Шартҳои асосие, ки ба шарикӣ давлатию хусусӣ таъсир мерасонанд

Дар байни шартҳои зарурии номбурда дар расми 2.1 омода намудани муҳити институтсионалӣ дар самти шарикии давлатию хусусӣ дар минтақа аз ҳама муҳим эътироф шудааст. Масалан, оид ба масъалаи мазкур яке аз сарчашмаи илмӣ нисбати иқтисодиёти кишваре, ки ба мо шарикии стратегӣ дорад, яъне Федератсияи Русия чунин гуфта шудааст: «Коэффициенты ин омилҳои муҳимият 0,4-ро ташкил мекунад, ба омилҳои дигар вазни баробар ба 0,3 дода шудааст».⁴³ Азбаски муҳити институтсионалӣ дар соҳаи шарикии давлатию хусусӣ шартҳои асосӣ арзёбӣ мегардад, мо маҳз оид ба хусусиятҳои он каме истода мегузарем.

Дар шароити васеъ паҳн гаштани муносибатҳои иқтисодиёти бозорӣ ҳалли масъалаҳои механизми иқтисодӣ дар кулли шаклҳои гуногуни хоҷагидорӣ, аз он ҷумла шакли шарикии давлатию хусусӣ дар соҳаҳои мухталифи бизнес аз мавҷудияти таҳкурсии ҳуқуқӣ, санадҳои меъёрии танзимкунанда вобаста аст. Боиси қайд аст, ки таъмини рушди иқтисодиёти миллии Тоҷикистон ва минтақаҳои он дар шароити муосир аз бисёр ҷиҳат на танҳо аз самаранокии истифодаи ҳамаи омилҳои истеҳсолот, таҳкими пойгоҳи моддию техникаӣ, фаъолияти инноватсионӣ ва инвеститсионӣ, дар навбати худ аз мавҷудияти шароити мусоиди институтсионалӣ низ вобаста аст. Омода намудани муҳити мусоиди институтсионалӣ вазифаи муҳимтарини давлат ба ҳисоб меравад. Маҳз ҳамин, яъне он зинаи аввали рушди шакли муҳимтарини ҳамкориҳои давлат ва бизнес дар рушди хоҷагидорӣ мебошад. Дар асоси гуфтаҳои боло мо чунин мепиндорем, ки шакли муҳимтарини шарикии давлативу хусусӣ дар иқтисодиёти минтақавӣ дар самти ташаккулу рушди институтҳои мухталифи бизнес пайдо мешавад.

Таҳқиқи раванди шаклгирии муносибатҳои бозорӣ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар як қатор мавридҳо сабаби пайдо шудани ҳодисаҳои манфӣ, хатоҳо ва норасоиҳо аз шароити номусоиди институтсионалӣ ба миён меояд.

⁴³ «Рейтинг регионов ГЧП-2014. Развитие государственно-частного партнерства в субъектах Российской Федерации». М., Центр развития государственно-частного партнерства, 2014.- 19 с.

Аз ин лиҳоз, боиси таъкид аст, ки шарикии давлатию хусусии муосир ҳоло дар самти лоиҳакашии инвеститсионӣ ва амалигардонии муштаракӣ лоиҳаҳои инвеститсионӣ аз ҷониби шарикони хусусӣ низ ташкил карда мешавад. Фаъолияти муштаракӣ давлат ва бизнеси хусусӣ дар вилояти Суғд бояд ба принципҳои қонуният, самаранокии иҷтимоию иқтисодии истифодаи воситаҳои буҷети минтақа, баробарҳуқуқии иштирокдорони шарикӣ, дастрасии баробари иштирок дар шарикӣ барои субъектҳои бизнеси хусусӣ, судмандии мутақобилаи ҳамкорӣ дар доираи шарикӣ, шаффофии фаъолияти иштирокдорони он таъя кунад.

Бо мақсади арзёбии вазъи муосири шарикии давлатию хусусӣ дар минтақа додаҳои сармоягузорӣ ва лоиҳаҳои инвеститсиониро дар вилояти Суғд низомбандӣ мекунем.

Ҷадвали 2.7 - Динамикаи нишондиҳандаҳои инвеститсияҳои хориҷӣ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳандаҳо	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Тағйирот дар соли 2020 % нисбат ба	
							2015	2019
Инвеститсия умуман, млн сомонӣ	1658,9	1925,0	2008,4	1514,8	1736,0	1321,5	79,6 маротиба	76,1
Инвеститсияи андӯхтаи хориҷӣ дар аввали ҳазор долл.ИМА	839,9	1022,7	1077357,5	1029,7	1075,5	1101,1	131,1	102,4
Инвеститсия ба фондҳои асосӣ, млн.сомонӣ	1247,3	1360,5	1457,6	1118,6	804,4	1093,9	0,88 маротиба	135,9
Ҳиссаи инвеститсия ба фондҳои асосӣ дар маблағи умумии инвеститсияҳо	75,2	70,1	72,6	73,8	46,3	82,7	-	-

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Суғд / Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Хучанд, 2020, с. 12, 13, 330, 316, 319, ҳисобҳои ҷории Раёсати омили саноат, кишоварзӣ ва инвеститсия дар соҳтмони вилояти Суғд; Омори солонаи вилояти Суғд / Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: «30-соли Истиқлоли давлатӣ». Хучанд, 2021.- С.733; 435 – 438.

Инвеститсияҳои хориҷӣ ба вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаш соли охир яъне аз соли 2015 то соли 2020 бештар аз 131,1% афзудааст. Вале агар соли 2015 дар минтақа маблағи умумии инвеститсия 1658,9 млн. сомони ро ташкил карда бошад, соли 2020 нишондиҳандаи мазкур то 1321,5 млн. сомони ро ташкил кард, ки 76,1% соли муқоисавиро ташкил дод, яъне кам шудааст. Сабаби-асосӣ паҳншавии бемории сироятии COVID-19 фаъолияти иқтисодиро кам кард. Солҳои 2015–2020 дар вилояти Суғд инвеститсия ба фондҳои асосӣ нисбат ба соли гузаштаи 2019 қариб 135,9% зиёд шудааст, ки аз суръати афзоиши маблағи умумии инвеститсия дар минтақа бештар аст. Ин падидаи хеле хуб аст, зеро ҳангоми ШДХ, пеш аз ҳама, ҳаҷми инвеститсия ба фондҳои асосӣ зиёд мешавад. Дар ҳамин давр ҳиссаи инвеститсия ба фондҳои асосӣ дар маблағи умумии инвеститсия ба минтақа манзараи гуногунро нишон медиҳад. Агар соли 2015 ҳиссаи инвеститсия ба фондҳои асосӣ 75,2 фоизро ташкил карда бошад, соли 2019 ин нишондиҳанда 46,3 фоизро ташкил кардааст, вале, хушбахтона, соли 2020 боз рушд меёбад ва дар умум 82,7 фоизро ташкил медиҳад.

Динамикаи тағйирёбии нишондиҳандаи мазкурро дар диаграммаи 2.1. мушоҳида кардан мумкин аст.

Диаграммаи 2.1.-Ҳиссаи инвеститсияи хориҷӣ дар фондҳои асосӣ дар вилояти Суғд

Ҳамин тариқ, нишондиҳандаҳои боло, аз як тараф, аз ҷолибияти сусти инвеститсионии минтақа шаҳодат диҳанд, аз ҷониби дигар аз номукамалии ШДХ дарак медиҳанд.

Бо мақсади муайян кардани ҷаззобияти соҳаи иқтисодии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон, сохтори воридоти инвеститсияи хориҷиро дар бахшҳои иқтисодиёти минтақа таҳлил кардан зарур аст.

Ҷадвали 2.8. - Сохтори воридоти инвеститсияи хориҷӣ ба бахшҳо дар вилояти Суғди ҶТ (ҳаз. доллари ИМА)

Соҳа	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Дар соли 2020 нисбат ба(%)	
									2013	2019
Саноат (бо назардошти нерӯи барқ)	69940,7	76485,1	97319,5	169377,2	197774,3	172416,1	181416,6	103122	147,4	56,8
Кишоварзӣ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Миёнаравии молиявӣ	124358,9	153273,4	41530,5	32630,0	65333,4	55856,1	70839,8	13940	11,2	19,7
Алоқа	2500	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Геология	5724,8	10230,4	10230,4	200	21,2	1,6	-	-	-	-
Савдо	5553,7	7661,4	183,5	-	1833,5	-	-	200,1	3,6	-
Хизматрасонӣ	851,4	3513,5	2137,5	7408,2	9524,7	28226,4	27540,8	2200	234,9	7,9
Ҷамоияти иҷтимоӣ	0,1	-	-	-	1,9	-	-	-	2000	-
Ҳамагӣ	208929,6	251163,7	151401,4	209615,3	274489,0	256500,3	279797,2	-	-	-

Аз ҷониби муаллиф мутобикӣ сарчашмаи зерин таҳия гардидааст. Омори солонаи вилояти Суғд/ Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Хучанд, 2018.- С.232-254; Омори солонаи вилояти Суғд / Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Хучанд, 2020.-С.330-335,337,338; Омори солонаи вилояти Суғд / Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: «30-соли Истиқлоли давлатӣ». Хучанд, 2021. - С. 733–740.

Чӣ тавре ки ҷадвали 2.8 нишон медиҳад, дар ҳашт соли охир сохтори воридоти инвеститсияҳои хориҷӣ ба бахшҳои иқтисодиёти вилояти Суғд зиёд шуда бошад ҳам, соли 2020 коҳиш ёфтааст, зеро дар ин ҷо таъсири бемории сироятии COVID-19 алоқаманд аст. Ҳиссаи назарраси инвеститсияҳои хориҷӣ дар вилояти Суғд соли 2020 ба соҳаи саноат равона карда шудааст ва суръати афзоиши он нисбати соли 2013-ум 147,4%-ро ташкил мекунад. Вале

инвеститсияи хориҷӣ ба баҳши молиявӣ иқтисодиёти минтақа назаррас аст, яъне пурра дар давоми таҳқиқот равона гаштааст.

Бино ба гуфти муҳаққиқони муосир «хусусиятҳои хоси мамлакатҳои тараққиёбанда дар он аст, ки аксари онҳо дар марҳилаи дувуми рушди шарикӣ давлатию хусусӣ қарор доранд. Дар ин марҳила барои ҷалби баҳши хусусӣ ба амалигардонии муштаракӣ лоиҳаҳои инфрасохторӣ шароитҳо фароҳам оварда мешаванд ва интизорӣ меравад, ки тавассути институти ШДХ асосҳои инвеститсионӣ рушди соҳаи хизматрасонии бозорӣ таъмин карда мешавад.»⁴⁴ Бинобар ин, арзёбии ташаккули шарикӣ давлатию хусусӣ минтақаҳои он нишон медиҳад, ки алҳол дар ҷумҳурӣ институти ШДХ таъсис дода шудааст ва дар марҳилаи якуми ШДХ қарор дорад.

Дар асоси суҳанҳои қайдгардида гуфтан ҷоиш аст, ки ҳоло иқтисодиёти Тоҷикистон дар давраи созандагӣ ва ободкорӣ қарор дорад, ин аз мавҷудияти муҳити мусоиди институтсионӣ шаҳодат медиҳад. Дар ҳақиқат ҳоло баҳри рушди ҳамкорӣ давлатию хусусӣ барои ноил гаштан ба ҳалли муаммоҳои асосӣ иҷтимоӣ-иқтисодӣ кишвар, алалхусус, минтақаҳо низ барномаҳои давлатӣ, стратегияҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ хеле зиёд қабул карда шудаанд. Дар самти шарикӣ баҳши давлатӣ ва хусусӣ низ, чӣ тавре дар қисматҳои аввали қарорӣ мазкур қайд карда будем, таҳкурсии ҳуқуқӣ таҳия карда шуда, ҳоло дар амал аст (масалан, Қонуни ҚТ «Дар бораи шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ», 28 декабри соли 2012, №907). Бидуни ин санадҳои, ки барои танзими муносибатҳои сармоягузори давлатӣ ва хусусӣ дар ҷомеа ҳуқуқи субъекти мавҷудшуда пайдо мегардад.

Баҳри таъмини иҷрои дастуру супоришҳои Сарвари давлат оид ба гузаштан аз иқтисодиёти индустриалии аграрӣ солҳои охир соҳаҳои нав барои ҳамкорӣ баҳши хусусӣ ва давлатӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, аз он ҷумла дар вилояти Суғд низ пайдо шуда истодааст. Чунин ҳамкориҳо дар асоси ташаккули банақшагирии ҳудудӣ, минтақавӣ, истифодабарии захираҳои заминӣ дар минтақаҳо, хароҷоти

⁴⁴ Муқаддасзода Ф.М. «Рушди шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ дар соҳаи хизматрасонии бозорӣ: назария, методология, амалия», дисс. док. илми иқтисод, ихтисоси 08.00.05 — Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ. Душанбе, 2018.- С.-101.

маблағҳои давлатӣ, ҷобачогузориҳои сармоягузориҳо баргузор карда мешавад. Яке аз соҳаи нави барои рушди шакли ҳамкории бахши давлатӣ ва хусусӣ дар ин замина соҳаи саноат мебошад. Чунин ҳадаф бо он асоснок карда мешавад; ҳоло дар давраи созандагӣ, ки дар ҳамаи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз он ҷумла дар вилояти Суғд талаботи бузург пайдо гардидааст, яъне талабот барои ҷалби сармоядорони ватанӣ ва хориҷӣ бо пешниҳоди кафолати давлат барои фаъолият мебошад. Дар соҳаи истеҳсолот, аз он ҷумла дар соҳаи саноат шарикии давлатию хусусӣ дар он вақт пайдо мегардад, ки аз ҷониби бахши хусусӣ, яъне сармоягузориҳои ватанӣ ва хориҷӣ объекти истеҳсолот сохта ё ин ки барқарор карда, ба истифода дода мешавад. Бахши давлатӣ бошад, бо тарзи ройгон пешниҳод кардани замин барои бунёди объектҳои истеҳсолӣ, имтиёзҳои андозӣ, озод кардан ё ин ки имтиёз додан барои воридоти таҷҳизот, технология, озод кардан аз пардохтҳои гумрук, додани имтиёзҳои маъмурий дар ҷараёни ташкили фаъолият ва ғайра мебошад.

Ғайр аз ин, дар ин соҳаи истеҳсолот ташкили ҳамкории бахши давлатӣ ва хусусӣ дар шаклҳои корхонаҳои муштарак ва ҷамъиятҳои саҳомии кушода, ҷамъиятҳои саҳомии пӯшида ташкил шуданаш мумкин аст. Вақте ки дар шакли ҷамъиятҳои саҳомӣ корхонаҳои давлатии хусусӣ фаъолият мебаранд, дар ин ҷо ҳиссаи давлат ва ҳиссаи сармоягузориҳои хусусӣ муайян карда мешавад. Агар бахши хусусӣ чанд қадар бо муқоиса бо бахши давлатӣ дар сармоя ҳиссаи кам дошта бошад, бештар зери таъсири давлатӣ мемонад.

Хусусан, солҳои охир, ки дар қаламрави вилояти Суғди ҚТ амалишавии 4 ҳадаф, яъне баромадан аз бумбасти коммуникатсионӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ, расидан ба истиқлолияти энергетикӣ ва саноатикунории босуръат дар амал аст, ҳамкории бахшҳои хусусӣ ва давлатӣ на танҳо дар соҳаи иҷтимоӣ, балки дар соҳаи бахши воқеии иқтисодиёт низ ба амал ҷорӣ шуда истодааст. Хусусан, амалишавии лоиҳаҳои азими инвеститсионӣ бо дастгирии бевоситаи бахши давлатӣ дар соҳаи саноат ба нақша гирифта шудааст ва дар равияи амалишавӣ аст. Баъзе маълумот оид ба масъалаи мазкур дар ҷадвали 2.9 оварда шудааст.

Қадвали 2.9. - Амалишавии баъзе лоиҳаҳои инвестиционӣ, ки дар қаламрави вилояти Суғди ҚТ дар асоси принцип ва механизмҳои шарикӣ давлатию хусусӣ (ШДХ) ба асос гирифта шудаанд

Номгӯӣ ва мақсади лоиҳа	Маблағи умумии лоиҳа, ғоиданокӣ (%) / муҳлат (сол)	Саҳми иштирокдорони шарикӣ	
		Баҳши хусусӣ	Баҳши давлатӣ
ҚСҚ «Тех-про» — маҷмӯаи истеҳсоли маҳсулоти базалтӣ ва нахи устувори базалтӣ бо технологияи баланди саноатӣ	17 млн. долл. ИМА, ғоиданокӣ —44% муҳлат 2 сол	Сармоягузорӣ дар ҳаҷми 17 млн. долл. ИМА	Қудо кардани замини зарурӣ, додани имтиёзҳои андозӣ, маъмурият дар ҷараёни ташкил, воридоти таҷҳизоти истеҳсоли, технологӣ аз пардохти гумрук озод аст
Механизми татбиқ: ташкили ҷамъияти саҳҳомии пӯшида ё ин ки бо шартномаи сармоягузорӣ; Муассисаи давлатии масъул: Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи моликияти давлатии Тоҷикистон			
Ташкили комплекси технологӣ барои коркарди санг дар асоси ашёи хоми маҳаллӣ	5 млн долл. ИМА, ғоиданокӣ —20% муҳлат 5 сол	5 млн долл. ИМА	Ройгон қудо кардани қитъаи замин, қайди ройгон, озод кардан аз пардохтҳои андоз, бочи гумрукӣ, бочи аксизӣ
Механизми татбиқ: бо 100% сармояи мустақим ё ин ки бо ташкили корхонаи муштарак;. Муассисаи давлатии масъул: Минтақаи озодаи иқтисодӣ «Суғд», Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи моликияти давлатии Тоҷикистон			
Ташкили комплекси технологӣ барои коркарди ҷарм дар асоси ашёи хоми маҳаллӣ	4 млн доллари ИМА, ғоиданокӣ — 20%, муҳлат 7 сол	4 млн доллари ИМА	Тақсими қитъаи замини зарурӣ, имтиёзҳои андозӣ ва гумрукӣ, ройгон ба қайд гирифтани, пардохти андози даромади, воридоти молҳо озод аз андоз
Механизми татбиқ: ташкили ҷамъияти саҳҳомии пӯшида ё ин ки бо шартномаи сармоягузорӣ;. Муассисаи давлатии масъул: Минтақаи саноатии ҷанубу ғарбии ш. Хучанд, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи моликияти давлатии Тоҷикистон			
Коркарди самарабахши партов ва беҳтар намудани вазъияти экологии энергияи алтернативии барқ	2 млн доллари ИМА, ғоиданокӣ —28% муҳлат 14 сол	2 млн доллари ИМА	Қудо кардани қитъаи замини зарурӣ, қайди ройгон, аз пардохт озод кардани андозҳо, бочи гумрукӣ, бочи аксизӣ
Механизми татбиқ: бо 100% сармояи мустақим ё ин ки бо ташкили корхонаи муштарак;. Муассисаи давлатии масъул: ш. Хучанд, Минтақаи саноатии ҷанубу ғарбӣ, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи моликияти давлатии Тоҷикистон			
Дар кӯҳсор сохтмони базаи туристӣ, минтақаҳои экологӣ	1,8 млн. долл. ИМА ғоиданокӣ —28% муҳлат 14 сол	1,8 млн. долл. ИМА	ба муддати 5 сол озод кардан аз андози даромади ғаёлияти сайёҳӣ; озод аз пардохтҳо аз воридоти таҷҳизот, техникаи туристӣ (мехмонхона, санатория)

Механизми татбиқ: Дар асоси шартномаи сармоягузорӣ, Муассисаи давлатии масъул: Кумитаи кор бо туризм, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи моликияти давлатии Тоҷикистон			
Сохтмони маркази нақлиётию логистикӣ дар Минтақаи озоди иқтисодии "Суғд"	50 млн. долл. ИМА фоиданокӣ –27 % муҳлат 15 сол	50 млн. долл. ИМА	аз пардохтҳои андозҳо, содирот, воридоти молҳо аз пардохти бочҳои гумрукӣ озод мебошанд
Механизми татбиқ: Ташкили корхонаи муштарак ё ин ки дар асоси шартномаи сармоягузорӣ; Муассисаи давлатии масъул: Маъмурияти МОИ «Суғд», Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи моликияти давлатии Тоҷикистон			

Сарчашма: Резюме инвестиционных проектов Республики Таджикистан. Душанбе, Государственный комитет по инвестициям и управлению государственным имуществом Республики Таджикистан, 2020. - 131 с.

Ҳоло дар минтақаи вилояти Суғди ҚТ 6 лоиҳаи инвеститсионӣ барои сохтмон ва ба истифода додани маҷмӯаи истеҳсолӣ дар соҳаи саноат коркард шудааст, ки барои ҷалби сармояи ҳам ватанӣ ва ҳам хориҷӣ равона гардида, бояд амалӣ карда шавад. Аз додаҳои ҷадвал бармеояд, ки амалишавии шарикии давлатию хусусӣ дар ин самт асосан бо механизмҳои зерин, яъне ташкили ҷамъияти саҳомии пӯшида, ҷамъияти саҳомии кушода, корхонаҳои муштарак, ё ин ки бо шартномаи сармоягузорӣ (консессия), ё ин ки дастрасӣ бо сармояи мустақим ташкил намудан ба асос гирифта шудааст.

Чӣ тавре ки аз ҷадвал бармеояд, бахши давлатӣ дар ин шаклҳои ташкили корхонаҳои ҳамкориҳои давлатии хусусӣ бо чунин саҳми худ иштирок менамояд, яъне бо тарзи ройгон ҷудо кардани заминҳои зарурӣ, додани имтиёзҳои андозӣ, маъмуриӣ дар ҷараёни ташкил ва воридоти техника ва технологияҳои зарурӣ аз сарҳади гумрук, қайди ройғони давлатӣ, озод кардани андоз аз даромади ғаёлият (фоида) мебошад. Бахши хусусӣ бошад, бевосита лоиҳаҳои сармоягузорию бо маблағи худ амалӣ гардонад, ғайр аз ин объекти сохташударо истифода ва идора менамояд. Бо тарзи дигар гӯем, бахши давлатӣ ба бахши хусусӣ ҳуқуқи идора кардан ва бурдани ғаёлиятро бо муҳлатҳои муайян медиҳад. Дар натиҷа соҳибони сармоя: чи сармоягузори ватанӣ ва чи сармоягузори хориҷӣ бошад, имкониятҳои рӯйпӯшкунии ҳароҷотҳои сармоявӣ

ва дастрасии фоидаи муайянро доранд. Боиси қайд аст, ки лоиҳаҳои инвеститсионӣ маблағгузори бузургро талаб мекунад.

Чӣ тавре ки аз ҷадвал бармеояд, масалан, барои сохтани маҷмӯаи истеҳсолии маҳсулоти базалтӣ бо технологияи баланди саноатӣ лоиҳа дар ҳаҷми 17 млн доллари амрикоӣ бо ғоиданокии 44% бо муҳлати додани истисмор 2 сол коркард карда шудааст. Дар ҳақиқат чунин маблағ дар бештар ҳолат дар шакли сармоягузори хориҷии мустақим ё ин ки дар шакли маблағгузори саҳҳомӣ ташкил карда мешавад. Дар амалишавии лоиҳаҳои инвеститсионӣ аз ҷониби бахши давлатӣ асосан муассисаҳои зерин баромад менамоянд, ки дар ҷадвали боло акси худро ёфтаанд. Онҳо инҳоянд:

- Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи моликияти давлатии Тоҷикистон;
- Маъмурияти Минтақаи озоди иқтисодии “Суғд”;
- маъмурияти минтақаи саноатии ҷанубӣ-шарқии шаҳри Хучанд;
- мақомотҳои дахлдори соҳавӣ, масалан Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Кумитаи рушди сайёҳӣ ва ғайра.

Маблағгузори умумии 6 лоиҳае, ки дар ҷадвал оварда шудааст, 79,8 млн доллари амрикоиро ташкил медиҳад, ки амалишавии онҳо дар сохтани ҷойҳои корӣ, ҳалли муаммои иҷтимоӣ, бекорӣ, танзими ҷараёнҳои муҳоҷират саҳми худро бояд дошта бошанд.

Моделҳои чунин ҳамкориҳои давлатию хусусӣ дар бахшҳои воқеии иқтисодиёт имкон медиҳад, ки ҳадафи ҷоруми миллӣ, яъне саноатикунони босуръат дар минтақаҳо ба мақсади худ расад. Умуман, истифодабарии сармояи бахши хусусӣ имкон медиҳад, ки талаботи иқтисодиёти миллӣ, ҳукумати маҳаллӣ ва ҷумҳуриявӣ ба лоиҳаҳои инвеститсионӣ қонеъ карда шавад. Аз ҷониби бахши давлатӣ ҷудо кардани қитъаҳои замин, додани имтиёзҳои андозӣ, гумрукӣ, маъмурӣ дастгирии бузурги бахши давлат барои сармоягузори хусусӣ мебошад. Ғайр аз ин, чунин дастгириҳо маънои пешниҳоди кафолати давлатиро барои сохтмон ва ташкили фаъолияти корхонаҳои дар шаклҳои гуногун, яъне ҷамъияти саҳомии пӯшида, ҷамъияти саҳомии кушода, корхонаҳои муштарак медиҳад. Ба

туфайли он ки дар лоиҳаи инвеститсионӣ баҳши давлатӣ бо механизмҳои дастгирии худ иштирок мекунад, баҳши хусусӣ кафолати давлатиро ҳис менамояд ва барои ноил гаштан ба дастрасии даромадҳои интизориро бештару хубтар фаъолият мебарад.

Ба ақидаи мо, дар шароити муосир, ки мақомотҳои иҷроияи давлатӣ дар минтақаҳо шаҳру ноҳияҳо имкониятҳои молиявии маҳдуд доранд, махсусан ташкили ҳамкории давлатии хусусӣ дар шаклҳои, ки дар боло зикр гаштааст, хеле ба мақсад мувофиқ аст. Зеро бо ин роҳ иқтисодиёти маҳалҳо бо роҳи пешниҳоди дастгирии давлатӣ ҷалби сармоядорони хориҷию ватаниро таъмин менамояд ва бо ин роҳ бисёр муаммоҳои рушди иқтисодиёт, баланд бардоштани некӯаҳолии аҳолии минтақаро барои таъмин намудан мусоидат кунад. Ба маълумотҳои, ки дар боло зикр гардидаанд, нигоҳ накарда, ҳоло дар баҳши воқеии иқтисодиёти вилояти Суғди ҚТ шарикии давлатию хусусӣ хеле кам аст, яъне ҳоло рушд наёфтааст. Масалан, бисёр лоиҳаҳои коркардшуда дар миқёси шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд дар марҳилаи руқуд мебошад, амалишавии баъзе лоиҳаҳо манъ карда шудаанд. Аз ҳама муҳим дар баъзе амалишавии лоиҳаҳои инвеститсионӣ ҳатто коркард ва ба нақша ҳам гирифта нашудааст. Сабаби асосии чунин ҳолат дар он аст, ки мутахассисони зарурӣ, кадрҳои баландихтисос барои коркард ва арзёбии лоиҳаҳои инвеститсионӣ дар мақомотҳои идоракунии давлатии шаҳру ноҳияҳо хеле каманд ё умуман нестанд. Сабаби дигар амалишавии лоиҳаҳо талаботи зиёд дорад, яъне дастрасии иҷозатномаҳо аз бисёр мақомотҳои назоратӣ, танзимотӣ ва мақомотҳои болоӣ, ки на ҳама вақт дастгирӣ менамоянд. Бинобар ин, дар минбаъда фаъолият барои ҳалли масъалаҳои қайдгардида бояд чорабиниҳои мутобиқ коркард ва андешида шаванд.

Ҳамкории баҳши давлатию хусусӣ дар амалишавии лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар баҳши воқеии иқтисодиёт дар ҷараёни маблағгузорӣ (сармоягузорӣ) асосан дар базаи ташкили муносибатҳо бо ниҳодҳои сармоягузори байналхалқӣ, ниҳодҳои молиявии миллии хориҷӣ ба амал бароварда мешавад. Масалан, Бонки рушди Осиё, Бонки инвеститсионии Аврупо, Фонди байналхалқии асёр, Фонди Оғохон, Бонки рушди исломӣ аз ниҳодҳои молиявии давлатҳои Хитой, Русия,

Эрон ва якчанд давлатҳои Аврупо. Дар чорчӯбаи таъмини рушди бахши воқеии иқтисодиёти Тоҷикистон, аз он ҷумла минтақаҳои он чунин намуди ҷалби сармояҳои хориҷӣ, ки дар шаклҳои гуногуни ҳамкориҳои бахши давлатӣ ва хусусӣ фаъолияти корхонаҳоро эҳё менамоянд, дар шароити имрӯзаи иқтисодиёти миллий аҳамияти басо муҳим дорад. Яъне, аз ҷониби ниҳодҳои миллии молиявии хориҷӣ ва байналхалқӣ иштирок бо сармоя ва аз ҷониби давлати миллий бо пешниҳоди имтиёзҳо, эҳё намудани шароити мусоид, омода гардондани инфрасохтори зарурӣ дар умум барои таъмини рушди иқтисодӣ ва тараққиёти иқтисодиёти ҳар як минтақае, ки дар он ҷо чунин намуди ҳамкориҳои бахши давлатӣ ва хусусӣ ташкил карда шудааст, имкон медиҳад. Вале, бояд аз хотир набарояд, ки ҳукумати маҳаллӣ ва минтақаҳо аз чунин гуна ҳамкориҳо бештар афзалиятҳо ва ғоидаи мутобиқ дастрас менамоянд.

Афзалияти дигари ташкили чунин шарикии давлатию хусусӣ дар он аст, ки муносибатҳои иқтисодии минтақаро бо ниҳодҳои молиявии давлатҳои дигар бештар менамояд ва ин барои такмил додани усулҳои идоракунии иқтисодиёти минтақаҳо низ мусоидат мекунад. Дар ин самт як нуктаро қайд карданӣ ҳастем, мақомотҳои маҳаллии давлатии иҷроия дар ташкил ва муайян намудани шаклҳои ҳамкорӣ сараввал бояд стратегияи аниқ коркард намоянд, яъне соҳаҳои саноатие, ки барои минтақа заруранд, мавқеи маҳаллии ҷойгиршавии онро, таъсир ба экологии саҳми давлатӣ дар коркард ва амалӣ намудани лоиҳа нахуст пурра бояд муайян карда шавад. Аз ҳама муҳим дар ҷодаи ташкили ҳамкориҳои давлатию хусусӣ шаффофият таъминкарда, бояд ба масъалаҳои коррупсионӣ роҳ дода нашавад. Боиси қайд аст, ки ҳоло дар бисёр кишварҳои Аврупо дар ташкили чараёни истехсолот бо тарзи назаррас шаклҳои гуногуни ҳамкориҳои давлатии хусусӣ зиёд шуда истодааст. Ин маънои онро дорад, ки боварӣ ба бахши хусусӣ баланд аст.

Дар шароити муосири рушди иқтисодиёти Тоҷикистон, ба ақидаи мо, дар ҳамаи минтақаҳо ташкили инфрасохтор барои рушди шарикии давлатию хусусӣ, чорабиниҳо оид ба ташкили корхонаҳо дар шаклҳои гуногуни ҳамкориҳои ШДХ коркард ва амалӣ карда шаванд. Хусусан, дар соҳаҳои саноатие, ки бо

технологияҳои инноватсионӣ асос ёфтаанд, инфрасохторҳое, ки гузаришро ба иқтисодиёти сабз ва иқтисодиёти рақамӣ мусоидат мекунонанд, ташкили ШДХ хеле ба мақсад мувофиқ аст. Зеро, ташаккули инфрасохторҳои иқтисодиёти рақамӣ ва иқтисодиёти сабз, аз як тараф, маблағгузорию бузургро талаб менамояд, аз тарафи дигар бошад, барои дастгирии давлатӣ эҳтиёҷи зиёд дорад.

2.3. Моделиронии ҳамкорию мақомоти давлатӣ ва бизнес-сохторҳо дар минтақа

Дар шароити ҳозира шарикии давлатию хусусӣ падидаи аз ҳама зарури иқтисодӣ мебошад, зеро давлат бидуни иштироки субъектҳои бахши хусусӣ аз ӯҳдаи ҳалли ҳамаи масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ намебарояд. Ҳамкорию давлат ва бахши хусусӣ ҳангоми амалигардонии лоиҳаҳои инвеститсионӣ сурат мегирад. Бинобар ин, дар ин фасли диссертатсия мувофиқи мақсади кор механизми ҳамкорию ШДХ дар ҳудудҳо, махсусан дар шароити вилояти Суғди ҚТ бо ҳолати сармоягузорию хусусӣ ва саҳми он дар рушди минтақа баррасӣ мегардад.

Қайд кардан зарур аст, ки барои иқтисодиёти муосири вилояти Суғди ҚТ ба охир расонидани ислоҳоти оғозёфтаи институтсионалӣ ва татбиқи сиёсати самараноки институтсионӣ дар ҳамаи соҳаҳо ва минтақаҳои мамлакат, ки бо ташаккул ва такмилдиҳии ШДХ алоқаманд аст, муҳим арзёбӣ мешавад.

Бо мақсади ҳамкорию самараноки мақомоти давлатӣ ва бахши хусусӣ, ба ақидаи мо, иҷрои корҳои зерин тақозо карда мешавад:

а) ба анҷом расонидани ҳисобу китоби самаранокию лоиҳаҳои инвеститсионии ба татбиқ пешниҳодшуда ҳангоми ШДХ;

б) дақиқан гузаронидани ҳисобу китоби мазкур бо назардошти махсусияти лоиҳаҳои инвеститсионии баррасишаванда, шароитҳои дохилӣ ва берунии амалигардонии онҳо ҳангоми ШДХ;

в) истифода набурдани усулҳои беасоси арзёбии самаранокию лоиҳаҳо.

Таҳлили масъалаи рушди иқтисодии вилояти Суғди ҚТ нишон медиҳад, ки ба иқтисодиёт дефицит ё норасоӣ хос аст. Аз ҷумла, норасоии пасандоз ва

тавозуни манфии савдои минтақа, ки ҷалби инвестицияҳои хориҷиро пешбинӣ мекунад. Бинобар ин, барои иқтисодиёти минтақавӣ истифодаи афзалиятҳо ва иқтидорҳои шарикӣ давлатию хусусӣ хеле муҳим ва мувофиқи мақсад аст.

Фаъолсозии шарикӣ давлатию хусусӣ барои ноил гардидан ба рушди босубот ва таъмини истифодаи самараноки захираҳои мавҷудаи миллӣ ва минтақавӣ зарур аст. Бо ин мақсад тезонидани ташаккул ва истифодаи механизми мувофиқашудаи соҳибкорӣ давлатию хусусӣ муҳим аст, ки он бояд ба пур кардани норасоии захираҳо ва ташаккули асосҳои рушди минтақаҳои он мусоидат намоянд.

Таҳлили раванди амалигардонии ислоҳоти иқтисодӣ ва натиҷаҳои қиёсии рушди соҳаҳои иқтисодиёти мамлакатҳои ИДМ нишон медиҳад, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ гузариш аз низоми фармонфармоии маъмурӣ (нақшавӣ) ба иқтисодиёти бозорӣ амалан дар шароити бӯҳронҳои молиявӣ иқтисодӣ сурат гирифтааст. Аз ҷумла, густари муносибатҳои тижоративу иқтисодӣ, равандҳои таваррумӣ, хусусигардонии моликияти давлатӣ, “капитализатсияи ваҳшиёна”-и ҷамъият ва монеаҳо дар роҳи ташаккули моликияти хусусӣ боиси пастравии нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ дар ҳамаи мамлакатҳои давраи гузариш дар марҳилаҳои ибтидоии дигаргунсозӣ гардиданд.⁴⁵

Ба назари мо, дар ин самт дар шароити дар боло зикргардида омилҳои набудани таҷрибаи бояду шояди идоракунӣ, бюрократизми низоми маъмурӣ, заифии муҳити институтсионалии бизнес, номутобиқати санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба талабот ва қоидаҳои пешбурди хоҷагидорӣ бозорӣ, паст будани самаранокии сармоягузориҳои ҳам давлатӣ ва ҳам бахши хусусӣ гардиданд.

Ҳамчунин, қайд кардан лозим аст, ки дар барномаҳои ислоҳоти иқтисодӣ, ки асосан бо мусоидати бевоситаи машваратгарони институтҳои байналхалқӣ молиявӣ таҳия мегардиданд, ба сабаби нарасидани таҷриба ва мутахассисони босалоҳияти ватанӣ, як қатор норасоӣҳо, аз ҷумла ба эътибор нагирифтани

⁴⁵ Мукаддасзода Ф.М. «Развитие государственно-частного партнерства в сфере рыночных услуг: теория, методология, практика», дисс. док. экон. наук, специальность 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством. Душанбе.- 2018.С.-182.

хусусиятҳои махсуси минтақавӣ ва умуман иқтисодиёти миллӣ ба мушоҳида мерасад. Баробари дигар мушкилиҳо ва бебарории ташаккули муносибатҳои бозорӣ, иқтисодиёти ниҳонӣ ва коррупсия чун натиҷаи номукаммалии бозор тӯли солҳои сипаригашта дар ҳамаи мамлакатҳои тараққиёбанда ва давраи гузариш хусусиятҳои хоса доранд ва дар роҳи рушди минбаъдаи иқтисодиёти миллии мамлакатҳои тараққиёбанда монеа ба вучуд меоранд.

Дар ин қарина қайд кардан муҳим аст, ки мувофиқати манфиатҳои давлат ва бахши хусусӣ ҳангоми коркарди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва барномаҳои иқтисодӣ ба истифодаи самараноки иқтисодии минтақаҳои кишвар мусоидат мекунад, сарфи назар кардани манфиатҳои соҳаи бизнес ба афзоиши иқтисодиёти ниҳонӣ ангеziш мебахшад ва ба зиёдшавии номутавозини иқтисодиёти минтақавӣ ва умуман иқтисодиёти миллӣ оварда мерасонад. Омили мазкур муҳити номусоиди пешбурди бизнесро дар мамлакат ба вучуд меорад ва сабаби “фирор”-и бизнес ва бурунрафти сармоя мешавад.

Ба ақидаи як қатор олимони иқтисоддони маъруф “дар иқтисодиёти бозорӣ ҳатмӣ нест, ки даҳолати давлат дар чараёни ташкили фаъолият ифода гардад, он метавонад танзими фаъолнокии хусусӣ, дастгирии молиявӣ ё трансферти неъматҳои хизматҳо бошад”.⁴⁶

Зимнан, ба назари мо, дар мамлакатҳои тараққиёбанда ва давраи гузариш дар муносибатҳои иқтисодӣ масъалаи коррупсия ба миён омадааст, бинобар ин татбиқи механизми шарикии давлатию хусусӣ метавонад бисёр масъалаҳоро дар он самт рафъ намояд ва ба амалигардонии лоиҳаҳои муштаракӣ инвеститсионӣ ангеziш бахшад.

Таъсири манфии равандҳои ҷаҳонишавӣ дар шароити ҳозира метавонад тавассути татбиқи тавсеаи соҳибкории давлатию хусусӣ боиси диверсификатсияи сохтори иқтисодиёти миллӣ ва муносибатҳои иқтисодии беруна гардад.

⁴⁶ Короткова Э.М. и др. «Антикризисное управление» / -2-е изд., доп. и перераб: под ред. проф. Э.М.Короткова. М., Инфра-М, 2009.- 620 с.

Қайд кардан зарур аст, ки нишондиҳандаи инвестицияҳо ба сармояи асосӣ дар вилояти Суғди ҚТ дар давраи солҳои 2010 – 2020 аз 430,5 то 1093,9 млн. сомонӣ зиёд шуд ва мутаносибан инвестиция ба сармояи асосӣ дар ин давр бештар аз 2,54 маротиба афзоиш ёфтааст.⁴⁷ Зарурати афзоиши иқтисодии истеҳсоли минтақа, минбаъд зиёд кардани ҳаҷми пасандозҳои аҳоли, дар навбати худ, инвестицияҳои хориҷиро ба соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти вилояти Суғди ҚТ тақозо мекунад. Бо назардошти имкониятҳои истифода нагардидани иқтисодиёти вилоятӣ, ҳамчунин, таъмини вазифаҳои стратегӣ нишондиҳандаи суръати имконпазири ҳадди аксари рушди пасандозҳо, инвестицияҳо дар минтақа боз ҳам баландтар аст.

Аз рӯи арзёбии Саидмуродов Л. Х. “меёри ҳудудии пасандоз аз рӯи назария бояд ба чунин меёр аз рӯи инвестицияҳо баробар бошад ва агар он 25%-ро ташкил кунад, пас меёри ҳудудии пасандоз бояд ҳамин ҳиссaro ($\alpha' = 0,25$) ташкил кунад”.⁴⁸

Таҳлили вазъи шарикии давлатию хусусӣ дар минтақа арзёбии иқтисодиёти инвестиционии минтақарo низ пешбинӣ мекунад. Ҷолибияти инвестиционӣ унсури муҳими ШДХ дар минтақа мебошад, ки онро аз рӯи додаҳои омории ҷадвали зерин (*ҷадвали 2.10*) мушоҳида кардан мумкин аст.

Аз додаҳои ҷадвал маълум мешавад, ки ҷаъолнокии инвестиционӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғди ҚТ тамоюли гуногун дорад, баъзе солҳо афзоиш ёфта бошад, баъзе солҳо ба коҳиш тамоюл зоҳир менамояд. Бо вучуди он ки маблағгузориҳои асосӣ дар вилоят соли 2020 нисбат ба соли 2015 кам гашта, 79,6%-и онро ташкил медиҳад, нисбати соли 2019 ҳаҷми 76,1%-и онро ташкил медиҳад.

Дар шаш соли охир дар минтақа 1101,1 млн. доллар инвестицияҳои хориҷӣ андӯхта шудааст. Ин маблағ нисбат ба соли 2015-ум 131,1% зиёд аст ва нисбати соли 2019 бошад, 102,4% зиёд ба назар мерасад. Соли 2019 афзоиши

⁴⁷ Маҷмӯаи омили солони вилояти Суғд: «30 соли Истиқлоли давлатӣ». Ҳуҷанд, Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. - С.438.

⁴⁸ Саидмуродов Л.Х. «Экономическая теория открытого хозяйства и проблемы современного Таджикистана» / Л.Х.Саидмуродов. Душанбе, 2005.- 259с.

нишондиҳандаи мазкур нисбат ба соли 2018 дар ҳаҷми 5,2 фоиз ба назар мерасад, вале, мутаассифона, он ба сатҳи соли 2017 нарасидааст.

Ҷадвали 2.10. - Иқтисодии инвестиционии вилояти Суғди ҚТ дар давраи солҳои 2015–2020

Нишондиҳандаҳо	2015	2016	2017	2018	2019	2020	тағйироти 2020, бо %	
							2015	2019
Маблағгузориҳои асосӣ, млн. сомонӣ	1658,9	1925,0	1991,3	1514,8	1736,0	1321,5	79,6	76,1
Ба амал ҷорӣ кардани фондҳои асосӣ, млн. сомонӣ	1247,3	1360,5	1454,6	1118,6	804,4	1093,9	87,7	135,9
Инвестицияҳои хориҷии дар аввали сол андӯхта, ҳазор доллари ИМА	839,8	1022,6	1077,3	1021,7	1075,4	1101,1	131,1	102,4

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Суғд. Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд. Хучанд, 2020.-С. 230-341. Омори солонаи вилояти Суғд: «30-соли Истиқлолияти давлатӣ». Сарраёсати агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд. Хучанд, 2021.-С. 438-441;743.

Вазъияти мазкур раванди тақмили шарикии давлатию хусусиро дар минтақа мураккаб мегардонад.

Бо мақсади муайян намудани тамоюли рушди ШДХ дар вилояти Суғди ҚТ, дар асоси таҳқиқи омилҳое, ки ба ҳаҷми умумии рушди сармоягузори дар иқтисодиёти минтақа таъсир мерасонанд, таҳлил гузаронида шудааст. Зеро гуфтан ҷоиз аст, ки нишондиҳандаи маблағгузори дар иқтисодиёт яке аз нишондиҳандаи бавоситаи шарикии давлатию хусусӣ мебошад, чунки дар сарчашмаҳои омори нишондиҳандаи аниқии умумии ниҳодҳоеро, ки дар асоси ШДХ фаъолият мекунанд, дарёфт намудан имконпазир аст. Бо ин мақсад бо истифода аз муодилаи регрессионӣ, модели иқтисодии математикии бисёромила ҳисоб карда шудааст. Дар ин ҷода ба тағйирёбандаҳои омилӣ инҳоро ворид намудем:

- маҳсулоти умумии минтақавӣ дар вилояти Суғди ҚТ (бо сомонӣ) – X_1 ;
- маблағгузориҳои фондҳои асосӣ дар вилояти Суғди ҚТ (бо сомонӣ) – X_2 ;

- шумораи корхонаҳои муштарак дар вилояти Суғди ҚТ (бо воҳид) – X_3 ;
- ҳаҷми корҳои сохтмонию васлкунӣ дар вилояти Суғди ҚТ (сомонӣ) – X_4 .

Ҳамчун даври тадқиқот барои дарёфт намудани қиматҳои тағйирёбандаҳои омилӣ аз оғози солҳои Истиқлолият, аз давраи соли 2005 то ҳол дарбар гирифта шудааст. Зеро, хусусан, дар ҳамин даври қайдгардида дар кулли минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз он ҷумла дар вилояти Суғди ҚТ дар асоси иҷрои дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон даври созандагӣ, бунёдкорӣ ба сифати нав баромада буд. Сарчашмаи факту рақамҳои воқеӣ маводи омориест, ки аз ҷониби мақомоти давлатии омории ҷумҳурӣ, вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо, аз он ҷумла дар асарҳои илмӣ олимони иқтисоддон нашр гардидааст. Ҳоло дар ин ҷо дар ҷадвали поёнӣ баъзе факту рақамҳо оид ба нишондиҳандаҳои тағйирёбандаи интизорӣ ва омилӣ гирд оварда шудаанд.

Ҷадвали 2.11. - Қимати нишондиҳандаи интизорӣ ва тағйирёбандаҳои омилӣ дар моделиронии байни таъсиррасонии онҳо дар вилояти Суғди ҚТ дар шароити муосир

<i>Солҳо</i>	<i>Маблағ. умум. дар иқт. (млн сомонӣ) (y)</i>	<i>МММ (сатҳи рушд бо %) (x₁)</i>	<i>Маблағ. ба фонд. асос (млн. сомонӣ) (x₂)</i>	<i>Шум. корх. Мушт. дар в. Суғд (воҳид) (x₃)</i>	<i>Корҳои сохтм. (млн. сомонӣ) (x₄)</i>
2005	120,1	109,9	86,4	20	84,5
2006	178,3	130,3	91,8	17	148,0
2007	407,2	122,3	80,3	19	379,0
2008	796,8	143,4	141,6	23	738,4
2009	849,0	123,5	630,8	23	650,9
2010	610,6	114,5	430,5	20	472,0
2011	902,7	125,5	517,6	19	603,2
2012	1047,6	124,8	1372,2	18	865,3
2013	1230,0	116,5	855,6	20	1112,8
2014	1380,9	110,4	621,8	21	1109,9
2015	1658,9	104,3	1247,3	21	1235,6
2016	1925,0	121,7	1360,5	21	1337,5
2017	2008,4	119,4	1457,6	21	1353,5
2018	1514,8	104,7	1118,6	23	1273,0
2019	1736,0	94,9	804,4	26	1441,6
2020	1321,5	105,2	1093,9	26	1181,8

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Суғд. Тоҷикистон. “30 соли Истиқлолияти давлатӣ”. Хучанд, Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд, 2021.- С.437 – 450.

Дар асоси ҳисобу китобҳои гузаронидашуда бо истифодабарии барномаҳои махсуси компютерӣ сатҳи таъсири тағйирёбандаҳои омилӣ ба натиҷаи интизорӣ муайян карда шуд. Дар ҷадвали поён қимати онҳо гирд оварда шудааст, ки маънояш чунин аст, яъне то кадом андоза ҳар як тағйирёбандаи омилӣ агар ба 1 воҳид тағйир ёбад, нишондиҳандаҳои интизорино, ки таъсир мерасонад, нишон медиҳад.

Ҷадвали 2.12. - Тағйирёбии нишондиҳандаи интизорӣ

Номгӯи тағйирёбандаи омилӣ	Тағйирёбии нишондиҳанда
маҳсулоти умумии минтақавӣ дар вилояти Суғди ҚТ – X_1	1,148
маблағгузориҳои фондҳои асосӣ дар вилояти Суғди ҚТ – X_2	0,153
шумораи корхонаҳои муштарак дар вилояти Суғди ҚТ – X_3	16,62
ҳаҷми корҳои сохтмонӣ васлкунӣ дар вилояти Суғди ҚТ – X_4	1,227

Ҳисоб карда шудааст аз рӯи: Омори солонаи вилояти Суғд. Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Хучанд, 2021. -С.78.

Ин нишондиҳандаҳо бо забони иқтисодчиён коэффитсиентҳои чандирнокӣ низ мегӯянд, яъне сатҳи ҳассосияти натиҷаи интизорино аз омилҳои тағйирёбанда инъикос менамояд. Ҷи тавре ки аз ҷадвал маълум мегардад, дар шароити муосир тағйирёбии нишондиҳандаи интизорӣ, яъне маблағгузориҳои асосӣ дар иқтисодиёт дар бештар ҳолат аз омилҳои зерин, яъне аз зиёдшавии шумораи корхонаҳои муштарак дар вилояти Суғди ҚТ вобаста аст. Яъне, сатҳи ҳиссиётнокиаш аз омилҳои мазкур бештар тағйир меёбад. Дар асоси нишондиҳандаҳои коэффитсиентҳои чандирнокӣ метавон дар шакли муодилаи регрессионии бисёромиларо бо тарзи чунин навишт:

$$Y = 135,31 + 1,148 \cdot X_1 + 0,153 \cdot X_2 + 16,62 \cdot X_3 + 1,227 \cdot X_4$$

Ҷи тавре ки аз муодила бармеояд, сатҳи таъсиррасонии тағйирёбандаҳои омилӣ гуногун аст. Аз ин лиҳоз, ин омилҳо аз рӯи меъёри сатҳи таъсиррасонӣ мавқеъбандӣ менамоям, ки дар ҷадвали поёнӣ гирд оварда шудааст.

Ҷадвали 2.13. - Тағйирёбандаҳои омилӣ

Мавқеъ аз рӯи сатҳи таъсиррасонӣ	Омилҳо
1	шумораи корхонаҳои муштарак дар вилояти Суғди ҚТ – X_3
2	ҳаҷми корҳои сохтмонию васлкунӣ дар вилояти Суғди ҚТ – X_4
3	маҳсулоти умумии минтақавӣ дар вилояти Суғди ҚТ – X_1
4	маблағгузорию фондҳои асосӣ дар вилояти Суғди ҚТ – X_2

Ҳисоб карда шудааст аз рӯи: Омори солонаи вилояти Суғд. Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Хучанд, 2021. -С.78

Зичии муносибат байни омилҳои тағйирёбанда ва натиҷаи интизорӣ, ки дар модели регрессионии иқтисодии математикӣ гирд оварда шудааст, зичии сатҳи баландро нишон медиҳад, чунки қимати коэффитсиенти коррелятсия ба 0,9808 баробар аст.

Аз нишондиҳандаи мазкур бармеояд, ки тағйирёбии натиҷаи интизорӣ, яъне маблағгузорию асосӣ дар иқтисодиёт ба ҳисоби миёна 96,21% аз ҳисоби тағйирёбии омилҳои таҳқиқкардашуда вобаста аст, зеро коэффитсиенти детерминатсия, чӣ хеле ки ҳисобу китоб нишон медиҳад, ба 0,9621 баробар аст.

Эътимоднокии модели коркардшударо бо муқоисаи мувофиқати нишондиҳандаҳои додашуда ва натиҷаҳои бадастомада арзёбӣ намудан мумкин аст, ки тартиби ҳисоби он дар ҷадвали 2.14 инъикос ёфтааст:

Ҷадвали 2.14 - Фарқияти нишондодҳои додашуда ва ҳисобкардашуда дар модели коркардшуда

Нишондодҳои додашуда	Нишондодҳои ҳисобкардашуда	Қимати фарқият	Ҷои фарқият (%)
120,1	45,9	74,2	0,6
178,3	198,0	-19,7	-0,2
407,2	437,3	-30,1	-0,3
796,8	845,5	-48,7	-0,4
849,0	790,3	58,7	0,5
610,6	579,6	31,0	0,3
902,7	783,2	119,5	1,0
1047,6	1251,9	-204,3	-1,8
1230,0	1433,6	-203,6	-1,8
1380,9	1370,5	10,4	0,1
1658,9	1613,8	45,1	0,4
1925,0	1776,2	148,8	1,3
2008,4	1808,1	200,3	1,7
1514,8	1607,1	-92,3	-0,8
1736,0	1704,7	31,3	0,3
1321,5	1442,1	-120,6	-1,0

Сарчашма: Аз рӯи маълумоти таҳқиқот аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Дар воқеъ модели коркардшуда ба ҳақиқат мутобиқат мекунад ва дар асоси гузориши факту рақамҳо ба пешгӯӣ кардан имконият дорад. Бо тарзи дигар гӯем, бо иваз кардани арзишҳои пешбинишудаи нишондиҳандаи омилҳо ба муодила метавонем арзиши пешгӯишавандаи нишондиҳандаи маблағгузорӣ дар иқтисодиётро, ки яке аз нишондиҳандаи бавоситаи шарикии давлатии хусусӣ мебошад, дар соли t -ум ба даст орем. Арзиши нишондиҳандаи омилҳоро дар асоси усулҳои имтидод муайян кардан мумкин аст.

Бо назардошти таъмини самаранокии хароҷоти инвеститсионӣ ва буҷети давлатӣ истифодаи ШДХ дар қаринаи татбиқи шарикии хусусӣ аҳамияти махсус дорад. Дар чорчӯбаи таҳқиқоти мазкур таъкид кардан зарур аст, ки озодии пурраи иқтисодӣ танҳо ба таъсири “дасти ноаён”-и бозор ташаккули ҳамкориҳои давлат бо бахши хусусӣ дар соҳаи бизнес имконияти хуби беҳтар гардидани муносибатҳои хоҷагидорӣ мебошад. Бинобар ин, ҳангоми ташаккул додани шаклҳои ШДХ метавонанд манфиатҳои субъектҳои гуногуни муносибатҳои бозорӣ бо ҳам ба мувофиқа оянд, ки ба чараёни рушди иқтисодӣ мусоидат бояд кард.

Дар ин радиф, ба инобат гирифтани боҳти соҳибкорӣ, ки бо шароитҳо ва омилҳои зиёд алоқаманд аст, дар ташаккули ШДХ аҳамияти бузург дорад. Боҳтҳо дар самти ноил нагаштан ба натиҷаҳои пешбинишуда бештар дар шароити шиддатгирии рақобати соҳибкорон зоҳир меёбад. Бинобар ҳамин, дар шароити иқтисоди бозоргонӣ ба муаммоҳои фаъолияти боҳти соҳибкорӣ диққати махсус дода мешавад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки ҳангоми амалигардонии фаъолияти соҳибкорӣ сабабҳои объективии пайдоиши боҳт вучуд дорад, зеро таъсири ҳамаи омилҳоро ба натиҷаҳои фаъолияти корхона пешакӣ пешбинӣ намудан ғайриимкон аст. Ғайр аз ин, дар чараёни ба амал баровардани фаъолияти пешбинишуда аксарияти омилҳо метавонанд тағйир ёбанд. Барои ҳамин соҳибкор метавонад дар ҳамаи давраҳои ҳаётии корхона, дар ҳамаи марҳилаҳои чараёни такрористеҳсолӣ ба талаф дучор шавад. А. Смит қайд мекунад, ки ҳатто ноил шудан ба меъёри муайяни фоида ҳамеша бо боҳти баланд ва ё паст алоқаманд аст. Маълум аст, ки

ба даст овардани фоида ба соҳибкор кафолат дода намешавад ва натиҷаи фаъолияти он метавонад чӣ фоида ва чӣ зарар бошад.

Дар шароити иқтисоди бозоргонӣ бохт унсури асосӣ ва муҳимми фаъолияти соҳибкорӣ ба ҳисоб меравад. Соҳибкоре, ки сари вақт дар ягон самти фаъолияти худ таваккал мекунад, аксар вақт ба муваффақият ноил мегардад. Бохт ин имконияти дар рафти амалигардонии нақшаҳо ба вучуд омадани ҳолатҳои эҳтимолии манфӣ мебошад. Бохт, ин хатар аст. Бинобар ҳамин, бохти соҳибкорӣ гуфта, хатари гирифтани зарар, талаф ё даромади баландро дар назар доранд.

Фаъолияти соҳибкорӣ табиатан бо бохти баланд алоқаманд аст ва соҳибкор бо интихоби худ, дидаву доништа ба ин роҳ меравад. Агар соҳибкор сарчашмаҳо ва сабабҳои бохтро доништа, чораҳои эҳтиётӣ қабул намояд, он гоҳ бохтро кам кардан мумкин аст, вале аз он ба пуррагӣ раҳой ёфтан ғайриимкон аст. Хоҳем нахоҳем фаъолияти соҳибкориро аз худ намуда, дар бозор фаъолият карда бо бохти баланд сару кор доштан лозим аст. Бинобар, ин вазифаи соҳибкор дарк намудан, баҳо додан ва ҳадди имконпазири бохтро доништан мебошад.

Бохти соҳибкорӣ зимни намудҳои гуногуни фаъолият, ки бо истехсоли маҳсулот, хизматрасонӣ, фурӯши онҳо, амалиётҳои пулӣ ва молиявӣ ва тиҷорат алоқаманданд, ба вучуд меояд. Бинобар ҳамин, дар адабиётҳои иқтисодии оид ба соҳибкорӣ намудҳои зерини бохтро фарқ мекунанд: бохти истехсолӣ; бохти тиҷоратӣ; бохти молиявӣ; бохти бозорӣ.

Бохти истехсолӣ бо истехсол ва фурӯши маҳсулот (кору хадамот): иҷрои ҳар гуна намудҳои фаъолияти истехсолӣ алоқаманд аст. Дар шароити имрӯза фаъолияти истехсолӣ аз ҳама фаъолияти таваккали баланддошта ба ҳисоб меравад. Бохти истехсолӣ аз бохти иҷро накардани шартномаҳо, бохти тағйирёбии вазъи бозор, шиддатгирии рақобат, бохти ба вучуд омадани харочотҳои иловагӣ, бохти талаф додани моликияти корхона бар меояд.

Бохти тиҷоратӣ дар чараёни фурӯши молҳои харидаи соҳибкор ва дар чараёни иҷрои хадамотҳо ба вучуд меояд. Дар чараёни хариду фурӯш чунин омилҳоро ба назар гирифтани зарур аст: баланд шудани нархи воситаҳои

истеҳсолотӣ аз тарафи соҳибкор харидашаванда; паст шудани нархҳо дар рафти фурӯши молҳо, ёфтани молҳо дар чараёни истифодабарӣ; зиёд шудани харочотҳои гардиш ва ғайраҳо.

Бохти молиявӣ метавонад зимни иҷро намудани соҳибкории молиявӣ ё ин ки хариду фурӯши пул ба вучуд ояд. Дар ин ҳолат омилҳои зеринро, ки ба ин фаъолият таъсир расонида метавонанд ба инобат гирифтани зарур аст: аз уҳдаи пардохт карда натавонистани яке аз иштирокчиёни амалиёти молиявӣ, маҳдудият дар амалиётҳои аъзорию пулӣ ва ғайраҳо.

Бохти бозорӣ бо пасту баланд шудани воҳиди пули миллий ё ин ки қурби аъзори хориҷӣ алоқаманд аст.

Ҳамин тавр, дар фаъолияти соҳибкорӣ унсурҳои асосии дараҷаи бохт ин номуайяний, пешгӯинашаванда будани вазъи бозор, таносуби талаботу таклифот, нархҳо ва рафтори истеъмолкунандагон мебошад.

Барои муайян кардан ва баҳо додани бузургии бохт, пеш аз ҳама, донишмандони намудҳои асосии бохтҳо зарур аст ва ҳар як намуди он ҷадвали худро хос мебошад. Барои ҳамин дар ҳамаи ҳолатҳо ҳар гуна намудҳои бохтҳо таҳлил кардан ба мақсад мувофиқ аст. Маҳз чунин таҳлилҳо имкон медиҳанд, ки бохти аз ҳама хавфнок муқаррар карда шавад.

Бохтҳо, ки дар фаъолияти соҳибкорӣ ҷой дошта метавонанд, ба бохтҳои моддӣ, меҳнатӣ, молиявӣ, бохти вақт ва намудҳои махсуси бохтҳо ҷудо мешаванд.

Бохтҳои моддӣ, пеш аз ҳама дар шакли харочотҳои иловагии дар лоиҳаи соҳибкорӣ пешбининашуда ва ё бохтҳои бевоситаи амвол, ашёи хом, масолеҳҳо, таҷҳизот, қувваи барқ ва ғайраҳо зоҳир мегардад. Нисбати ҳар як намуди бохтҳои номбаршуда воҳидҳои ченкунӣ пешниҳод карда мешавад: вазн, ҳаҷм, дона, дарозӣ, майдон ва ғайраҳо.

Бохтҳои меҳнатӣ вақти кори роиҷи мекунад, ки дар ҳолатҳои тасодуфӣ, пешбининашуда ба вучуд меоянд. Баҳодиҳии бохтҳои меҳнатӣ одатан бо ченакҳои одам-соат, одам-рӯз ва ё бо соатҳои вақти корӣ ифода карда мешаванд.

Талафҳои меҳнатиро бо ифодаи пулӣ бо роҳи зарб намудани соатҳои корӣ ба арзиши як соати корӣ муайян карда мешавад.

Бохтҳои молиявӣ ин зарари бевоситаи пулиест, ки бо пардохтҳои пешбинишуда, супоридани ҷаримаҳо, пардохти андозҳои иловагӣ, бохти маблағҳои пулӣ ва қоғазҳои қимматнок алоқаманд аст. Ғайр аз ин, талафи молиявӣ метавонад зимни қисман ё пурра нагирифтани маблағҳои пулӣ аз сарчашмаҳои таъиншуда, иҷро нашудани уҳдадорихои қарзӣ аз тарафи муштариён, аз тарафи харидор пардохт нашудани маҳсулоти ба ӯ вогузошташуда, камшавии даромадҳои пулӣ бо сабаби пастшавии нархҳо ба маҳсулоти фурӯхташаванда, инчунин бо сабаби беқурбшавии пул ва тағйирёбии қурби асъор ҷой дошта бошад.

Бохти вақт дар ҳамон ҳолат вучуд дорад, ки агар раванди фаъолияти соҳибкорӣ назар ба нақша сушт ҷараён кунад. Баҳодиҳии бевоситаи чунин бохтҳо бо соат, рӯзҳо, ҳафтаҳо, моҳҳои дермони гирифтани натиҷаи пешбинишуда сурат мегирад.

Намудҳои махсуси бохтҳо дар шакли расонидани зарар ба саломатӣ ва ҳаёти одамон, муҳити атроф, нуфузу эътибори соҳибкор зоҳир шуда, инчунин дар дигар оқибатҳои номусоиди иҷтимоӣ таҷассум меёбанд. Аксар вақт намудҳои махсуси бохтҳо бо ифодаи миқдорӣ ва хусусан, бо ифодаи арзиш муайян кардан ниҳоят мушқил аст.

Зимни таснифоти бохтҳо вобаста ба андозаи бохтҳои имконпазир, онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо кардан ба мақсад мувофиқ аст.

1. Бохтҳое, ки андозаи он аз ғоидаи ҳисоботи амалиёти соҳибкорӣ зиёд нест, ба талафҳои имконпазир мансуб мешаванд. Дар ин ҳолат соҳибкор метавонад ё қисми ғоидаро аз даст диҳад ё ин ки аз тамоми ғоида маҳрум шавад.

2. Бохтҳое, ки андозаи он аз ғоидаи ҳисоботи зиёдтар аст, ба бохтҳои хатарнок дохил мешаванд. Соҳибкор дар ин ҳолат на танҳо ғоида, балки харочотҳои кардаашро баргардонида наметавонад. Чунин бохтҳо соҳибкор бояд аз ҳисоби худ пардохт намояд.

3. Бохтҳое, ки андозаи он аз имкониятҳои пулӣ ва боигарии молу мулкӣ соҳибкор аз ҳад зиёд мебошанд, ба бохтҳои шикастovar мансуб мешаванд. Чунин бохтҳоро соҳибкор имконияти пардохт намудан надорад. Бинобар ҳамин, соҳибкор пурра муфлис мешавад. Аз сабаби он ки соҳибкор пурра муфлис мегардад, эҳтимолияти ба вучуд омадани ин талафҳо бояд паст бошад. Дар ҳолати баръакс, ба ин фаъолият машғул шудан ҳочат надорад.

Сабабҳои бавучудоии бохтҳо дар ташкилоти соҳибкорӣ – низоми мураккабе мебошад, ки ба таъсири омилҳои зиёди дохилӣ ва берунии бохтҳо дучор мешавад. Таъсири онҳо номуайяниро ба вучуд меорад, ки дар навбати худ, ба соҳибкор имконияти гирифтани даромади иловагӣ ва ё зарарро пешниҳод мекунад. Соҳибкор танҳо дар ҳама ҳолат ба мақсадҳои гузошташуда ва ё натиҷаҳои банақша гирифташуда ноил шуда метавонад, ки агар пешакӣ тағйиротҳои эҳтимолиро аз мақсад пешбинӣ намуда, дараҷаи бохтҳои бо он алоқамандро бартараф созад. Бо вучуди ин сарчашмаҳои бохтҳоро доништан муҳим аст.

Ҳамкорӣ бо шарикони безътимод, тағйирёбии вазъи иқтисодӣ дар мамлакат, ба қор қабул кардани қорманди бемасъулият, қушодани суратҳисоб дар бонки безътимод, амалҳои дағалона аз тарафи рақибон – ҳамаи ин метавонад ба зиёдшавии дараҷаи бохт, ки дар фаъолияти соҳибкорӣ ба вучуд меоянд ва дар ниҳояти қор ба муфлисшавӣ оварда расонад.

Тағйирёбии вазъият дар бозор ташкилотҳои соҳибқориро маҷбур месозад, ки онҳо дар қараёни фаъолият бо ошқорқунӣ ва таҳлили сабабҳои ба вучуд омадани бохт машғул шаванд.

Миқдори зиёди сабабҳои бавучудоии бохтҳои соҳибкорӣ мавҷуданд, ки пурра номбар кардани онҳо ғайриимқон аст. Аммо қуруҳҳои асосии сабабҳоро номбар қардан зарур аст. Зеро доништани онҳо яке аз шартҳо ва заминаҳои пешқирӣ қардани намудҳои қуноқуни бохтҳо, яъне қам қардани дараҷаи онро имқон медиҳад. Ҳамаи сабабҳои бавучудоии бохтҳоро ба ду қуруҳ қудо қардан муқкин аст: пешбинишаванда ва пешбинишаванда.

Сабабҳои пешбинишаванда аз худи соҳибкор вобаста буда, ба баҳодихӣ дучор мешаванд ва ба назар намоёнанд. Сабабҳои пешбининашаванда бошад, аз соҳибкор вобаста нестанд ва онҳоро соҳибкор бояд пешгирӣ намояд.

Сабабҳои бавучудоии бохтҳо дар фаъолияти соҳибкорӣ гуногун аст:

Номувофиқии омилҳои истеҳсолот - ногаҳон аз кор баромадани таҷҳизот, бозистии он, талафи вақти корӣ, норасоии масолеҳҳо ва ниммасолеҳҳо, фоизи баланди нуқсонҳо ва ғайраҳо. Аз ҳисоби ин сабабҳо ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти банақшагирифта паст мешавад ва соҳибкор метавонад ба бохти даромад дучор гардад.

Харочотҳои баланди моддӣ – харчи зиёди ашё масолеҳҳо, сӯзишворӣ, қувваи барқ ва ғайра. Ҳамаи ин бохти захираҳои моддиро ба вучуд оварда арзиши аслии маҳсулотро баланд мебардорад. Дар натиҷаи ин чараён, даромади соҳибкор паст мешавад, зеро соҳибкор наметавонад вобаста ба баландшавии арзиши аслии маҳсулот нархи вориди маҳсулотро низ баланд бардорад.

Зиёдшавии шумораи коргарон ва дараҷаи музди меҳнат сабаби аз меёр зиёд сарф шудани воситаҳои пулӣ ва камшавии фоида мегардад. Бинобар ин, зиёдшавии хароҷоти захираҳоро нисбат ба ҳисобҳои пешбинишуда ва бизнес-нақша муттаҳид кардан мумкин аст.

Номусоид тағйир ёфтани вазъи бозор дар намуди пастшавии талабот ва нарх ба маҳсулоти фурӯхташавандаи соҳибкор, яъне камшавии ҳаҷми фурӯши маҳсулот ба камшавии фоида ва бохти даромад оварда мерасонад. Сабаби чунин бохтҳо паст будани сифати маҳсулот низ шуда метавонад. Аз ҷумла, ба инобат нагирифтани баландшавии андозаи андозҳо: ҷори кардани намудҳои нави андоз, боци гумрукӣ, ки ҳангоми ҳисоби бизнес-амалиёт ба ҳисоб гирифта нашудааст, бохтҳои даромадро ба вучуд меоранд, чунки дар ин самт сарфу хароҷотҳо зиёд мешаванд.

Аз ҷониби яке аз иштирокчиёни бизнес-амалиёт пардохт карда натавонистани маблағ, боз доштани пардохти воситаҳои пулӣ ба муҳлати зиёд ба камшавии даромади дигар иштирокчиён оварда мерасонад.

Рақобати ноинсофна низ яке аз сабабҳои ба вучуд омадани бохтҳои соҳибкорӣ ба ҳисоб меравад, ки рақибон барои ба бозор баромадани дигар соҳибкорон бо тарзҳои ғайриқонунӣ ҳалал мерасонанд.

Умуман, сабаби ба вучуд омадани бохтҳо аз ҳуди соҳибкор ва интиҳоби шарикон вобастагии калон дорад. Бинобар ин, соҳибкор бояд кӯшиш намояд, ки сабаби ба вучуд омадани бохтҳо пешгирӣ карда, то андозае онро кам кунад.

Рохҳои кам кардани бохт дар фаъолияти соҳибкорӣ, самаранок идоракунии ташкилоти соҳибкорӣ дар шароити муосир бе усулҳои махсуси таҳлил ва идоракунии бохт ғайри имкон аст. Дар шароити рушди иҷтимоӣ-иқтисодии давраи муосир миқдори сабабҳо ва омилҳои манфии ба фаъолияти корхона таъсиррасон бениҳоят зиёданд. Бинобар ҳамин, вазифаи идоракунии таваккал нақши муҳимро пайдо мекунад ва яке аз шартҳои муҳимии таъмини беҳатарии иқтисодии корхона ба ҳисоб меравад.

Дараҷаи баланди бохт дар фаъолияти соҳибкорӣ зарурати ҷустуҷӯи рохҳо ва усулҳои паст кардани онро ба миён меорад. Чунин амалҳо низоми идоракунии бохт номида мешавад. Низоми идоракунии бохт намуди махсуси фаъолият мебошад, ки ба кам кардани таъсири бохт ба натиҷаҳои фаъолияти соҳибкорию корхона равона карда шудааст.

Барои муттаҳид сохтани амволи дар моликияти шахрвандон, симоҳои ҳуқуқӣ ва давлат буда, дар ин замина ташкил кардани шаклҳои омехтаи моликият иҷозат дода мешавад. Бинобар ин, истифодаи механизмҳои шарикии давлатию хусусӣ дар амалигардонии лоиҳаҳои муҳимми иҷтимоӣ норасоии маблағгузориро рафъ карда, самаранокии лоиҳаҳои амалишавандаро баланд бардошта метавонад. Аз ин рӯ, истифодаи самараноки захираҳои шарикии давлатию хусусӣ метавонад истифодаи оқилонаи имкониятҳои эҳтимолии иқтисодиёти миллӣ ва минтақавиро барои ноил гардидан ба рушди иқтисодиёт дар дурнамои дарозмуддат таъмин кунад.

Чадвали 2.15. – Лоихаҳои инвеститсионӣ дар буриши бахшҳо ва шаклҳои имконпазири ШДХ дар вилояти Суғди ҶТ

	Номи лоиҳа	Арзиши наrxгузор ӣ	Мӯҳлати харочотбарор ӣ	Шаклҳои пешниҳодшавандаи ШДХ
Хизматрасонӣ оид ба таъмини нерӯи барқ	Сохтмони Маркази гармитаъминкун ӣ бо иқтидори 50 МВт дар ш.Хучанд	6 млн. долл. США	7-8 сол	DFBOMT – лоиҳакашӣ, сармоягузорӣ, сохтмон, баҳрабардорӣ/ идоракунӣ- хизматрасонӣ, таҳвил;
Хизматҳои нақлиётӣ- логистӣ	Сохтмони шохаи роҳи оҳани истгоҳи “Спитамен” дар МОИ “Суғд”	45 млн. долл. США	10-12 сол	ВТО- сохтмон-таҳвил- идоракунӣ;
Таъмин бо оби нӯшокӣ	Субъектҳои МОИ “Суғд” ва ноҳияҳои ҳамсарҳад	1,6 млн. долл. США	5-7 сол	FBOMT –сармоягузорӣ- сохтмон- баҳрабардорӣ/идоракун ӣ-хизматрасонӣ-таҳвил;
Хизматҳои манзилию коммуналӣ	Коркарди партовҳои маишӣ ва истеъмоли, ш.Исфара	1,9 млн. долл. США	4-5 сол	FBOMT – сармоягузорӣ-сохтмон- баҳрабардорӣ/идоракун ӣ-хизматрасонӣ-таҳвил- консессия;
Хизматҳои иригатионӣ	Барқарор кардани дастгоҳи обкашии “Сомғар-1” ноҳияи Б.Ғафуров	1,7 млн. долл. США	5-7 сол	DFBOMT – лоиҳакашӣ, сармоягузорӣ-сохтмон- баҳрабардорӣ/идоракун ӣ-хизматрасонӣ- таҳвил;.
Сохтмон ва таҷдид	ҶСК “Машруботи Истаравшан”	19 млн. долл. США	5-7 сол	FBOMT –сармоягузорӣ- сохтмон- баҳрабардорӣ/идоракун ӣ-хизматрасонӣ-таҳвил- ВОТ-сохтмон- баҳрабардорӣ/идоракун ӣ-таҳвил;
	№143 ОАО «Кухандиз»	2,9 млн. долл. США	3-4 лет	
Хизматрасониҳо и варзишию солимгардонӣ	Таҷдиди толори варзиши ҶСК “Бодом”-и ш.Конибодом	15 млн. долл. США	5-6 сол	FBOMT –сармоягузорӣ- сохтмон- баҳрабардорӣ/идоракун ӣ-хизматрасонӣ; ВОТ – сохтмон- баҳрабардорӣ/идоракун ӣ-таҳвил;

Хизматҳои тандурустӣ ва истироҳат	Соҳтмони маркази тиббӣ, хизматрасонӣ ва муолиҷаи маъҷубон ва кӯдакони ятим дар ш.Истаравшан	1,5 млн. долл. США	4-5 сол	FBOMT – сармоягузорӣ-соҳтмон-баҳрабардорӣ/идоракунӣ-хизматрасонӣ-тахвил; BOT – соҳтмон-баҳрабардорӣ/идоракунӣ-тахвил; BOT – соҳтмон-баҳрабардорӣ/идоракунӣ-тахвил.
	ҚСҚ “Абрешим”	15,9 млн. долл. США	4-5 сол	
	“Бодом” ҚСҚ “Бодом”	3,5 млн. долл. США	3-4 сол	

Сарашма: Кумитаи давлатӣ оид ба инвестицияҳо ва идоракунӣ амволи давлатӣ тартиб додааст.

Бо назардошти таъмини самаранокии хароҷоти инвестиционии буҷети давлатӣ истифодаи ШДХ дар қаринаи татбиқи васеи савдои озмунӣ оид ба интихоби шароити хусусӣ аҳамияти махсус дорад. Дар заминаи предмети таҳқиқи диссертатсионӣ таъкид кардан зарур аст, озодии пурраи иқтисодӣ, ки танҳо ба таъсири “дасти ноаён”-и бозор асос меёбад ва ҳам инервенционизми (даҳолати) пурраю саросари давлат ба муносибатҳои хоҷагидорӣ имконнопазир аст. Бинобар ин, ҳангоми ташаккул додани шароитҳои даҳлдор, модели ШДХ метавонад чун захираи муосир ва шакли мушаххаси мувофиқкунии манфиатҳои субъектҳои муносибатҳои бозорӣ дар мамлакатҳо, ки дар давраи гузариш қарор доранд, баромад кунад.

Дар шароити муосир фаҳмиши моҳияти механизми мазкур ва дар иртибот ба мафҳуми мустақил ҷудо кардан имкон медиҳад, то нақши он дар ҳалли масъалаи баланд бардоштани самаранокии иқтисодиёти минтақавӣ муайян карда шавад.

Механизми ташкилию иқтисодии идоракунӣ минтақаҳо маҷмуи равандҳои иқтисодӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва амалҳои идоракунӣ мебошад, ки ба баланд бардоштани самаранокии иҷтимоию иқтисодии хоҷагидорӣ дар қаламрави фазои муайяни ҳудудӣ нигаронида шудааст.

Дар шароити иқтисодии бамиеномада худтанзимкунии механизми

ташкилию иқтисодии идоракунии минтақахоро чун ҷустуҷӯи мувозинати мутаҳаррики дохилӣ муайян кардан мумкин аст, ки он, аз як тараф, дар натиҷаи мутобиқшавӣ ба таъсироти муҳити беруна ва аз ҷониби дигар, таъсир расонидан ба ин муҳит тавассути қабул ва амалигардонии қарорҳои дорои хусусияти таҷоҳумӣ ба даст меояд. Дар ин самт муттаҳид сохтани ду ҷузъи ягонаи ба ҳам алоқаманд – сектори давлатӣ бо сектори хусусиро дар соҳаи бизнес ба мақсад мувофиқ мешуморем. Чунин равиҷ ба моҳияти механизми ташкилию иқтисодии идоракунии минтақаҳо сифати нав медиҳад. Чунин муносибат барои муайян кардани мундариҷаи механизми идоракунии минтақаҳои сатҳи интегратсияшон дилхоҳ қобили қабул аст. Механизми минтақавии идоракунӣ бояд принципҳои зерини ташаккули онро ба низомии том ворид созад: ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ; ташкилӣ; методологӣ ва методӣ.

Принсипи иҷтимоӣ-иқтисодӣ низомии шаклу методҳои танзими бавосита ва бевоситаи тамоми маҷмуи мураккаби муносибатҳои мутақобиларо дар минтақа, ки дар раванди фаъолияти хоҷагидорӣ, инкишофи илму техника, ташкил ва ҳавасмандгардонии меҳнат ва ғайра ба миён меоянд, дарбар мегирад. Принсипи ташкилӣ тамоми масъалаҳои назариявӣю амалии ташаккули низомии мақомоти Ҳокимияти давлатӣ, сохторҳои онҳо, тақсими оқилонаи ваколатҳо, вазифаҳои назорат ва ҳамоҳангсозии фаъолияти объектҳои танзим, амалигардонии робитаҳои мутақобилаи байни онҳоро дар сатҳҳои мухталиф дарбар мегирад.

Тамоюли ҷаҳонӣ чунин аст, ки истеҳсоли маҳсулоти ниҳоии дилхоҳ серсоҳа шуда метавонад, зеро чунин ҷамъиятигардонии сармоя имкон медиҳад суръати ташаккули сармоя ба ҳадди аксар расонида шавад. Шаклҳои ташкилию ҳуқуқии корхонаҳо, монополияҳои соҳавӣ ва корпоратсияҳои байнисоҳавӣ рушди бесобиқа ёфтаанд ва ин рушд, пеш аз ҳама, дар шакли ҳамгирии амудӣ амалӣ шудааст. Асоси фаъолияти механизми иқтисодиро алоқаи мутақобилаи муносибатҳои арзишӣ ва молиявӣю қарзӣ ташкил мекунад.

Муносибатибан унсурҳои асосии сохтори он нарх, буҷет, қарз, андоз, суғурта мебошанд. Дар сатҳи минтақавӣ ҳамкориҳои давлатӣ ва истеҳсолкунандагонӣ молро дар соҳаи истеҳсолоти моддӣ ва муносибатҳои бозорӣ бо механизмҳои

танзими худтанзимкунӣ пешбинӣ мекунанд. Моҳияти танзими давлатӣ дар он аст, ки бо истифода аз шаклҳои (наҳӣ ва ғайринаҳӣ) методҳои (бевосита ва бавосита) гуногун давлат ба ташаккул ва шарикӣ иқтисодиёти минтақа мусоидат мекунад. Худтанзимкунӣ имкониятҳои танзими давлатиро пурра менамояд ва қобилияти ба талаботи бозор мутобиқ шудани субъектҳои он ба мақсади таъмини шароит барои фаъолияти такрористехсоли муътадил мебошад.

Дар амалишавии механизми назарияи институтсионалӣ, ки қоидаҳои асосии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ, ки пояи истеҳсолот, мубодила ва тақсимодро ташкил мекунад, чун муҳити институтсионалии ҷамъият муайян карда шудааст. Тибқи ин дар ҷамъият институтҳои сершумор ҳамзистӣ мекунанд, ки на танҳо ҳамдигарро пурра мекунанд, балки баъзан ба ҳам ихтилоф низ доранд.

БОБИ III. ИНКИШОФИ СТРАТЕГИИ МУНОСИБАТҲОИ ШАРИКИИ ДАВЛАТ ВА БИЗНЕС ДАР САТҲИ МИНТАҚАВӢ

3.1. Такмили механизми ҳамкориҳои давлат ва бизнес дар вилояти

Сӯғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар шароити муосир фаҳмиши моҳияти механизми мазкур ва дар иртибот ба мафҳуми мустақил ҷудо кардан имкон медиҳад, нақши он дар ҳалли масъалаи баланд бардоштани самаранокии иқтисодии минтақаӣ муайян карда шавад.

Механизми ташкилию иқтисодии идоракунии минтақаҳо маҷмӯи равандҳои иқтисодӣ, санадҳои меъёри ҳуқуқӣ ва амалҳои идоракунӣ мебошад, ки ба баланд бардоштани самаранокии иҷтимоию иқтисодии хоҷагидорӣ дар қаламрави фазои муайяни ҳудудӣ нигаронида шудааст.

Дар шароити иқтисодии ба миёномада худтанзимкунии механизми ташкилию иқтисодии идоракунии минтақаҳо чун ҷустуҷӯи мувозинати мутаҳаррики дохилӣ муайян кардан мумкин аст, ки он, аз як тараф, дар натиҷаи мутобиқшавӣ ба таъсири муҳити беруна ва аз ҷониби дигар, таъсир расонидан ба ин муҳит тавассути қабул ва амалигардонии қарорҳои дорои хусусияти таҷоҳумӣ ба даст меояд. Дар ин самт муттаҳид сохтани ду ҷузъи ягонаи ба ҳам мутақобилан алоқаманд – бахши давлатӣ бо бахши хусусӣ дар соҳаи бизнесро ба мақсад мувофиқ мешуморем. Чунин равия ба моҳияти механизми ташкилию иқтисодии идоракунии минтақаҳо сифати нав медиҳад. Чунин муносибат барои муайян кардани мундариҷаи механизми идоракунии минтақаҳои сатҳи интегратсияшон дилхоҳ қобили қабул аст. Механизми минтақавии идоракунӣ бояд принципҳои зерини ташаккули онро ба низомии том ворид созад: ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ; ташкилӣ; методологӣ ва методӣ.

Принсипи иҷтимоӣ-иқтисодӣ низомии шакли методҳои танзими бавосита ва бевоситаи тамоми маҷмӯи мураккаби муносибатҳои мутақобиларо дар минтақа, ки дар раванди фаъолияти хоҷагидорӣ, инкишофи илму техника, ташкил ва ҳавасмандгардонии меҳнат ва ғайра ба миён меоянд, дарбар мегирад. Принсипи ташкилӣ тамоми масъалаҳои назариявӣю амалии ташаккули низомии мақомоти

хокимияти давлатӣ, сохторҳои онҳо, тақсими оқилонаи ваколатҳо, вазифаҳои назорат ва ҳамоҳангсозии фаъолияти объектҳои танзим, амалигардонии робитаҳои мутақобилаи байни онҳоро дар сатҳҳои мухталиф дарбар мегирад.

Тамоюли ҷаҳонӣ чунин аст, ки истеҳсоли маҳсулоти ниҳонии дилхоҳ серсоҳа шуда метавонад, зеро чунин ҷамъиятигардонии сармоя имкон медиҳад суръати ташаккули сармоя ба ҳадди аксар расонида шавад. Шаклҳои ташкилию ҳукукии корхонаҳо, монополияҳои соҳавӣ ва корпоратсияҳои байнисоҳавӣ рушди бесобиқа ёфтаанд ва ин рушд, пеш аз ҳама, дар шакли ҳамгирии амудӣ амалӣ шудааст. Асоси фаъолияти механизми иқтисодиро алоқаи мутақобилаи муносибатҳои арзишӣ ва молиявӣ қарзӣ ташкил мекунад.

Мутаносибан унсурҳои асосии сохтори он нарх, буҷет, қарз, андоз, суғурта мебошанд. Дар сатҳи минтақавӣ ҳамкориҳои давлатӣ ва истеҳсолкунандагони молро дар соҳаи истеҳсолоти моддӣ ва муносибатҳои бозорӣ бо механизмҳои танзими худтанзимкунӣ пешбинӣ мекунад. Моҳияти танзими давлатӣ дар он аст, ки бо истифода аз шаклҳои (наرخӣ ва ғайринархӣ) методҳои (бевосита ва бавосита) гуногун давлат ба ташаккул ва шарикӣ иқтисодиёти минтақа мусоидат мекунад. Худтанзимкунӣ имкониятҳои танзими давлатиро пурра менамояд ва қобилияти ба талаботи бозор мутобиқ шудани субъектҳои он ба мақсади таъмини шароит барои фаъолияти тақрористеҳсоли муътадил мебошад.

Сиёсати минтақавӣ амалан асоси таъмини рушди соҳаҳо, баланд бардоштани неқӯаҳволии аҳоли дар самти ҳудудӣ мебошад. Дар сатҳи минтақа дар роҳи татбиқи сиёсати давлатии танзим ва дастгирии ташаббуси хоҷагидорӣ низоъҳои истеҳсолӣ, монеаҳои дохилӣ, берунӣ сатҳи энергияталабии истеҳсолот, серхарҷии он ва ғайра омилҳои ҳалалрасон шуданаш мумкин аст.

Мавҷудияти чунин хатар нишон медиҳад, ки механизми танзиму дастгирии давлатӣ ба қадри кофӣ мураккаб мебошад, ки татбиқи он бояд муносиб гардонда карда шавад. Барои тадбирҳои, ки дар дохили минтақа андешида мешаванд, миқёси қафолатҳои давлатӣ аҳамияти асосӣ дорад. Дар сурати бо дастгирии давлатӣ даромад гирифтани истеҳсолкунандаи мол ҳавасмандиашро ба ҷустуҷӯи каналҳои озоди нисбатан ғоидаовари фуруши

маҳсулот, баланд бардоштани сатҳи технологии истеҳсолот ба амал ҷорӣ мекунад, субъектҳои иқтисодӣ, афзоиши самаранокии фаъолиятро таъмин менамояд. Ҳамин тариқ, арзёбии раванди амалигардонии механизмҳои ШДХ дар Тоҷикистон ва минтақаҳои он дар қаринаи ҳам коркард ва ҳам татбиқи ҳуҷҷатҳои барномавии иқтисодӣ имкон медиҳад як қатор хусусиятҳои ташаккули шарикӣ давлатию хусусӣ муайян карда шавад. Қайд кардан зарур аст, ки таҷрибаи муосири рушди иқтисодиёти бисёр мамлакатҳо нишон медиҳад, ки амалигардонии лоиҳаҳои аз лиҳози иҷтимоӣ муҳим аз бисёр ҷиҳат аз ҳисоби татбиқи модели шарикӣ давлатию хусусӣ таъмин мешавад.

Таҳлили ташаккул ва инкишофи маводи меъёрӣ нишон медиҳад, ки шаклгирии иқтисодиёти бозорӣ дар мамлакат хусусияти хос дорад. Масалан, вазъияти иҷтимоию сиёсии солҳои аввали истиқлолият имкон надод, ки ислоҳоти иқтисодӣ ба таври бояду шояд сурат гирад. Дар ин асос, мо дар бораи имкониятҳои аз даст додаи нигоҳдории иқтисодии истеҳсолӣ ва афзоиши саривақти милли суҳан ронда метавонем. Бинобар ин, нахустин иқдомҳои қобили мулоҳиза дар соҳаи шарикӣ давлатию хусусӣ танҳо пас аз бист соли мустақилият андешида шуданд. Хусусияти асосии давраи трансформатсионӣ ва ислоҳоти иқтисодии иқтисодиёти милли ва минтақаҳои мамлакат дар он аст, ки кишвар дар бӯҳрони амиқи иқтисодию сиёсӣ қарор дошт. Имкониятҳои давлатии ҳамоҳангсозӣ ва дастгирии ташаккули бахши хусусӣ дар сатҳи ҳадди ақал буданд. Қашшоқӣ дар иқтисодиёт ва камбизоатии қисми асосии аҳолии ҷумҳурӣ омилҳои асосии боздорандаи ташаккули босуръати принципҳои иқтисоди бозорӣ дар мамлакат ва минтақаҳои он то ҳол боқӣ мондаанд.

Дар бобати тағйир ва такмил додани механизми идоракунии қисмҳои дурдасти ҳудуди кишвар ва ё минтақа дар амалия таҷрибаи ғании эволюсионӣ арзи ҳастӣ мекунад. Баъди ҷорӣ намудани ташкилотҳои маъмурию ҳудудӣ ҳалли нисбатан асосноки масъалаи мазкур оғоз ёфт. Бинобар ин, ба тақозои мақсаднокии амалӣ сохторҳои маъмурии идоракунии минтақа арзи ҳастӣ карданд. Ин сохторҳо мунтазам такмил меёбанд. Зимнан, ҳар минтақаи

чудошуда дар мавриди умумӣ як ё якчанд воҳиди маъмурию ҳудудии сатҳи вилоятро ҳамгиро месозад.

Боз як паҳлӯи масъаларо қайд кардан зарур аст, ки муҳаққиқони тарафдори механизми танзими давлатӣ маъмулан диққатро пурра ба таҳти назорати давлатӣ гирифтани фаъолияти соҳибкорӣ пешбарӣ менамоянд, ки ин аз нуктаи назари иқтисодиёти бозор баҳсталаб аст.

Бо вуҷуди ин, ба назари мо, вақтҳои охир раванди афзоиши шумораи муҳаққиқони ин масъалаи мураккаби илмию амалӣ беш аз пеш возеҳтару аниқтар ба мушоҳида мерасад. Муҳаққиқони мазкур ба баррасии масъалаҳои ягонагӣ, алоқаю сабабият ва вобастагии мутақобилаи ҳар чузъи таркибии механизми танзими давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо афзалият медиҳанд. Механизм пайдарпайии ҳолатҳою равандҳо мебошад, ки ягон амал ва падида ро муайян мекунад.

Марҳилаи ҳозираи дигаргунсозии иқтисодӣ ва самтҳои инкишофи иқтисодиёти минтақаҳо зарурати такмил додани тамоми низоми хоҷагидориро, ки ба таҳлили ҳамаҷонибаи таҷрибаи фаъолияти гузаштаи он асос меёбад, ҳамчунин дастовардҳои амалияи ҷаҳониро ба эътибор бояд гирад. Дар ин самт ба механизми минтақавии хоҷагидорӣ чун ба низоми методҳои идоракунии равандҳои иқтисодӣ нақши махсус ҷудо карда мешавад.

Таҳлили омилҳою шароитҳои фаъолияти сохторҳои соҳибкорӣ дар вилояти Суғди ҚТ муҳимияти тақвият додани шарикии давлатию хусусиро чун омили таъмини рақобатпазирию тараққии иқтисодиёти минтақа, пеш аз ҳама, бо назардошти амалигардонии тағйироти институтсионалӣ бояд нишон дод. Нақши дастгирии шарикии давлатию хусусиро борҳо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъкид кардаанд: «Рушди баҳши хусусӣ, аз ҷумла соҳибкорӣ яке аз самтҳои асосии сиёсати иқтисодӣ буда, то имрӯз доир ба тақвияти шарикии давлат бо баҳши хусусӣ, дастгирии давлатии соҳибкорӣ, соддагардонии расмиёти бақайдгирии соҳибкорӣ ва танзими фаъолияти иҷозатдиҳӣ қорҳои назаррас ба анҷом расонида шудаанд. Тавассути татбиқи ислоҳот фазои мусоиди соҳибкориву сармоягузорӣ фароҳам омада, шарикии

давлат бо бахши хусусӣ густариш пайдо кард ва Тоҷикистон тибқи арзёбии созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ солҳои охир се маротиба ба қатори 10 кишвари ислохотгари пешсаф дохил гардид.

Ҳукумати мамлакат барои «таъмини рушди минбаъдаи кишвар ва ҷалби ҳарчи бештари сармояи мустақим чараёни ислохотро дар самти бехтар гардонидани фазои сармоягузорӣ ва пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ вусъат мебахшад».⁴⁹

Муаммоҳои асосие, ки алҳол инкишофи механизми ҳамкории давлат, бизнес ва аҳолиро дар минтақа бозмедоранд, ошкор карда шудаанд:

- набудани модели маҷмӯии идоракунии дар сатҳи минтақа ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ;
- сатҳи нисбатан пасти рақобат аз ҷониби бизнеси хусусӣ бо сабаби маҳдудиятҳои санадҳои ҳуқуқии мавҷуда;
- тараққӣ накардани механизмҳои буҷетӣ ва молиявӣ, ки амалигардонии самараноки лоиҳаҳоро мушкил мекунад;
- сатҳи пасти тахассусмандии хизматчиёни давлатӣ ва минтақавӣ аз рӯи омилҳои асосии таъсиррасонии мутақобила.

Дар натиҷаи таҳлили таҷрибаи минтақавӣ татбиқи омилҳои ҳамкории субъектҳо, ки дар бобҳои гузаштаи қор тавсиф шудаанд, тадбирҳо оид ба идоракунии омилҳои истифодабарӣ, тақмили низоми ҳамкории давлат, бизнес ва аҳоли дар минтақа пешниҳод гардидаанд.

Ҳамаи омилҳо ба гуруҳҳо тақсим карда шудаанд:

1. Сиёсӣ-маъмурӣ. Афзоиши салоҳияту тахассуси кадрҳои намоёндагони мақомоти ҳокимият, ҳамчунин, бизнес ва аҳоли, тақмили пойгоҳи меъёри ҳуқуқӣ пешбинӣ мегардад.

2. Иҷтимоӣ. Рушди инфрасохтори ҷамъиятӣ бо роҳи ҷалби аҳоли дар ҳалли масъалаҳои мубрам, ҳамчунин, инкишофи шарикӣ иҷтимоӣ дар

⁴⁹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии 22.12.2016. /www.president.tj. (санаи мурочиат 25.02.2018).

амалигардони лоиҳаҳои ҳамкориҳои субъектҳо дар минтақаҳо ва сармояи ҷамъиятӣ пешниҳод шудааст.

3. Институтсионалӣ. Таъсис ва тақмили институтҳо оид ба инкишофи муносибатҳои давлат ва баҳши хусусӣ, аз қабili сохтани лоиҳаҳои ҳаморӣ байни давлат ва баҳши хусусӣ дар самти соҳаҳои иҷтимоӣ, суғуртаи экологӣ, ҳамчунин, таҳия ва амалкарди самараноки низоми таъмини иттилоотӣ, назорат ва мониторинг пешниҳод гардидааст.

4. Ба устувории рушд **омилҳои демографӣ** (суръати афзоиши шумораи аҳоли, давомнокии миёнаи ҳаёт, сохтори аҳоли ва сатҳи шуғлнокии он) низ таъсири назаррас мерасонанд.

5. Омилҳои **иктисодию технологӣ** сатҳи истифодаи дастовардҳои илму техникаро дар низомҳои техникӣ, такрористехсоли захирасарфакунанда ё захираталафкунанда ифода менамоянд.

Гузариш аз такрористехсоли захираталафкунанда ба такрористехсоли захирасарфакунанда мундариҷаи табaddулотӣ муносири технологӣ, афзалияти технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза чун пойгоҳи ҷамъияти пасоиндустриалиро ташкил мекунад.

Истифодаи босарфаи оқилонаи захираҳо ё истифодаи ифроткоронаю талафкунандаи онҳоро низоми иктисодӣ муайян мекунад. Муносибатҳои бозорӣ назоратшаванда дар талоши ба даст овардани фоида муҳити табииро хароб месозад. Бинобар ин, дар ҳамаи мамлакатҳои мутараққӣ низоми қатъии маҳдудиятҳои экологӣ амал мекунад. Лозим ба таъкид аст, ки низоми марказонидаи нақшавӣ низ боиси ба вуҷуд омадани ҳудудҳои сершумори фалокати экологӣ гардид.

6. Омилҳои иҷтимоию сиёсӣ (танзими давлатию ҳуқуқӣ) ба сатҳи тавозуни динамикаи ҷамъият таъсир мерасонанд. Дар марҳилаҳои низоъҳои иҷтимоӣ ва миллӣ, задухӯрдҳо ва ҷангҳои байналмилалӣ ноустуворӣ он якбора баланд мешавад. Ҳамчунин, омилҳои рӯҳию маънавӣ, тайёрии иҷтимоию психологӣ бо худмаҳдудкунӣ, мамнӯниятҳои этикӣ низ нақши калон мебозанд.

Хусусиятҳои иқтисодию технологӣ, табию экологӣ ва иҷтимоӣ, аз ҷумла демографӣ, тамоюли динамикаи онҳо дар дурнамо ба коркарди стратегияи рушди устувори минтақаҳои вилояти Суғди ҶТ таъсири назаррас мерасонанд.

Мақсади асосии гузариш ба модели рушди устувор таъмин кардани рушди бозғамии иқтисодӣ мебошад, ки дар он ҳудудҳои зарфияти (ғунҷоиши) хоҷагидорӣ низомҳои экологӣ ҳалалдор намегарданд, муҳити зист ба манфиати наслҳои оянда ҳифз мешавад.

Мақсади миллии рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон аз мақсадҳои умумичаҳонӣ ҷудонопазир мебошад ва моҳияти он чунин аст: ноил гардидан ба чунин рушди ҷамъият, ки дар он таъсири ҷамъулҷамъ ба муҳити зист дар ҳудуди ғунҷоиши умумии хоҷагидорӣ биосфера (низоми экологӣ) боқӣ мемонад ва айни замон талаботи гуногуни ҳам насли муосир ва ҳам насли ояндаи одамон қонеъ гардонида мешавад.

Принсипҳои асосии рушди устувор бояд бо назардошти вижагиҳои миллий ва шароити иқтисодӣ вилояти Суғди ҶТ дар заминаи риояи принсипҳои зерин амалӣ гардонида шаванд:

- ✓ беҳтар намудани сифати ҳаёти одамон дар асоси рушди динамикии иҷтимоӣ иқтисодӣ дар ҳудуди зарфияти хоҷагидорӣ низоми экологӣ;
- ✓ истифодаи оқилонаи табиат, коҳиши ҳатталимкони истифодаи захираҳои барқарорнашаванда, истифодаи васеи захираҳои такрорӣ, безараргардонӣ ва ғӯр кардани партовҳо, ба ин мақсад таҳия намудани технологияҳои баланди дахлдор;
- ✓ ҳамаҷониба инкишоф додани ҳамкориҳои байниминтақавӣ ва байналхалқӣ ва шарикҳои глобалӣ бо мақсадҳои нигоҳдорӣ, ҳифз ва таҷдиди томияти экологияи замин;
- ✓ коркарди индикаторҳои пешрафт дар роҳи рушди устувор, ба вучуд овардани пойгоҳи зарурии додаҳо, коммуникатсияҳои глобалӣ ва миллий, истифодаи воситаҳои дигари технология ба мақсади ҳалли масъалаҳои рушди устувор.

Гузариши минтақаҳои ҚТ, алалхусус дар вилояти Суғд ба рушди устувор танҳо ба шартӣ таъмин ва риоя кардани принципҳои рушди устувор аз ҷониби тамоми субъектҳои алоҳидаи он имконпазир аст. Барои ин коркарди барномаҳои минтақавӣ, ноҳиявӣ, шаҳрӣ, байниминтақавӣ бо назардошти хусусиятҳои маҳаллӣ зарур аст. Боиси қайд аст, ки барномаҳои мазкур бояд аз дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, барнома ва стратегияҳои давлатӣ бароянд ва ба онҳо мутобиқат намоянд.

Маркази таъсис ва рушди ҳамкории давлатию хусусӣ дар минтақаҳо ташкил наудан, мувофиқи мақсад аст. Зеро тавассути маркази мазкур мумкин, ки ҷолибияти инвеститсионии иқтисодидиёти минтақа, болоравии сифати молу кор ва хизматҳо таъмин карда шавад. Айни замон, қайд кардан зарур аст, ки доираи масъалаҳои ҳамкории ҳокимияти давлатӣ ва минтақавӣ бо намояндагони бахши хусусӣ на танҳо соҳаи молиявию иқтисодӣ, балки шарикии иҷтимоию фарҳангиро низ фаро мегирад. «Соҳаи ҳамкории давлатию хусусӣ бо назардошти ғоидаи мушаххаси ҳар як тараф барои ҳамаи иштирокдорони он ҷаззоб мебошад. Манфиатҳои асосии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва минтақавӣ аз истифодаи механизми ШДХ»:

- ҷорӣ намудани босуръати лоиҳаҳои нави аз лиҳози ҷамъиятӣ муҳим аз ҳисоби ҷалби захираҳои иловагӣ аз бахши хусусӣ;
- имконияти истифодаи механизми мураттабу муназзами идоракунии барномаҳои маҷмӯӣ;
- имконияти татбиқи технологияҳои инноватсионӣ, ки корхонаҳои хусусӣ таҳия кардаанд;
- ҷалби бизнес-коршиносони баландихтисос⁵⁰.

Манфиатҳои асосии субъектҳои бизнеси хусусӣ аз истифодаи механизмҳои ШДХ ва ШМХ:

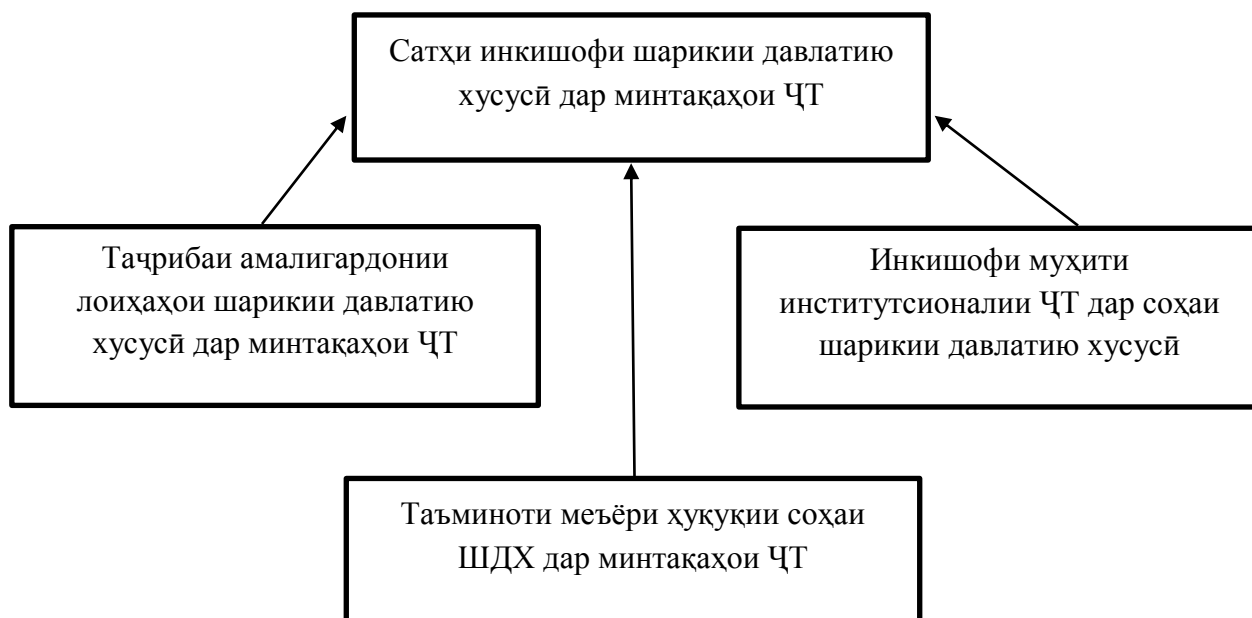
⁵⁰ Есин, В.В. «Возможные организационно-правовые формы муниципально-частного партнерства и государственно-муниципально-частного партнерства» // «Местное право», 2016.- №6.- С. 25–32.

- имконияти гирифтани фоида аз ширкат дар лоихаҳое, ки ба тобеияти мақомоти ҳокимият мансубанд;
- чойгиронии миёна ва дарозмуддати сармоя таҳти замонати давлатӣ (минтақавӣ);
- имконияти амалигардонии ғояҳои инноватсионӣ бо қувваи бахши хусусӣ;
- гирифтани имтиёзҳои андозӣ ва дигар намудҳои имтиёз.⁵¹

Дар иртибот бо ин гуфтаҳо шаклҳои мухталифи ҳамкориҳои бизнес ва ҳокимият бояд дар лаҳзаи коркарди қонуни соҳавӣ дар бораи ШДХ ва ШМХ мавриди истифода қарор гиранд. Гузашта аз ин дар лаҳзаи қабули қонуни мазкур дар вилояти Суғди ҚТ масъалаҳои шарикии давлатию хусусӣ аллакай барои ҳамаи минтақаҳои ҚТ танзим шуда буданд. Дар бобати шарикии минтақавию хусусӣ бошад, дар ҳамаи минтақаҳо дар идоракунии ШМХ норасоии дорои хусусияти институтсионалӣ ба мушоҳида мерасанд. Ғайр аз ин, алҳол миқёси ҳамкорӣ ҳангоми ШДХ метавонад бизнес ва мақомоти давлатии мамлакатҳои гуногунро дарбар гирад.

Инкишофи шарикии давлатию хусусӣ ба категорияи мақсадҳои афзалиятноки идоракунии давлатӣ ва минтақавӣ мансуб аст. Вобаста ба ин, тамоюли ҳамкориҳои ҳокимият ва бизнес дар минтақаҳо дар дурнамо мунтазам арзёбӣ мегардад ва дар рейтинги махсуси Вазорати рушди иқтисодӣ ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос меёбад. Мақсади дигари ворид сохтани тағйирот ангишиш додани мақомоти ҳокимияти иҷроияи минтақаҳо ва мақомоти худидораи маҳаллӣ ба амалҳои нисбатан фаъолона дар самти инкишофи механизми шарикии давлатию хусусӣ мебошад. Ба назари мо, рейтинги ҷамъбасти минтақаҳои вилояти Суғди ҚТ бузургии миёнаи се омилро ифода мекунад (*ниг.расми 3.1*).

⁵¹Ҳамон ҷо.

Расми 3.1.- Омилҳои ҳисобу китоби нишондиҳандаи арзёбии инкишофи ШДХ дар минтақаи вилояти Суғди ҚТ

Миқдори муайяни ҳолҳоро ба даст оварда, минтақа дар рейтинги умумии мамлакат мавқеи муайян ишғол мекунад. Вале дар рафти таҳлили нисбатан муфассал оқибатҳои хеле муҳим ҳам барои минтақаҳои вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам барои мақомоти масъули ҳокимияти иҷроия ошкор мегарданд. Бинобар ин, ба назари мо, таҳқиқи ҷанбаҳои асосии таъсири механизми шарикии давлатию хусусӣ ба сифати идоракунии давлатӣ дар сатҳи минтақавӣ мувофиқи мақсад аст:

Аввалан, сатҳи инкишофи шарикии давлатию хусусӣ самаранокии кори мақомоти соҳавии ҳокимият ва ҷузву томҳои онҳоро дар соҳаи ҷалби инвеститсияҳо ба минтақаҳо ё умуман мамлакат инъикос мекунад. Ба ҳама маълум аст сармоя танҳо ба соҳаҳои меояд, ки он тибқи шартҳои ба инвесторҳо матлуб афзоиш ёфта метавонад. Бинобар ин, ҳаҷми назарраси сармоягузорӣ ба лоиҳаҳо дар доираи ҳамкории ҳукумату бизнес аз таҳассуси баланди кадрҳои субъектҳои давлатию минтақавӣ, ки аз коркард то амалигардонӣ бо ин лоиҳаҳо машғуланд, вобаста аст.

Дувум, афзоиши маблағгузорӣ ҳолати молиявии минтақаро назаррас беҳтар мегардонад, ки барои амалишавии лоиҳаҳои мухталифи иҷтимоию

иқтисодӣ мусоидат мекунад. Маҳорати ҷалб ва зиёд намудани сармоя кафили ҳамкории дарозмуддат бо инвесторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ мебошад. Савум, бобарории амалигардонии механизми шарикии давлатию хусусӣ бо меъёрҳои арзёбии кори роҳбарони ҳокимияти вилоятӣ ва ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ алоқаи зич дорад (*ниг.расми 3.2*). Бинобар ин, роҳбарони минтақаҳо ба тақвияи шарикии давлатию хусусӣ ҳам манфиати бевоситаи касбӣ ва ҳам манфиати бевоситаи шахсӣ доранд.

Расми 3.2. - Меъёрҳои арзёбии кори раисони ҳокимияти иҷроияи вилоятӣ ва маҳаллӣ дар минтақаҳои вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

Қайд кардан зарур аст, ки истифодаи механизми мазкури арзёбии кори роҳбарони ҳокимияти иҷроияи вилоят ва ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ на танҳо барои вилояти Суғд, балки барои дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ низ қобили

қабуланд.

Давлат ба инкишофи механизми ҳамкорӣ ба бизнес ҳавасмандии возеҳу равшан дорад, бинобар ин минбаъд пойгоҳи қонунгузории ШДХ-ро такмил додан лозим аст, зеро он ба низоми ШДХ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамаи минтақаҳои он тасҳеҳу тағйироти назаррас медарорад.

Қайд кардан лозим аст, ки дар сурати ислоҳ кардани пойгоҳи қонунгузорӣ дар соҳаи ШДХ ҷолибияти созишномаҳо дар бораи шарикии давлатию хусусӣ ва минтақавию хусусӣ барои инвесторҳои хусусӣ зиёд мешавад. Ба масъалаҳои рушди инфрасохтор аз ҳисоби манбаъҳои сармояи берун аз буҷет диққати махсус додан лозим аст. Механизмҳои таҷдидшудаи озмунӣ, тартиби ташаббуси хусусӣ ва шаклҳои дастгирии давлатии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ ва минтақавию хусусӣ бояд омилҳои асосии афзоиши инвеститсия шаванд.

Қисми асосии созишномаҳои дар самти ШДХ басташуда ба соҳаи инфрасохтор, махсусан сохтмон ва таҷдиди фондҳои асосӣ мансуб аст. Ин ҳолатро бо афзалиятҳои хеле муҳими зерин шарҳ додан мумкин аст:

- инвестори хусусӣ сохтмони объектро пурра ё қисман сармоягузорӣ мекунад, ки он қисми хароҷоти иштироки давлат (ташаққули минтақавӣ)-ро коҳиш медиҳад;
- истифодаи объекти бунёдгардида дар ихтиёри инвестори хусусӣ аст, бинобар ин, маъмулан, сифати иҷрои ӯҳдадорӣ баланд аст;
- сарбории яқвақтаина ба буҷет кам мешавад;
- инвестори хусусӣ кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки ба амалигардонии лоиҳа мутахассисони ботачриба ва технологияҳои самаранокро ҷалб кунад;
- хавфҳои амалигардонии лоиҳа байни иштироккунандагони он тақсим мешаванд.

Ҳамин тариқ, инкишоф ва такмили соҳаи шарикии давлатию хусусӣ дар вилояти Суғди ҚТ дорои ҳамаи аломатҳои асосӣ мебошад, ки онҳо дар дигар минтақаҳои ҚТ низ ба мушоҳида мерасанд. Динамикаи инкишофи ин соҳа

умуман мусбат аст ва дар байни самтҳои афзалиятноки идоракунии ҳокимияти минтақаҳо дар вилояти Суғди ҚТ мавқеашро мустаҳкам мекунад.

Инкишофи идоракунии давлатӣ дар сатҳи минтақавӣ раванди мураккаби серҳадаф ва бисёрҷузъа мебошад. Барои нигоҳдории он омилҳо, методҳо ва механизмҳои мухталиф мавриди истифода қарор гирифта метавонанд. Чӣ тавре ки амалияи муосири ҳамкории ҳокимияти давлатӣ ва бизнес нишон медиҳад, шарикии давлатию хусусӣ ба шаклҳои аз ҳама натиҷабахш мансуб аст, ки ба принсипи ҳамкории мутақобилан судманди ҳокимият ва бизнес асос меёбад. Қайд кардан зарур аст, ки дар вилояти Суғд инвесторҳои ватанӣ то ин ё он дараҷа бо мақомоти давлатии ҳокимият ва мақомоти худидораи давлатӣ ҳамкорӣ кардаанд. Ҳамкории нисбатан бомуваффақият дар ин самт танҳо бо қабули қонуни соҳавӣ дар соли 2012 оғоз ёфт. Вале қонуни мазкур низ мавқеи минтақаҳоро дар самти тавсеаи амалияи ШДХ пурра ба назар намегирад. Чӣ тавре ки додаҳои омӯрӣ шаҳодат медиҳанд, аз ҳамин лаҳза механизму шаклҳои мухталифи ҳамкории давлатию хусусӣ дар вилояти Суғди ҚТ ва минтақаҳои он ба инкишофи фаъолона сар карданд.

Алҳол сохтори гуногуни шаклҳои созишномаю лоиҳаҳои инвеститсионӣ ташаккул ёфтааст, ки инвесторҳои хусусӣ ва давлат амалӣ мегардонанд. Аз ин ҳамкории мутақобилан судманд ҳар як тараф фоида мегирад, ки он пойгоҳи бозътимоди такмили минбаъдаи шарикии давлатию хусусӣ ба шумор меравад. Дар қонунгузории мамлакат оид ба инкишофи ШДХ ва ҳисоботи Вазорати рушди иқтисодӣ ва савдои ҚТ зарурати беҳтар кардани шароити ҷалби бахши хусусӣ таъкид гардидааст. Дар воқеият бошад, дар минтақаҳои алоҳидаи иқтисодиёт ҳанӯз натиҷаи матлуб ба даст наомадааст.

Омили асосии назорати низоми ШДХ дар сатҳи минтақавӣ, аз ҷониби Маркази давлатӣ (Шӯрои марказӣ ва мақомоти давлатии ваколатдор) тартиб додани рейтингҳои минтақаҳо ва шахру ноҳияҳои онҳо мебошад. Ба назари мо, натиҷаҳои ин арзёбӣ барои минтақаҳо ва роҳбарони онҳо оид ба меъёрҳои

инвеститсионӣ, иқтисодӣ, эътиборӣ ва параметрҳои дигар хеле муҳим аст.

Таҷрибаи муосир аҳамияти калони механизми шарикии давлатию хусусиро ҳам барои мамлакат ва ҳам барои минтақа ва шахру ноҳияҳои он нишон дод. Бинобар ин, инкишофи минбаъдаи ин соҳаи ҳамкориҳои бизнес ва ҳукумат ба самтҳои хеле ояндадори сиёсати давлатии минтақавӣ мансуб аст, тасҳеҳу илова ва тавсияи тадбирҳои мушаххасро тақозо мекунад.

Ба назари мо, барои амалигардонии самараноки консепсияи шарикии давлатию хусусии дар амалҳои зеринро ба анҷом расонидан лозим аст:

- такмил додани асосҳои меъёри ҳуқуқии амалигардонии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ дар минтақаҳо;
- коркарди механизми амалигардонии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақавӣ, аз ҷумла иҷозат додан ба истифодаи имкониятҳои буҷетҳои маҳаллӣ барои амалигардонии лоиҳаҳои шарикӣ;
- ба блок-схема оид ба амалигардонии лоиҳаҳои давлатию хусусӣ ворид сохтани тағйирот, ба мақоми ваколатдори давлатӣ дар минтақаҳо ва шарикӣ хусусӣ иҷозат додан ба ширкати ғайри давлатӣ дар раванди механизми амалигардонии лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ;
- мақоми ваколатдори давлатӣ чун субъекти асосӣ ва муассиси шарикии давлатию хусусӣ бояд бевосита ҷолибияти лоиҳаҳои иҷтимоию иқтисодиро дар минтақа мушаххас асоснок кунад ва ғайридавлатӣ иқтисодӣ зоҳир созад;
- бо роҳи гузаронидани арзёбӣ ва асосноккунии техникую иқтисодии лоиҳаҳои пешниҳодшаванда нишон додани ҷолибият ва самаранокии шарикии давлатию хусусӣ бо мақсади ҷалби ҳадди аксари шумораи довтолабон–шарикон ва гузаронидани тендерҳои шаффоф, ба таври васеъ истифода намудани имкониятҳои фишанги реклама.

3.2. Таҷдиди ҷанбаҳои институтсионалии танзими шарикии давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақаҳо

Таҷдиди асосҳои институтсионалии танзими шарикии давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақа яке аз самтҳои асосии идоракунии ШДХ дар вилояти Суғди ҚТ мебошад.

Қайд кардан зарур аст, ки дар рафти ислоҳоти амалигардонида аҳамияти муқаррароти ҷамъиятӣ, фарҳанг, умуман сотсиум дар ташаккули фард, манфиатҳои ӯ, майлу мароқи ӯ, тарзи пешбурди фаъолияти хоҷагӣ дар рушди иқтисодиёт дар мамлакатҳои дорои иқтисодиёти мутараққии бозорӣ ба эътибор гирифта нашудаанд. Маҳз ба таъсиси институтҳои бозор диққати муҳим дода шуд, ки маънои мавҷудияти онҳо дар ташкили муносибатҳои мутақобилаи байни одамон ва ҷамъият таҷассум меёбад. Зимнан ба рафти ислоҳоти иқтисодӣ дар ҷумҳурии аниқу дақиқ ифода нашудани мақсаду вазифаҳо таъсири махсуси манфӣ мерасонад.

Бунёдгузори институтсионализм Т.Веблен дар китоби “Назариияи синфи бекорхоҷа” институтҳоро аз як тараф, чун “тарзи маъмулии фикр, ки одамон онро дастури амал сохта зиндагӣ мекунанд”, аз ҷониби дигар, чун “тарзҳои маъмулии воқуниш ба ангеzahое, ки онҳоро ҳолатҳои тағйирёфта ба вучуд меоранд”, баррасӣ кардааст. Аз ин ҷо, моҳияти институтҳоро чун шакли ташкилоти иқтисодӣ, низоми қонунгузорӣ ва ҳатто дин барасӣ кардан мумкин аст, ки асоси маҷмӯи меъёру стандартҳои иҷтимоии рафтор, муқаррарот ва схемаҳои ҷаҳоншинохти аз ҷониби табақаҳои васеи аҳоли азхудшударо муайян мекунанд. Ба суҳанони дигар, институтҳои иқтисодӣ, ки ҳамчунин арзишҳо ва нуқтаи назари одамонро дар худ дар бар мегирад, муносибатҳои мутақобилаи аҳоли, захираҳо ва технологияҳоро дар иқтисодиёт муайян мекунад.

Пас, тибқи ин таъриф институтҳои иқтисодӣ ҳам дар сатҳи баланд (иқтисодиёти миллӣ), аз қабili сохтори иҷтимоии ҷамъият, режими сиёсӣ,

эътиқодоти идеологӣ, ҳам дар сатҳи паст (компания, иттиҳодҳои касбӣ, низоми маориф ва ҳатто сохтори оила) ба фаъолияти иқтисодиёт таъсир мерасонанд.

Алҳол дар таҳқиқи арзёбии таъсири институтҳои мухталиф ба фаъолияти иқтисодиёт муносибати низомманд ё системавӣ вучуд надорад. Чунин вазъият муайян кардани доираи институтҳоеро тақозо менамояд, ки ба мавзӯи мавриди баҳс мутааллиқанд, то онҳо ба риштаи таҳлил кашида шаванд ва дар ҳамкориҳои мутақобила бо масоили дигар баррасӣ гарданд.

Воқеияти иқтисодии имрӯзаи Тоҷикистон имкон намедихад, ки дар бораи таъсиси институтҳои бозории анъанавӣ, ки ба мамлакатҳои дорои таҷрибаи иқтисодиёти бозорӣ дар ташкил ва танзими муносибатҳои бозорӣ хосанд, сухан ронем. Вале бозор дар Тоҷикистон танҳо дар он сурат пурра ташаккул меёбад ва бомуваффақият фаъолият мекунад, ки мақсадҳои ташкилоти иқтисодӣ ба ташаккули ангеzaҳои кофӣ дар субъектҳои хоҷагидор барои ин кор мусоидат намоянд.

Мутаносибан, зарурати ба вучуд овардани шароити мусоиди институтсионалӣ фаъолияти самараноки бахши хусусиро бо бахши давлатӣ бояд таъмин намояд. Маҳз чунин ҳолат барои расидан ба мақсадҳои гузошташудаи ҳам бахши давлатӣ ва ҳам бахши хусусӣ мусоидат меkunанд, дар ҳалли масъалаи таъмини субъектҳои хоҷагидорӣ бо захираҳои зарурӣ ва муҳити рақобатӣ байни иштирокдорони бозори меҳнат имкониятҳои воқеӣ ба миён меоранд.

Ҳалли вазифаҳои мазкур коркард ва амалигардонии якчанд тадбирҳои зеринро талаб мекунад:

- аввалан, ташаккули сиёсати иқтисодии давлат барои таъмини амалигардонии самарабахши раванди такрористеҳсол аз ҷониби субъектҳои бизнеси хурд ва миёна дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ;

- дувум, ба вучуд овардани омилҳои самараноки молиявӣ, ки ба даромади захираҳои инвеститсионӣ дар рушди иқтисодиёти минтақаҳо мусоидат меkunанд;

- савум, амалигардони танзими давлатии рушди иқтисодӣ бо ёрии на тадбирҳои маъмурӣ, балки тадбирҳои самараноки иқтисодӣ.

Аз нуктаи назари муқаррароти назариявӣ маҷмӯаи қоидаҳои асосии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ, ки пояи истеҳсолот, мубодила ва тақсимотро ташкил мекунад, чун муҳити институтсионалии ҷамъият муайян карда шудааст. Тибқи он дар ҷамъият субъектҳои алоҳида дар ҳамкорӣ ҳамзистӣ мекунанд, ки на танҳо ҳамдигарро пурра мекунанд, балки баъзан ба ҳам ихтилоф низ доранд.

Байни иқтисоддонон то ҳол дар бобати ба низоми институтҳо ворид сохтани институтҳои иқтисодӣ (ширкату корхонаҳо) ягонагии афкор ба мушоҳида намерасад. Д.Норт институтро чун “меъёр ва қоида”-и ҳамкории мутақобилаи субъектҳои хоҷагидорӣ муайян мекунад. Аз ин ҷо, ба хулоса омадан мумкин аст, аз нуктаи назари илмӣ ба низоми институтҳо дохил кардани институтҳои иқтисодӣ нодуруст аст. Вале, лозим ба таъкид аст, ки ҳамкорӣ ва муносибатҳои мутақобилаи субъектҳои хоҷагидор асосан дар доираи институтҳои иқтисодӣ сурат мегирад. Ба номгӯи институтҳо дохил кардани институтҳои иқтисодӣ ба қадри кофӣ собит месозад, ки фардҳо маҳз дар доираи онҳо ҳамкории мутақобилиашонро ба роҳ монда, фаъолияти худро амалӣ мегардонанд.

Ғайр аз ин, институтҳо дар доираи низоми иқтисодӣ ба вучуд меоянд. Низоми иқтисодӣ аз маҷмӯи унсурҳое иборат аст, ки онҳо томияти муайян, ягонагиро ташаккул медиҳанд ва дорои мушаххасоти нави сифатие мебошанд, ки унсурҳои ташкилкунандаи низоми иқтисодӣ аз мушаххасоти мазкур ориянд. Унсурҳои номбурда дар алоқаи байниҳамӣ қарор дошта, дар нақши субъектҳо ва объектҳои фаъолияти иқтисодӣ баромад мекунанд. Алоқаҳо метавонанд иҷтимоию иқтисодӣ, ташкилию иқтисодӣ ва техникую иқтисодӣ бошанд. Дар ин ҷо муносибатҳои муайяни истеҳсолии шаклгирифтаи одамон дар ҷамъият, яъне институтҳо алоқаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ мебошанд. Баромад бошад маҷмӯи

неъматҳо, анъанаҳо, малакаҳо ва навгониҳои иқтисодии таҷаммуъёфтaro дар бар мегирад.

Аз нуктаи назари амалигардонии фаъолияти иқтисодии субъектҳо дар доираи объектҳо, ки дар он ҷо субъектҳо бо роҳи амалҳои дастаҷамбӣ (коллективӣ) қоидаҳои бозиро дар ҷамъият интихоб мекунанд, ба низоми институтсионалӣ дохил кардани ташкилотҳои иқтисодӣ дуруст аст. Пас, ташкилотҳои иқтисодӣ бо номи худ қоидаи рафтори ҷомеа ва ё гуруҳро дар ҷамъият муайян мекунанд. Зимнан, номи ташкилотҳои иқтисодӣ баёнгари манфиатҳо ва ангеzaҳои онҳо, яъне муносибат ба тағйиротҳои берунӣ мебошад. Онҳо шаклҳои ба қадри кофӣ устувори ташкил ва танзими фаъолияти якҷояи одамон мебошанд.

Чунин муносибат, ба назари мо, ҳамчунин хангоми муайян кардани моҳияти низоми институтсионалӣ, ки чун маҷмӯи институтҳои иқтисодӣ таъсис меёбад, муҳим аст. Институтҳои иқтисодӣ маҷмӯи қоидаҳои иқтисодӣ мебошанд, ки муносибати моликиятро муайян мекунанд. Дар навбати худ, муносибати моликият бо муносибати агентҳои иқтисодӣ ба ҳукуқи тасарруф, истифода ва ихтиёрдорӣ ба объектҳои моликият муайян карда мешавад.

Муҳити институтсионалӣ ҳосилаи фаъолияти сохторҳои институтсионалиии ҷамъият мебошад. Онҳо, яъне сохторҳои институтсионалӣ аз маҷмӯи мухталифи институтҳо иборатанд, ки модели рафтори иқтисодиро ба вучуд меоранд, барои субъектҳои хоҷагидор маҳдудиятҳоро муайян мекунанд ва ба субъектҳои мазкур ҳамкориҳои мутақобилаи самаранокро дар доираи низоми иқтисодӣ таъмин менамоянд.

Мафҳуми муҳити институтсионалӣ маҷмӯи институтҳои иҷтимоию иқтисодиро муттаҳид месозад. Онҳо, дар навбати худ, асоси сохтмони институтсионалиро муайян мекунанд ва аз зернизоми алоҳида, яъне институтҳои гуногунсатҳ иборатанд. Муҳити институтсионалӣ асоси ба худ ҳоси рушди тағйироти институтсионалӣ мебошад.

Лозим ба таъкид аст, ки дараҷаи тараққии муҳити институтсионалии ҷамъият аз ду омили асосӣ вобаста аст: зичӣ ва сохтори иерархии (силсилаи маротиби) муҳити институтсионалӣ. Маҳз ҳамин омилҳо на танҳо дараҷаи танзими муносибатҳои субъектҳои хоҷагидорро дар ҷамъият муқаррар мекунанд, балки дар рафти ташаккул институтҳои аз ҳама самараноки иқтисодӣ ва иҷтимоиро интихоб мекунанд. Пас, муҳити институтсионалӣ матритсаи ба худ хоси инкишофи ҷамъиятро таъсис мекунад, ки дараҷаи баланди ҳамкорӣ ва тамосро байни институтҳо таъмин менамояд.

Зичии институтсионалӣ ва нишондиҳандаи идроки моҳиятии аз ҷониби афрод ё гуруҳҳои иҷтимоӣ ба дараҷаи кофӣ танзим шудани муносибатҳои онҳоро дар он соҳаҳое, ки онҳо фаъолиятшонро амалӣ мегардонанд, муайян мекунад. Омилҳои зерин омилҳои асосие мебошанд, ки зичии институтсионалиро дар ҷамъият муайян мекунанд:

Муҳити институтсионалӣ моҳияти аз ҷониби афрод ё гуруҳҳои иҷтимоӣ ба дараҷаи кофӣ танзим шудани муносибатҳои онҳоро дар соҳаҳое, ки фаъолиятшонро амалӣ мегардонанд, муайян мекунад. Дар ин радиф шартҳои асосие, ки ба ташаккули ШДХ таъсири бевосита доранд:

– низоми бисёрсатҳаи институтҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки барои ҳамкорӣ намудан бо бахши давлатӣ омода ва имконият дорад;

– мавҷудияти созишномаю қарордодҳои гуногун, ки дараҷаи ҳамкорӣ ва алоқаи мутақобили институтҳоро дар асоси қоидаю меъёрҳои умумии рафтор муайян мекунанд;

– ҳамоҳангии институтҳо дар бобати мувофиқшавӣ ба шароитҳои босуръат тағйирёбандаи хоҷагидорӣ, ки дар низоми иқтисодӣ ба амал меоянд.

Ба кадри кофӣ мусоид набудани муҳити институтсионалӣ ҳангоми амалигардонии фаъолияти иқтисодӣ ба ҳамкории субъектҳои муносибатҳои бозорӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Узвҳои таркибии муҳити институтсионалиро чунин ифода намудан мумкин аст (*расми 3.3*).

Расми 3.3. - Муҳити институтсионалии бизнес дар иқтисодиёти минтақа

Муҳити дохилии институтсионалии ташкилотҳои иқтисодӣ таъсири институтҳои берунро эҳсос намуда, дар навбати худ, ба ташаккули сохтори институтсионалӣ таъсири ғайрифаъолона мерасонанд. Институти қарордодҳо, ки на танҳо муносибатҳои мутақобилаи байни субъектҳо, балки мутақобили онҳо ба институтҳои берун низ муайян мекунад, яке аз институтҳои асосии муҳити дохилӣ ба шумор меравад. Амалан ҳар як аз ташкилотҳо “макроинститутҳои” худии махсус, фарҳангӣ ва функционалӣ дорад, ки маҷмӯи онҳо бо ёрии номи ин ташкилот мушаххас кардан мумкин аст.

Пас, институтҳои дохилии ташкилотҳои иқтисодӣ меъёр ва қоидаҳои ҳамкориҳои онҳоро бо ҷамъият, ки асоси онро рафтори корпоративӣ ташкил мекунад, муайян менамоянд.

Расми 3.4. - Институтҳои муҳити берунаи институтсионалии ташкилотҳои иқтисодӣ

Дар шароити ҳозира ҳам муҳити дохилӣ ва ҳам муҳити берунаи бизнес дар ҚТ дар марҳилаи ташаккул ва рушд қарор дорад. Тибқи ақидаи олими Русия Клейнер Г.Б., муҳити институтсионалӣ бояд дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъият дар асоси алоқаҳои ҷамъиятию сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоию фарҳангӣ, маъмурию идоракунӣ ва хоҷагидорӣ аъзои онҳо ташаккул ёбад. Бинобар ин, дар оянда рушди муҳити институтсионалӣ бояд хусусияти нисбатан васеъ дошта, ба таъмини таракқии устувор ва босуръати соҳаи бизнес дар ҷумҳури равона карда шавад.

Муҳити институтсионалии бизнеси хурд ва миёнаро дар ҚТ таҳқиқ намуда, олимони ватанӣ Нозимов Б. ва Шокиров Р.С. ба хулоса омадаанд, ки имрӯз дар роҳи инкишофи бизнес-муҳити мамлакат як қатор монеаҳо мавҷуданд. Ба ақидаи

онҳо зарурати сохтани низоми чандири кафолатҳои иҷтимоӣ барои аҳоли, аз ҷумла ҳифзи иҷтимоии субъектҳои соҳибкории хурду миёна ба миён меояд. Чунин низом на танҳо ба муътадил сохтани ташаннуҷи иҷтимоӣ дар ҷамъият, балки ба таҷдиди фаъолияти соҳибкорӣ дар ҷумҳурӣ низ имконияти бештар фароҳам меорад. Баробари ин, таъкид кардан лозим аст, ки такмили механизми бозори молиявӣ, махсусан бозори коғазҳои қиматнок низ самти муҳимми рушди бизнес дар мамлакат ба шумор меравад. Имрӯз дар мамлакат бозори дуҷуми коғазҳои қиматнок қариб амал намекунад. Амалкарди фаъолонаи ин бозор аз бисёр ҷиҳат ба инкишофи муҳити институтсионалии бизнес дар мамлакат таъсир расонида метавонад.

Ҳамин тариқ, ташаккули ва тараққиӣ бизнес-сохтор дар минтақа чун заминаи болоравии иқтисоди миллӣ баромад мекунад. Солҳои охир, дар доираҳои илмӣ оид ба ин масъала баҳсу мунозираи фаъолона идома дорад. Пешбинӣ мешавад, ки тараққиӣ минбаъдаи бизнес-сохтор бо инкишофи муносибатҳои кооператсионӣ ва кластериконӣ дар иқтисодиёти минтақа алоқии зиёд дорад. Дар ин замина, дар оянда зарурати ҳалли як қатор вазифаҳои аввалиндараҷа ба миён меояд. Аз ҷумла:

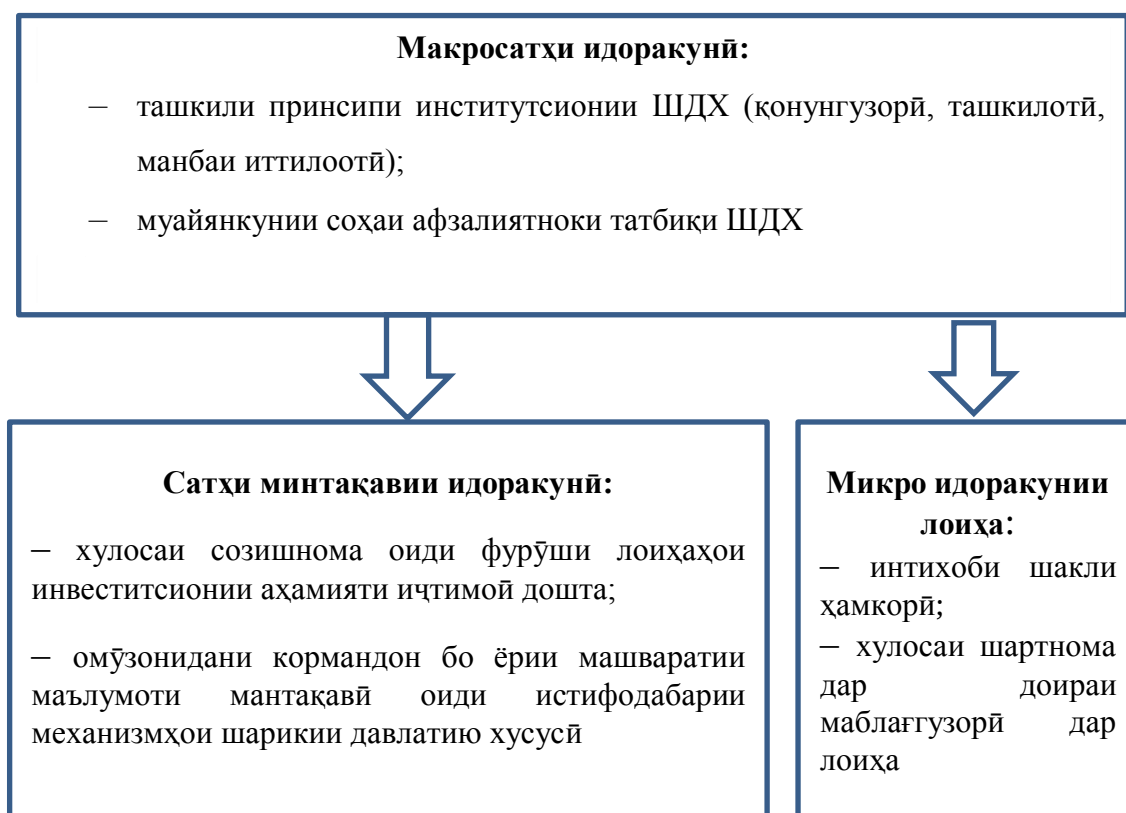
- ба мақсади такмили муҳити институтсионалӣ фароҳам овардани шароити нисбатан мусоиди ҳамкорӣ субъектҳои бизнеси хурд ва миёна дар доираи алоқаҳои кооператсионӣ, ки давлат дар механизми онҳо бевосита иштирок мекунад;

- баланд бардоштани кластерҳои соҳавӣ, ки ба ташаккули бизнес-сохторҳо дар минтақа имконият фароҳам меорад;

- муқаррар кардани меъёр ва қоидаҳои, ки принципҳои озодии бозорӣ субъектҳои бизнеси хурду миёнаро таъмин мекунанд;

- омӯзиш ва ҷорӣ кардани таҷрибаи ба шароити ҚТ ва минтақаҳои он мутобиқи мамлакатҳои мутараққӣ дар самти ба вучуд овардани муҳити институтсионалии соҳаи бизнес.

Возеҳ аст, ки мавҷудияти фарқҳои назаррас байни механизмҳои коркард ва амалигардонии лоиҳаҳои ШДХ пойгоҳи муфассалан баррасишудаи қонунӣ ва меъёрии созишномаҳоро тақозо мекунад. Вале ин нуктаи назари анъанавӣ ба масъала мебошад, ки дар он ангеа ва неъматҳои бахши хусусӣ танҳо аз лиҳози иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ баррасӣ мегарданд. Зимнан, ба ин ё он бахши иқтисодиёт маблағгузорӣ карданро нахостани субъекти соҳаи бизнес бо сабабҳои зерин вобаста аст: инвестори хусусӣ на мақсадҳои стратегии инвеститсиониро, ки давлат муқаррар кардааст, на ҳуди омодагии давлатро ба ташкили иттиҳод бо бизнес дар асоси принципҳои шарикӣ мебинад, ки дақиқан ҳамкориҳои баробарҳуқуқро талаб мекунад. Бинобар ин, институтсионаликунонии сиёсии принципи ШДХ, ки барои субъектҳои ин ҳамкорӣ ҳатто аҳамияти психологӣ дорад, муҳим мебошад (*ниг. расми 3.5*).⁵²

Расми 3.5. - Асосҳои институтсионалии ШДХ дар сатҳҳои гуногуни идоракуний

⁵² Таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаи А.И. Мордвинцев, «Институциональная адаптация ГЧП к условиям и ресурсам региона». / Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ)». - 2011.- №1.- С. 25.

Давлат дар сатҳи аз ҳама баланд:

- омодагиро ба ҳамкорӣ дар шакли шарикии истехсолӣ, хоҷагидорӣ эътироф мекунад (дар бораи имконият ва ҷабҳаҳои фаъолияти ҳамкорӣ эълон мекунад);
- шарикӣ бояд дар самаранокии иқтисодӣ фаъолиятро таъмин намояд;
- соҳаҳои ШДХ ва мақсадҳоеро, ки дар доираи амалигардонии лоиҳаҳои мазкур пайгирӣ мекунанд, муайян менамояд;
- пойгоҳи қонунгузорию, ки асосҳои ҳуқуқии шарикиро бунёдгузорӣ мекунад, ба вучуд меорад;
- дастгоҳи маъмурии дахлдорро, ки дар шароити шарикӣ мақсадҳои давлатиро амалӣ мегардонад, мураттаб месозад.

Аз ҳисоби чунин тадбирҳо мувофиқгардонии манфиатҳои давлату бизнес дар сатҳҳои мухталифи идоракунии иқтисодиёт ба даст меояд. Шарикӣ танҳо ҳамоно вақт имконпазир аст, ки ҳар ду шарик ҳавасманд бошанд ва аз ҳисоби ҳамкорӣ масъаларо нисбатан самаранок ҳал карда тавонанд.⁵³ Шартнома (инвеститсионӣ, консессионӣ, шартнома дар бораи таъсиси минтақаи озоди иқтисодӣ ва ғайра) ҳамеша шакли ниҳии ҳуқуқии мувофиқгардонии манфиатҳо хоҳад буд. Ин шартнома бояд пойгоҳи дақиқу шаффофи қонунгузорӣ ва беғуфтуғу ҳифзи ҳуқуқӣ дошта бошад.⁵⁴

Гуфтаҳои болоро аз нуктаи назари равандҳои идоракунӣ ҷамъбаст намуда, марҳилаҳои зерини ба вучуд овардани ШДХ-ро дар доираи ҳар як лоиҳаи мушаххас дар минтақа пешниҳод кардан мумкин аст:

- мувофиқаи аввалияи манфиати тарафҳо ва муайян кардани мақсадҳои афзалиятноки стратегӣ;
- сабти афзалиятҳо дар ҳуҷҷати барномавии муайян кардани мӯҳлатҳо ва мақомоти масъул, тартиби қатъии амалигардонӣ дар асоси талаботҳои қонунӣ;

⁵³ Делмон Д. «Государственно-частное партнерство в инфраструктуре. Практическое руководство для органов государственной власти», 2010 г, С.63.

⁵⁴ Данилова О. В. «Государство и бизнес: баланс интересов и возможности сторон». // «Экономика и предпринимательство», 2014.- №7, С. 261.

- дар асоси барнома пурра мутобиқи қонуне, ки тартиби гузаронидани тендерро муайян мекунад, ташаккул додани лоиҳаҳои мушаххас;
- баҳисобгирии натиҷаҳо дар шартномаҳое, ки ҳифзи ҳуқуқи махсуси ҳамаи иштирокдорони ШДХ-ро доро мебошанд.

Иҷрои тадбирҳои мазкур мутобиқшавии институтсионалии лоиҳаҳои инвеститсионии ШДХ-ро ба шароиту захираҳои ҳудуди мушаххас, ки ба мақсади рушди ҳудуди мазкури лоиҳа амалӣ гардонида мешавад, таъмин мекунад. Дар ин қарина қайд кардан зарур аст, ки дар низоми ШДХ ҳокимияти маҳаллиро чун иштирокдори комилҳуқуқ ҷудо кардан лозим аст, зеро мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ амалан субъектҳои алоҳидаи ҳокимият эътироф мешаванд. Чӣ тавре ки амалия нишон медиҳад, манфиату имкониятҳои ин субъектҳо барои амалигардониҳои лоиҳаҳои ШДХ на ҳамеша ба ҳам мувофиқанд, дар баъзе мавридҳо бошад, бо ҳам муҳолифанд (*ҷадвали 3.1*).

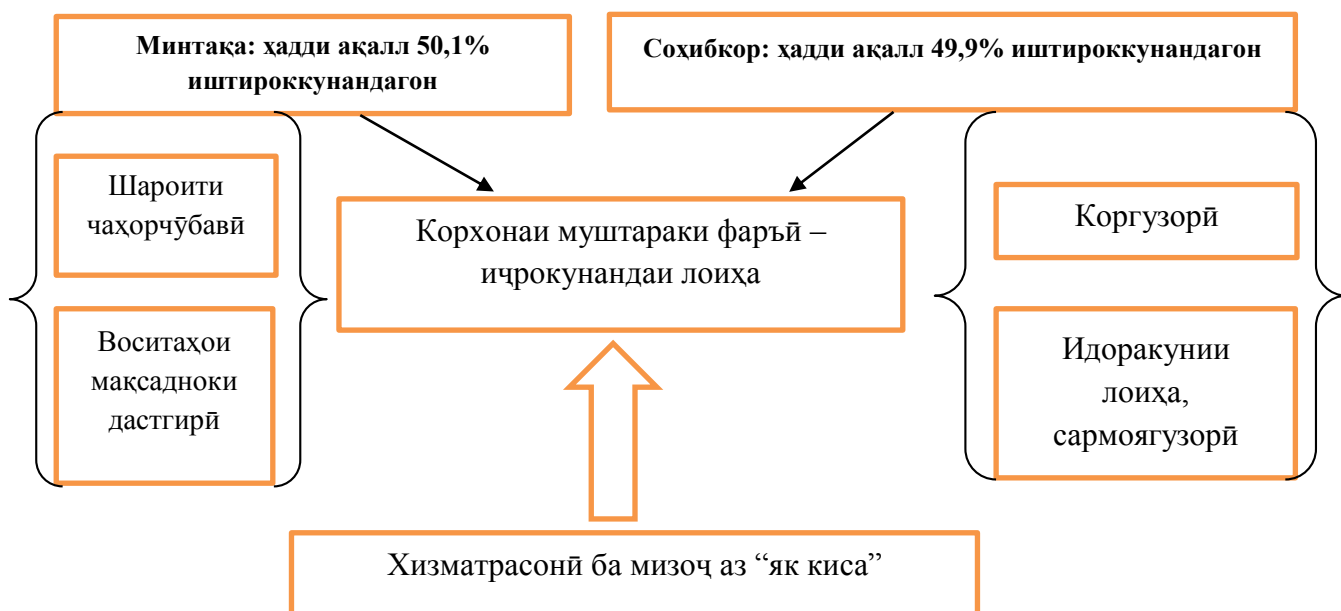
Ҷадвали 3.1. - Нақши ҳар иштирокдори ШДХ⁵⁵

Давлат	қоидаҳои бозӣ, қонунгузорӣ, стратегияи рушд, афзалиятҳо; дастгирии бучетӣ (кафолатҳои давлатӣ, субвенсияҳо, андозбандии имтиёзӣ); ҳалли баҳсҳо, назорат ба сифати хизматҳо; мониторинги самаранокии амалигардониҳои лоиҳа; ба вуҷуд овардани муҳити инвеститсионии мусоид; ташаккули тарофаҳо (дар баъзе мамлакатҳо, дар баъзе соҳаҳо); иҷозатномаҳо, литсензияҳо
Ҳокимияти маҳаллӣ	додани қитъаҳои замин; муайян кардани сиёсати рушди маҳаллӣ, нақшаҳои генералии нуқтаҳои аҳолинишин; иҷозатномаҳо, литсензияҳо; назорат ба сифати хизматрасонӣ; ташаккули тарофаҳо (дар баъзе мамлакатҳо, дар баъзе соҳаҳо); мониторинги самаранокии амалигардониҳои лоиҳа
Баҳши хусусӣ	идоракунии объект; мутахаррикии калон; суръати қабули қарор; қобилият ба наwgониҳо; ҷидду ҷаҳд ба ҷустуҷӯи тақмили техника ва технологӣ барои таъмини рақобатпазирӣ; таҷдид; кафолати бозътимодӣ ва сифати хизматрасонӣ; иҷрои барномаҳои инвеститсияҳои умумӣ (капиталӣ)

Возеҳ аст, ки аз амалигардониҳои бомуваффақияти лоиҳаҳои ШДХ ҳамаи

⁵⁵ Сарчашма: (таҳия аз муаллиф) Зоидов К.Х., Медков А.А., Зоидов З.К. «Государственно-частное партнерство- основа инновационного развития и безопасности транзитной экономики». Монография \ Предисловие и науч. ред. чл. корр. РАН В. А. Цветков. М., «Экономическое образование», 2017.- С.391- 416.

иштирокдорони раванд – сохторҳои давлатию минтақавӣ, ҳамчунин бизнес, ки ҷиҳатҳои қавии худро татбиқ мекунад ва ба мақсадҳои гузошта ноил мегардад, бурд мекунад. Дар ин раванд, инчунин, истеъмолкунандагон (умуман ҷамъият) низ бурд мекунад. Маълум аст, ки дар сатҳи минтақа идора кардани лоиҳаҳои на он қадар калон осонтар аст ва натиҷаҳои лоиҳаҳои мазкур аксаран дар муқоиса бо лоиҳаҳои калон ва хеле калон бобарортар мешаванд. Вале масъалаи сармоягузорию ба ин лоиҳаҳо на ҳамеша ҳал кардан имконпазир аст, зеро институти дастгирикундаи шарикӣ минтақавию хусусӣ чун зернамуди шарикӣ давлатию хусусӣ вуҷуд надорад. Бо ин мақсад таҳияи алгоритми модели ташкили корхонаи якҷояи минтақавию хусусиро, ки ба шароити минтақаҳои Тоҷикистон, махсусан вилояти Суғд мувофиқ аст, зарур мешуморем (*расми 3.6*).

Расми 3.6- Модели ташкили корхонаи муштаракӣ минтақавию хусусӣ дар вилояти Суғди ҶТ

Дар низоми ШДХ дар вилояти Суғди ҶТ намуди дигар, яъне шарикӣ минтақавию хусусиро ба вуҷуд овардан лозим аст. Ҷи тавре ки таҷриба нишон медиҳад, алҳол дар вилояти Суғди ҶТ шумораи аз ҳама зиёди лоиҳаҳои ШДХ дар сатҳи минтақавӣ амалӣ гардонида мешавад. Бинобар ин, низоми идоракунии инкишофи ШДХ-ро дар минтақа мураттаб сохтан лозим аст.

Ҳамчунин, барои ба вуҷуд овардани пойгоҳи коршиносию таҳлили додаҳои лоиҳаҳои тадбиқшаванда дар низоми институтҳои инкишофи ШДХ алоҳида Маркази рушди лоиҳаҳои минтақавию хусусӣ ташкил кардан лозим аст.

Ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ ва бизнес-сохторҳо дар минтақа механизми махсус дорад ва дар шароити муосир беҳтар аст, ки тибқи алгоритми зерини амалиёти субъектҳои шарикии давлатию хусусӣ дар қаламрави вилояти Суғди ҚТ ба амал ҷорӣ гардад.

Расми 3.7.- Ҳамкориҳои субъектҳои ШДХ дар сатҳи минтақавӣ

Вазъияти мазкур раванди тақмили шарикии давлатию хусусиро дар минтақа мураккаб мегардонад.

Ҳамкории мақомоти давлатӣ ва бизнес-сохторҳо дар минтақа механизми махсус дорад ва дар шароити вилояти Суғди ҚТ ба алгоритми зерини амалиёти субъектҳои шарикии давлатию хусусӣ мутобиқат менамояд.

Ҳангоми амалигардонии ҳамкории ШДХ ташаккули “минтақаҳои (ноҳияҳои) мувофиқат”-и манфиатҳо дар шарикии давлатию хусусӣ метавонад ба коҳиши вазни қиёсии иқтисодиёти назоратнашаванда ва ниҳонӣ мусоидат кунад ва дарбаргирии ҳадди аксари фаъолияти иқтисодии бахши хусусиро дар гардиши қонунӣ таъмин намояд.

Дар навбати худ, ШДХ-и мувофиқа гардида метавонад ихтилофи манфиатҳоро пешгирӣ намояд ва самаранокии лоиҳаҳои инвеститсионии амалишавандаро дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ ва минтақавӣ таъмин кунад.

Ба назар мерасад, ки ҳангоми ҳамкории ШДХ интиҳоби “нуқтаҳои мувофиқат”-и манфиатҳо дар шарикии давлатию хусусӣ метавонад ба коҳиши коррупсионӣ, иқтисодиёти ниҳонӣ мусоидат намояд.

Дар навбати худ, ШДХ-и мувофиқагардида метавонад ихтилофи манфиатҳоро пешгирӣ намояд ва самаранокии лоиҳаҳои инвеститсионии амалишавандаро дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти минтақавӣ таъмин кунад.

Дар Тоҷикистон ва минтақаҳои он ба муттаҳид сохтани амволи дар моликияти шахрвандон, шахсони ҳуқуқӣ ва давлат буда ва дар ин замина ташкил кардани шаклҳои омехтаи моликият иҷозат дода мешавад. Бинобар ин, истифодаи механизмҳои шарикии давлатию хусусӣ дар амалигардонии лоиҳаҳои муҳими иҷтимоӣ норасоии маблағгузориро рафъ карда, самаранокии лоиҳаҳои амалишавандаро баланд бардошта метавонад. Аз ин рӯ, истифодаи самараноки захираҳои шарикии давлатию хусусӣ метавонад истифодаи оқилонаи имкониятҳои эҳтимолии иқтисодиёти минтақавиро барои ноил гардидан ба рушди иқтисодиёт дар дурнамои дарозмуддат таъмин кунад.

Ҳамчунин, барои ба вучуд овардани пойгоҳи коршиносию таҳлили додаҳои лоиҳаҳои татбиқшаванда дар низоми институтҳои инкишофи ШДХ алоҳида Маркази рушди лоиҳаҳои минтақавию хусусӣ ташкил кардан лозим аст.

Низоми ШДХ тадбирҳои мувофиқашудаи мақомоти минтақавии идоракунӣ, ҳамчунин шакли мутобиқшавии механизмҳои ҳамкорӣ ба шароити хоҷагидорӣ дар минтақа ва тавсеаи соҳаҳои истифодаи он дар ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ мебошад.

Маҳз дар чунин шароит дар минтақаҳо баробари амалигардонии ислоҳоти иқтисодӣ ва қонунгузорӣ асосҳои муносибатҳои нави мутақобилаи байни давлат ва бахши хусусӣ гузошта шуданд. Барои ташаккул додани моликияти хусусӣ дар мамлакат хусусигардонии моликияти давлатӣ амалӣ гардонида, ба намудҳои гуногуни моликият ҳуқуқҳои баробар дода шуд.

Ҳамин тариқ, барои инкишофи нисбатан бомуваффақияти ШДХ дар низоми иҷтимоӣ иқтисодии минтақавӣ, махсусан дар вилояти Суғди ҚТ тавсияҳои зерин пешниҳод мегарданд:

1. Низоми нишондиҳандаҳои арзёбии фаъолияти мақомоти ҳокимияти минтақаро бо назардошти мақсаду вазифаҳо, ваколату захираҳо ва давраи фосилаи муайян қорӣ кардан зарур аст.

2. Дар сатҳи минтақавӣ санадҳои меъёрие қабул кардан лозим аст, ки соҳаи ШДХ ва консессияро танзим мекунанд.

3. Барномаи махсус таҳия кардан лозим аст, ки мақом ва функцияи институтҳои минтақавии рушд ва амалигардонии давра ба давраи мундариҷаи асосҳои институтсионалиро муайян менамояд.

4. Ба вучуд овардани майдони ягонаи ҳамкориҳои субъектҳои равандҳои инвеститсионии минтақавӣ ва давлатӣ – Ассотсиатсия ва ё холдинги институтҳои минтақавии рушди ШДХ, ки мақсади он бояд мубодилаи таҷриба ва мусоидат ба беҳтар намудани муҳити инвеститсионӣ бошад.

5. Барои таъмини шаффофияти фаъолият муқаррар намудани пешниҳоди ҳатмии ҳисоботи институтҳои рушд дар ҳамаи сатҳҳо.

6. Таҳия кардани низоми арзёбии функцияҳои алоҳида, ки ба ширкатҳо барои баробарсозии омили шарикӣ бо бахши давлатӣ дода мешавад.

7. Ташаккул додани фаъолияти кооператсияи давлат ва бизнес дар пешниҳоди неъматҳои ҷамъиятӣ бо назардошти риояи принципҳои бозори

хочагидорӣ.

Ҳамкориҳои давлат ва сохторҳои соҳибкорӣ дар шароити муносибатҳои бозорӣ бояд решаҳои устувору дарозмуддат пайдо кунанд. Ҳамчунин, сатҳи боварию эътимоди байни сохторҳои давлатӣ ва бизнесро баланд бардоштан лозим аст.

Дар доираи лоиҳаҳои мушаххас вазифаҳои худро иҷро кардани ҳар як иштирокдори лоиҳаи ШДХ – давлат, минтақа, бахши хусусӣ барои амалигардонии бомуваффақият ва самарабахши лоиҳаи ШДХ афзалиятҳои иловагии рақобатӣ ба вуҷуд меоянд.

3.3. Равияҳои мутобиқсозии чараёни идоракунии рушди ШДХ дар шароити муосир

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Кодекси граҷдаини Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад. Дар ҳолати муҳолифати муқаррароти қонуни мазкур ба дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо мақсади танзим ва татбиқи муносибатҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ муқаррароти Қонуни мазкур истифода бурда мешаванд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки масъалаҳои шарикии давлат ва бахши хусусиро дар бар мегиранд, бояд ба муқаррароти Қонуни мазкур мутобиқат намоянд.

Қонуни мазкур ба ҳамаи лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусии соҳаҳои инфрасохтор ва хизматрасонии иҷтимоӣ, ки аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва бахши хусусӣ мувофиқи созишномаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ амалӣ карда мешаванд, татбиқ мегардад. Бо назардошти ҳама гуна маҳдудиятҳои, ки метавонанд дар Созишнома пешбинӣ гарданд, шарикӣ хусусӣ ҳуқуқ дорад, нисбат ба дороиҳо, ҳуқуқҳо ё манфиатҳои худ, ки ба лоиҳаҳои

шарикӣ дахл доранд ва ё барои таъмини маблағгузори татбиқи лоиҳаи шарикӣ зарур мешавад, тадбирҳои таъминоти зеринро андешад:

- таъминот нисбат ба молу мулки манқул ё ғайрманқуле, ки ба шарикӣ хусусӣ тааллуқ дорад ё манфиатҳои он дар дороиҳои лоиҳаи шарикӣ;
- гарави даромадҳои оянда ва қарзҳои дебиторӣ дар назди шарикӣ хусусӣ барои иҷрои лоиҳаи шарикӣ.

Иштироккунандагони шахси ҳуқуқии шарикӣ хусусӣ, ки мувофиқи моддаи 27 Қонуни мазкур таъсис дода шудааст, ба гарав ё андешидани дигар тадбирҳои таъминоти ҳиссаи худ дар шахси ҳуқуқӣ ҳақ доранд.

Тадбирҳои таъминотӣ мутобиқи қисмҳои 1 ва 2 моддаи мазкур нисбат ба молу мулки давлатӣ ё дигар моликият, дорой ё ҳуқуқҳое, ки барои пешниҳод кардани хизматрасониҳои давлатӣ зарур буда, нисбат ба онҳо фароҳам овардани чунин таъминотро қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ кардааст, наметавонад фароҳам оварда шавад.

Объектҳои инфрасохтор ва хизматрасонии иҷтимоиро, ки нисбат ба онҳо қонуни мазкур татбиқ карда намешавад, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.

Қонуни мазкур дар чунин ҳолатҳо татбиқ карда намешавад: хариди мол, кор ва хизматрасонӣ мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хариди давлатии мол, кор ва хизматрасонӣ»;

➤ хусусигардонӣ ва ғайридавлатикунони моликияти давлатӣ ва корхонаҳои давлатӣ мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»;

➤ додани ҳама гуна ҳуқуқҳо барои истифодаи сарватҳои зеризаминӣ мутобиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» ва «Дар бораи консессияҳо»;

➤ татбиқи лоиҳаҳои қарзии (маблағҳои грантии) ҷудокардаи ташкилотҳои байналмилалӣ молиявӣ ва ҳукуматҳои давлатҳои хориҷӣ, ки мувофиқи

қоидаҳои ин ташкилотҳо ба танзим дароварда шуда, иҷрои қоидаҳои мазкур дар доираи уҳдадорихои ба зиммагирифтаи Тоҷикистон ва мутобиқи онҳо ҳатмӣ аст.

Бо назардошти ҳама гуна маҳдудиятҳои, ки метавонанд дар Созишнома пешбинӣ гарданд, шарикӣ хусусӣ ҳуқуқ дорад, нисбат ба дороиҳо, ҳуқуқҳо ё манфиатҳои худ, ки ба лоиҳаҳои шарикӣ дахл доранд ва ё барои таъмини маблағгузори татбиқи лоиҳаи шарикӣ зарур мешавад, тадбирҳои таъминотии зеринро андешад: таъминот нисбат ба молу мулкӣ манқул ё ғайрманқуле, ки ба шарикӣ хусусӣ тааллуқ дорад ё манфиатҳои он дар дороиҳои лоиҳаи шарикӣ; гарави даромадҳои оянда ва қарзҳои дебиторӣ дар назди шарикӣ хусусӣ барои иҷрои лоиҳаи шарикӣ.

Иштироккунандагони шахси ҳуқуқии шарикӣ хусусӣ, ки мувофиқи моддаи 27 Қонуни мазкур таъсис дода шудааст, ба гарав ё андешидани дигар тадбирҳои таъминотии ҳиссаи худ дар шахси ҳуқуқӣ ҳақ доранд.

Тадбирҳои таъминотӣ мутобиқи қисмҳои 1 ва 2 моддаи мазкур нисбат ба молу мулкӣ давлатӣ ё дигар молиявӣ, дорой ё ҳуқуқҳои, ки барои пешниҳод кардани хизматрасониҳои давлатӣ зарур буда, нисбат ба онҳо фароҳам овардани чунин таъминотро қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ кардааст, наметавонанд фароҳам оварда шаванд.

Баъд аз гирифтани розигии Шӯро оид ба додани дархост барои супоридани пешниҳодҳо ташкилоти фармоишгар дархости мазкурро ба ҳар як иштироккунандаи пешакӣ интихобгардидаи тендер, ки арзиши онро мепардозад, пешниҳод менамояд.

Ташкилоти фармоишгар ба мақоми ваколатдори давлатӣ таҳлили пурраи ҳуқуқӣ ва молиявӣ ҳар як Созишномаро, ки ба дархости ниҳой барои манзур кардани пешниҳодҳо замима карда мешавад, пешниҳод менамояд. Таҳлили ҳуқуқӣ ва молиявӣ мазкур ҳамаи омилҳои (асосҳои, сабабҳои) сармоягузорию, ки ба бахши хусусӣ аз номи ташкилоти фармоишгар пешниҳод карда мешавад, дар бар мегирад.

Дар марҳалаҳои гуногуни рушди таърихӣ муносибатҳои давлат ва соҳибкорӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир гардида, аз далелҳои таърихӣ ва рафти сиёсӣ ташаккул меёфтанд. Давлат аз замони қадим бо шахсони алоҳида ҳамкорӣ карда, як қисми ҳуқуқҳои худро бо шартҳои муайян барои ҳалли масъалаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим ба онҳо медиҳад. Дар Рими қадим, Юнони Қадим дар асри IV пеш аз милод низоми ғидия вучуд дошт, ки давлат шахсони алоҳидаро барои ҷамъовариҳои андоз ва дигар даромадҳои давлатӣ ҷалб мекард. Ба ғайр аз ҳуқуқи ситонидани андоз давлат ба воситаи миёнаравӣ ба шахсони алоҳида барои азхудкунии қанданиҳои ғиданок бо шарт ба хазина додани ғидани муайян ба роҳ монда шуда буд.

Аҳамияти ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ ҳамчун ниҳоди татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар соҳаи рушди инфрасохтори нақлиёт дар шароити қошиши даромади буҷети давлатӣ ва дар натиҷа зарурати қам қардани хароҷот, аз ҷумла маблағгузорӣ боз ҳам бештар гардида истодаанд. Инчунин имконияти ҷалби воситаҳои сармоягузори хусусӣ ба он соҳаҳое, ки аз ҷониби давлат дар сатҳи қофӣ маблағгузорӣ намудааст, ба роҳ монда шуда, истифодаи ғаъолнокии соҳибқорон ва имкониятҳои қамъшудаи тиҷорат низ ба инбат гирифта мешавад.

Мувофиқи ақидаи эътирофшуда ШДХ метавонад ҳам барои шаҳрвандон ва ҳам барои давлат институти асосӣ ва омили рушди муносири ғаъолияти иқтисодӣ бошад, ки “имкониятҳои навро барои муттаҳидсозии захираҳои давлатӣ ва соҳибкорӣ, таҳлили иқтисодии молиявии субъектони хусусӣ ташаккул медиҳад”.⁵⁶

Тибқи ақидаи И.Илин: “ШДХ ҳама гуна имкониятҳои ширкати давлатро дар татбиқи лоиҳаҳо пешбинӣ менамояд, агар бо ягон роҳу усул ҳамқориро бо

⁵⁶Модель Н. Государственно-частная проверка // Эксперт Северо-Запад, № 22-24(707), 08.06.2015. [Электронный ресурс]. — URL: <http://expert.ru/nortttwest/2015/24/gosudarstvenno-chastnaya-proverka/> (дата обращения: 11.03.2016).

сармоягузoron ба роҳ монаду татбиқи лоиҳахоро аз рӯи принципи самаранокӣ амалӣ кунад”⁵⁷.

Дар иқтисодиёти Тоҷикистон бартарии корхонаҳои давлатӣ дар татбиқи лоиҳаҳои ШДХ дар саноат, савдо, нақлиёт, инчунин дар азхудкунии захираҳои минтақаҳо метавон имкониятҳои бузург диҳад

Ташаккули иқтисоди бозорӣ дар Тоҷикистон наметавонад бидуни иштироки давлат дар равандҳои истеҳсоли ва нақлиёти сохторҳои бузурги иқтисодӣ, ки дар сатҳи мезоиқтисодӣ амал мекунанд, инчунин вазифаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимро низ иҷро намояд:

Таъмини рушди устувор аз нуктаи назари институтсионалӣ нигоҳ доштан ва ташаккули субъектҳои нави хоҷагидорӣ бузурги давлатӣ ва давлатию хусусиро талаб мекунад, ки рушди эволюсионии онҳо асоси иқтисодиёти мутаносиб гардад, ки бо «фазои интегралӣ» “мувозинати муваққатӣ ва якпорчагӣ дар шароити рушди устувори эволюсионӣ» хос аст.⁵⁸

Д.Норт дар бораи ҳамкорӣҳои бахши давлатӣ ва хусусӣ сухан ронда, қайд мекунад, ки: «Дар марҳалаи ибтидоии рушди Аврупои муосир ин муассисаҳо боиси афзоиши нақши давлат дар ҳифзи тоҷирон ва қабули кодексҳои тиҷоратӣ барои ба даст овардани даромад аз ин гуна амалиёт вусъат ёфтан имконпазир гардид. Аммо дар ин шароит нақши давлат ҳадди ақал дучандон буд: он ҳамчун ниҳоди ҳифз ва таъмини ҳуқуқҳои моликият буд»⁵⁹.

Таҳаввулоти институтсионалӣ тавассути рушди корхонаҳои мавҷуда ва ташаккули корхонаҳои нав, ки дар асоси ҳамкорӣҳои бахшҳои давлативу хусусӣ амал мекунанд, сурат мегирад. Э. Йескомб корхонаҳои муштаракӣ ШДХ-ро ҳамчун “ширкатҳои лоиҳавӣ, ки муштаракан ба бахшҳои давлатӣ ва хусусӣ

⁵⁷ Вережкина В. Ускорили процесс // Гудок, 02.12.2015. [Электронный ресурс]. — URL:<http://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1319484&archive=2015.12.02> (дата обращения: 08.12.2015).

⁵⁸ Клейнер Г.Б. Экономика. Моделирование. Математика. Избранные труды / Г.Б. Клейнер; Центральный экономико-математич. ин-т. РАН— М.: ЦЭМИ РАН, 2016. — С. 144.

⁵⁹ Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н.Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги «Начало», 1997. —180 с. —(Современная институционально-экономическая теория). — С. 133.

тааллуқ доранд”, муайян мекунад, ки аз ҷумла “дар ШДХ барои сохтмони иншооти нав (одатан концессияҳо) вомехӯранд”.

«Корхонаҳои муштаракӣ ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ мушкилотеро, ки аз фоидаи ногаҳонӣ бармеоянд, ки бахши воқеӣ аз сабаби асимметрияи иттилоот ба даст меоранд, қисман ҳал мекунанд. Мақомоти давлатӣ бояд дастрасии баробар ба иттилоот ва фоида аз афзоиши ногаҳонии даромад нисбат ба сармояи мавҷуда дошта бошанд».⁶⁰ Корхонаҳои ШДХ на танҳо як категорияи мураккаби ҳуқуқӣ, балки категорияи иқтисодӣ низ мебошад.

Якчанд равияҳо вучуд доранд, ки самтҳо ва ҳадафҳои имконпазири фаъолияти ҳамкориҳои бахшҳои давлатиро муайян мекунанд. Дар доираи равияи аввалини анъанавӣ ба таври умумӣ эътироф шудааст, ки ШДХ танҳо дар минтақаҳои имконпазир аст, ки ҳуқуқи моликияти давлатӣ амал мекунад ва хусусигардонии амвол манъ аст. Дар доираи равиши дуюм, маъмулан чунин меҳисобанд, ки агар манъи хусусигардонӣ вучуд надошта бошад, пас хусусигардонии моликият осонтар аст, на ташаккул додани шакли ҳамкориҳои байни соҳибкорон ва ҳукумат. Мо чунин мешуморем, ки равиши дуюм – мутобиқшавӣ – хусусияти марҳилаи кунунии рушди ШДХ-ро ҳамчун институти иқтисодӣ тавсиф мекунад.

Маҳз сиёсати мақсадноки давлат метавонад таносуби оқилонаи байни соҳаҳои хеле самаранок ва соҳаҳои камсамарро таъмин намояд, ки бидуни рушди онҳо ҷамъият пеш рафта наметавонанд. Ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ василаи муҳимтарини сиёсати иқтисодӣ буда, имкони ҷалби дороиҳои моддӣ ва ғайримоддӣ сохторҳои соҳибкорӣ ба иҷрои вазифаҳои худ ва ҳалли масъалаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимро дар шароити судманди ҳар ду ҷониб фароҳам меорад.

Давлат барои обод кардан ва тараққӣ додани хоҷагии халқ мувозинати иқтисодиро таъмин намояд, ки барои боз ҳам мувофиқ гардондани муносибатҳо

⁶⁰ Йескомб Э. Р. Государственно-частное партнерство: Основные принципы финансирования / Пер. с англ. — М.: Альпина Паблишер, 2015. — С. 417.

бо соҳибкорон кӯшиш намоёд. Пайвастанӣ давлат ва соҳибкорӣ метавонад барои қонеъ гардонидани манфиатҳои бахши давлатӣ ва хусусӣ бошад. Мо чунин мешуморем, ки шарикӣ мақомоти давлатӣ ва соҳибкорӣ хусусӣ барои ҳарду ҷониб манфиат меорад ва дар айни замон боиси қабули як қатор хатарҳои фаъолияти муштарак аз ҷониби тарафҳо мегардад.

Ҳамчун воситаи ҳамкорӣ байни давлат ва соҳибкорӣ, бо татбиқи бомуваффақияти лоиҳаҳо, инҳо метавонанд истифода шаванд: ташаккул ва истифодаи фонди сармоягузорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, татбиқи принципҳо ва механизмҳои пешбиниамудани қонунҳо, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти институтҳои давлатии рушд, аз ҷумла бонкҳои рушд, рушди инфрасохтори инноватсионӣ, ташкили паркҳои технологӣ ва инноватсионӣ, кластерҳои истеҳсолӣ, дастгирии давлатии фондҳои инноватсионии венчурӣ, ки технологияҳои баланд ва лоиҳаҳои илмталаб, баланд бардоштани самаранокии механизмҳои дастгирии лизинг ва ғайра.

Хусусиятҳои асосии ШДХ-ро метавон муайян кард:

- намоёндагии ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ;
- мустақкам намудани муносибатҳо тибқи шартномаи байни тарафҳои ШДХ;
- хусусияти баробарҳукукии тарафҳо дар ШДХ;
- ҷамъ овардани захираҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои мувофиқашуда;
- дар шартнома муайян намудани масъулияти тарафҳо;
- аз ҷониби тарафҳои ширкат дар байни худ таксим кардани хароҷоту таваккал, инчунин иштирок дар истифодаи натиҷаҳои бадастомада.

Ҳамин тариқ, мо чунин мешуморем, ки моҳияти ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ дар муттаҳидсозии манфиатҳо ва иқтисодии беназири давлат ва соҳибкорӣ хусусӣ, ки дар шартнома ба таври расмӣ мебошад.

Моҳияти иқтисодии шарикӣ ҳамохангсозии манфиатҳои тарафҳои ба муносибатҳо воридшаванда мебошад, ки аз унсурҳои гуногун иборат аст.

Умуман, ШДХ ҳамчун маҷмуи шаклҳо ва намудҳои гуногуни муносибатҳои иқтисодӣ (равандҳои тижоратии ассотсиатсия, тақсимои ваколатҳо, масъулиятҳо ва хатарҳо), ки дар раванди ҳамкориҳои байни мақомот ба миён меоянд, ташаккул дода мешавад. ШДХ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои идоракунии давлатӣ ва ҳадафҳои стратегии субъектҳои соҳибкорӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олӣ такмил дода мешавад.

Асоси лоиҳаҳои минтақавии ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ мавҷудияти субъектҳои манфиатдори иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад, ки метавонанд корпоратсияҳои махсуси рушд бошанд. Маҳз онҳо бояд гирандаи маблағҳои буҷетӣ ва ҳам сармоягузориҳои хусусӣ барои бунёди инфрасохтори нақлиётӣ гарданд ва сипас иншооти сохташударо ба фармоишгар супоранд. Бо мақсади таъмини баргардонидани маблағҳои давлатӣ ва кафолат додани сатҳи даромаднокии сармоягузориҳои хусусӣ, ки дар созишномаи ШДХ муқаррар шудааст, механизмҳои гуногуни муайян намудани самтҳои харҷи маблағҳое, ки аз истифодаи иншооти инфрасохтори ҷорӣ карда мешаванд.

Ҳангоми истифодаи механизми ҳамкориҳои бахшҳои давлатӣ ҳукуматҳои марказӣ, минтақавӣ қитъаҳои замин ва биноҳои дар онҳо ҷойгиршударо ба бахши хусусӣ медиҳад, ки дар асоси сармоягузори хусусӣ рушд бояд ёбад.

Мушкилоти асосии институтсионалии таъмини фаъолияти самарабахши ШДХ ин таъсиси низоми идоракунӣ мебошад. Чунон ки маълум аст, менечероне, ки аз ҷониби бахши хусусӣ ба кор гирифта шудаанд, метавонанд манфиатҳои корхонаро амалӣ созанд, воқеъ аз мақсади ғоида ба даст оваран ва аз манфиатҳои дигари ғайрипулии шахсӣ бояд даст кашанд.

Ҳалли масъалаи идоракунии моликияти ШДХ метавонад дар соҳаҳои зерин сурат гирад:

1) самаранок истифодабарии саҳми бахши хусусӣ дар моликияти давлатӣ ҳангоми пайваст кардани сармояи саҳҳомии хусусӣ;

2) таҳияи дастурҳои дақиқ ба намояндагони ҳукумат дар шӯрои директорони ширкати ШДХ ва таъсиси низоми қатъии назорати иҷрои онҳо;

3) ташаккул ва баланд бардоштани нақши фарҳанги касбии корпоративӣ дар дохили ширкат, ки ба натиҷаи ниҳой – афзоиши даромад аз содироти хизматрасонии нақлиётию транзитӣ нигаронида шудааст;

4) баланд бардоштани мутахассисияти роҳбарияти ШДХ дар ташкил, банақшагирӣ, ҳавасмандкунӣ ва назорати фаъолияти ШДХ.

Масъалаи асосии фаъолияти ҳар як корхонаи муштаракӣ давлатӣ ва хусусӣ мувофиқ кардани манфиатҳои ҷамъиятӣ ва тижоратӣ дар дохили ширкат мебошад. Ин раванд, инчунин бо хатарҳои ҷиддӣ пур аст. Э. Йескомб қайд мекунад, ки «ташкили корхонаи муштаракӣ ШДХ аз нуктаи назари сиёсӣ ҷолиб аст. Аммо дар ин самт мақомоти давлатӣ муносибати хеле эҳтиёткоронаро тақозо мекунад, то ки аз сабаби нақши дугонаи давлат қарорҳои нодуруст қабул накунанд».⁶¹

Воситаи асосии ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ дар сатҳи минтақавӣ захираҳои иқтисодии субъектҳои минтақа, пеш аз ҳама маблағҳои буҷетӣ мебошад. Иштироки субъектҳои минтақа дар лоиҳаҳои ШДХ метавонад бо истифода аз воситаҳои гуногун сураат мегирад. Масалан:

- маблағҳои буҷетӣ барои иҷрои корҳо (хизматрасонӣ) оид ба ҳукуки бастанӣ шартномаи ШДХ, аз ҷумла омода намудани ҳуҷҷатҳои тендерӣ ё музояда;

- кафолатҳои давлатии субъекти минтақа барои қарзхое, ки шарикӣ хусусӣ барои иҷрои шартномаи шарикӣ ҷалб мекунад;

- субсидия ба шарикӣ хусусӣ бо мақсади рӯёнидани хароҷот оид ба истеҳсоли маҳсулот, иҷрои кор, хизматрасониҳо муайян шудаанд;

⁶¹ Йескомб Э. Указ. соч. С. 418.

- аз ҳисоби маблағҳои буҷетӣ ба даст овардани натиҷаҳои фаъолияти ШДХ, аз ҷумла бо тартиби муқаррардовардани танзими нархҳо, ҳаҷми муайяни молҳо (корҳо, хизматрасониҳо) мешаванд;

- иштироки амволии субъекти минтақа дар лоиҳаҳои ШДХ, ки тибқи он субъекти минтақа метавонад бо шартҳои муайян ба шарик қитъаҳои замин, амволи ғайриманқул ва манқули ба ӯ тааллуқдоштаро диҳад.

Дар марҳалаи кунунӣ шарикии давлат ва баҳши хусусӣ ҳамчун воситаи муҳимтарини ҳавасмандгардонии рушди инноватсионӣ ба ҳисоб меравад. Дар робита ба ин, як қатор механизмҳои ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ ба таври ҳуқуқӣ муттаҳид карда шуданд, ки бо кўмаки онҳо давлат дар ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ иштирок намуда, ба баланд бардоштани фаъолияти инноватсионии иқтисодиёт мусоидат мекунад. Ин таъсиси инфрасохтори инноватсионӣ, аз ҷумла паркҳои технологӣ, бизнес-инкубаторҳо, минтақаҳои махсуси иқтисодии навъи технологӣ-инноватсионӣ, бо ҳам пайвастании бахшҳои давлатӣ ва хусусии соҳаи инноватсия тавассути шарикии шартномавӣ мебошад. Аммо раванди ташаккули заминаи институтсионалии ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ ба анҷом нарасидааст, ки ин дар рушди муносибатҳои шартномавӣ байни давлат ва тиҷорати хусусӣ мушкилоти ҷиддиро ба вуҷуд меорад, аз ҷумла:

- заминаи нокифоя таҳияшудаи меъёрии ҳуқуқии бастании шартномаҳо ва созишномаҳои дорои хусусияти давлатӣ байни мақомоти давлатӣ ва сохторҳои соҳибкорӣ, ки ба таъсис ва рушди муносибатҳои дарозмуддати шартномавӣ ҳалал мерасонад;

- қонунҳои буҷетӣ, хариди давлатӣ, консессия ва замин ҳамоҳанг карда нашудаанд, ки ин яке аз ҷанбаҳои мушкили татбиқи лоиҳа мебошад.

- дар қонунгузорӣ механизмҳои кофии таъмини ӯҳдадорихои молиявии давлат (аз ҷониби мақомоти ваколатдори он) аз рӯи шартномаҳои дарозмуддат, консессияҳо ва дигар шаклҳои ШДХ мавҷуд нестанд;

- бозори сусти инкишофёфтаи хизматрасониҳои молиявӣ;
- системаи омодаسازیи менеҷменти соҳибхтисос барои идора ва татбиқи лоиҳаҳо вучуд надорад.

Барои рушди минбаъдаи шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ бо назардошти таҳлили ватанӣ ва истифодаи таҷрибаи мусбати хориҷӣ дар таҳияи тавсияҳо оид ба тақмили заминаи қонунгузорӣ, муассисаи шартномавӣ ва ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ муҳити мувофиқи институтсионалӣ фароҳам овардан зарур аст.

Вобаста ба шароити иқтисодӣ ду гуруҳи асосии лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва баҳши хусусиро ҷудо кардан мумкин аст. Ба гуруҳи якум, лоиҳаҳои дохил мешаванд, ки бозпардохти онҳо метавонад дар марҳилаи истифодабарии иншоот аз ҳисоби маблағҳои истеъмолкунандагон (масалан, сохтмон, таҷдид ва истифодабарии роҳҳо, инфрасохтори манзилию коммуналӣ) сурат гирад. Ба гуруҳи дуюм, лоиҳаҳои дохил мешаванд, ки аз ҳисоби истифодабарандагони онҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ пардохт карда наметавонанд (сохтмон ва азнавسازیи объектҳои иҷтимоӣ: мактабҳо, боғчаҳо ва ғайра).

Иҷрои қарордодҳои гуруҳи якум аз ҳисоби сармоягузориҳои хусусӣ сурат мегирад, ки хавфи талабот ва бозпардохти маблағро нисбат ба объектҳои инфрасохтори сохташуда (ё азнавсозӣ) ба дӯш мегиранд. Дар навбати худ, қарордодҳои гуруҳи дуюм пешбинӣ мекунанд, ки хавфи бозпардохти лоиҳаҳои сохташуда ё аз нав сохташуда аз ҷониби ҷониби ҷамъият, ки тибқи шартҳои шартнома ба шарикони хусусӣ барои баргардонидани лоиҳаҳо пардохт мекунад, ба уҳда гирифта мешавад.

Аз нуқтаи назари коршиносони соҳаи шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ, маҳз лоиҳаҳои ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ гуруҳи аввал воситаҳои фаҳмо ва анъанавии татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ мебошанд. Дар баробари ин, ба мақсад мувофиқ будани татбиқи лоиҳаҳои гуруҳи дуюм боиси муҳокимаи гарму ҷӯшон мегардад, зеро шартҳои ин шартномаҳо бо принсипи шартҳои

ичрои фармоишоти давлати оид ба таъминоти мол, кор ва хизматрасониҳо барои қонеъ гардондани эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ қиёс карда мешаванд.

Ба назари мо, лоиҳаҳои гуруҳи дуюм, аввалан, ҳамкориҳои дарозмуддати ҳамҷониба ва дуюм, пешниҳоди хидматҳои давлатиро дар асоси доимӣ манфиати давлат дар назар доранд. Дар амалияи ҷаҳонӣ маҳз дар доираи ҳамин шакли шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ як қисми хизматрасониҳои анъанавии ҳокимияти иҷроия, махсусан дар сатҳи маҳаллӣ барои татбиқ ба бахши хусусӣ дода мешавад. Шарикӣ хусусӣ уҳдадорӣҳо ва таваккалҳоро дар сохтмони иншоот ва уҳдадорӣҳои идоракунии сифат ва хизматрасонӣ ба дӯш мегирад. Дар навбати худ давлат барои ин хизматрасониҳо вобаста ба намуди хизматрасонӣ ва хусусияти иншооти сохташуда пардохт мекунад.

Вобаста ба мундариҷаи шартнома уҳдадорӣҳои дарозмуддати давлат оид ба пардохт ва ғоидаи сармоягузори хусусӣ метавонанд инҳоро дар бар гиранд: агар марҳилаи истифодабарии иншоот аз ҷониби сармоягузори хусусӣ мавҷуд бошад, гранти амалиётӣ дар шакли ҷуброни ҳадди аққали даромад, дар сурати мавҷуд набудани марҳилаи истифодабарӣ, вақте ки уҳдадорӣҳои сармоягузори хусусӣ бо сохтмон, таҷдид ва нигоҳдории объект, пардохтҳои бучетӣ бо муҳлат маҳдуд карда мешавад.

Дар шароити кунунии ноустувори иқтисодӣ вазифаи таҳияи лоиҳаҳои анъанавӣ дар кишвари мо, бо ҷалби баргардонидани сармоягузориҳои худӣ аз ҷониби шарикӣ хусусӣ тавассути истифодаи иншоот бе дастгирии молиявии давлат, ниҳоят душвор аст. Аз ин лиҳоз, таҳияи лоиҳаҳои ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ бо уҳдадорӣҳои дарозмуддати давлат оид ба пардохт ба ғоидаи сармоягузориҳои хусусӣ (яъне шартномаҳои «насли нав») мувофиқ ва умедбахш ба назар мерасад.

Яке аз ин шаклҳои нави ҳамкорӣ, ки самаранокӣ худро дар амалияи ҷаҳонӣ собит кардааст, шартномаҳои давраи ҳаёти мебошанд. Дар адабиёти ҳуқуқӣ хусусиятҳои зерини асосии шартномаҳои давраи ҳаёт ҷудо карда

мешаванд: шартномаҳо дар ҳар се марҳилаи ҳаёти объектро фаро мегиранд: лоиҳакашӣ, сохтмон, истифодабарӣ. Шарики хусусӣ тамоми қарорҳои тарроҳӣ ва техникии барои татбиқи лоиҳа заруриро мустақилона қабул мекунад ва тамоми хавфҳои дахлдорро ба дӯш мегирад. Дар аввал, ҷалби маблағгузори барои лоиҳа аз ҷониби шарики хусусӣ дар шахси ширкати махсуси лоиҳавӣ амалӣ карда мешавад. Шарики давлатӣ пардохтҳоро танҳо аз лаҳзаи ба кор даромадани иншоот анҷом медиҳад. Ин пардохтҳо барои хизматрасонӣ буда, аз иҷрои талаботи функционалии шартнома ва сифати объекти сохташуда вобастагӣ доранд. Пардохт барои хизматрасонӣ аз шарики давлатӣ бояд дар тамоми давраи шартнома кафолат дода шавад.

Хусусияти фарқкунандаи лоиҳаҳое, ки бо истифода аз шартномаҳои давраи ҳаёт истифода мебаранд, имкони рушди инфрасохтор бо кўмаки манбаъҳои маблағгузории ғайрибюджетӣ бо бори таъхирнопазир ба бюджет мебошад. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон сармоягузор уҳдадор мешавад, ки иншооти давлатиро лоиҳакашӣ созад ва ҷаъолияти ҷорӣ онро анҷом диҳад ва фармоишгари давлатӣ бояд хароҷоти сохтмонро ҷуброн намояд ва барои нигоҳдории иншооти ҷаъол аз ҷониби лаҳзае ба истифода дода мешавад.

Дар мисоли инфрасохтори нақлиёт мо фарқиятҳои асосии байни фармоиши давлатӣ, шартномаи консессионӣ ва шартномаҳои давраи ҳаёт «нав»-ро нишон медиҳем. Одатан, сохтмони роҳҳо дар асоси ҷойгиркунии фармоиши давлатӣ (бастанӣ шартномаҳои пудратӣ) дар шакли сохтмони классикии бюджетӣ сурат мегирифт, ки боиси мушкилоти асосии зерин дар муносибатҳои шартномавӣ байни фармоишгари давлатӣ ва пудратчиён гардид ва ба монанди дар натиҷа ба натиҷаҳои сохтмон таъсири калон расонд. Якум, пудратчӣ ба иҷрои хушсифати кор бо нархи аз руи шартнома муқарраршуда манфиатдор набуд. Сониян, пудратчиӣ давлатӣ дар тамоми марҳалаҳои сохтмон ва азнавсозӣ аз болои истифодаи маблағ ва сифати кор назорат карда натавонист. Дар натиҷа,

чун қоида пас аз ба охир расидани сохтмон ҳангоми истифодабарии роҳ зарурати харҷ кардани маблағҳои иловагии буҷет ба миён омад. Дар баробари ин, хароҷоти ба буҷети сохтмон дохилшуда дар шароити афзоиши таваррум барои пурра бо пул таъмин намудани объект нокифоя баромад. Дар натиҷа «сохтмони нотаомом»-и дуру дароз пайдо шуда, маблағҳои буҷет бесамар сарфа карда шуданд.

Бо мақсади ҷалби манбаъҳои маблағгузори ғайрибуҷетӣ ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи маблағҳои буҷетӣ, ки барои бунёд ва таҷдиди иншооти инфрасохторӣ ҷудо карда мешаванд, бо қонун намунаи шартномаҳои консессионӣ ҷорӣ карда шуд. Дар ин раванд таҷрибаи татбиқи шартномаҳои консессия ташаққул меёбад.

Яке аз бартариҳои муҳими консессия ин аз ҷониби иштирокчиҳои давлатӣ бартараф кардани сарбории молиявӣ дар бунёди инфрасохтор мебошад, дар ҳоле, ки сармоягузори хусусӣ хатари ҷуброни хароҷоти гузошташударо дар ҳаҷми пурра ба уҳда дорад. Шартномаҳои консессионӣ мувофиқанд, агар дар иншоот бори камхарҷи тиҷоратӣ мавҷуд бошад. Аз ин лиҳоз, имтиёзҳо ба ҳама иншооти инфрасохтори дорои аҳамияти давлатӣ (шаҳарӣ) татбиқ намегарданд, зеро як қатор иншоотҳо ҳангоми истифодаи минбаъдаи онҳо сарбории тиҷоратӣ надоранд (масалан, роҳҳои ройгон).

Ҳамин тариқ, фарқи асосии байни ШДХ ва консессия дар он аст, ки имкони бунёд ва навшудии иншоотҳое, ки барои онҳо пардохта намешаванд, дар ҳоле, ки даромади сармоягузор на аз ҳисоби даромадҳои тиҷоратӣ аз истифодаи иншоот, балки аз ҳисоби тарҳҳо аз буҷет барои расондани хизматрасонӣ. Шартномаҳои давраи ҳаёт ҳам барои давлате, ки маблағҳои буҷетиро самараноктар сарф мекунад ва ҳам барои сармоягузоре, ки бо фармоишгари давлатӣ шартномаи дарозмуддат мегирад, новобаста аз ҳавфи талабот ва дигар омилҳои бозор ғоиданок аст. Модели ШДХ пудратчиёни хусусиро барои босифати сохтмон ва нигоҳдории иншоот ҳавасманд мекунад, зеро пардохтҳои хизматрасонӣ

мустақиман аз мувофиқати объект ба хусусиятҳои функционалии дар шартнома мувофиқашуда, новобаста аз талабот ба хидматҳо вобаста аст.

Бар хилофи фармоиши давлатӣ «шартномаи шарикӣ» ба механизми тақсими хавфҳо дар байни тарафҳои шартнома асос ёфтааст. Хавфи талабот ба хадамотро ҷониби ҷамъиятӣ ва ҷониби хусусӣ таваккалҳои марбут ба сохтмон, идоракунӣ ва истифодабарии иншоот, сифати хизматрасонию ба дӯш доранд.

Умуман, истифодаи шартномаҳои шарикӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ ба нақша гирифтани ҳаҷм ва намудҳои хизматрасоние, ки метавонанд ба тиҷорати хусусӣ дода шаванд, тақозо мекунад ва як қатор бартарихҳои назаррасро фароҳам меорад, аз ҷумла:

- оптимизатсияи сармоягузориҳои ҷорӣ ба инфрасохтор бо роҳи кам кардани арзиши иншоот ва нигоҳдории он;

- шаффофияти молиявии хароҷоти буҷет ва кам кардани муҳлати татбиқи лоиҳа, зеро ҳангоми анҷом додани пардохтҳо аз лаҳзаи ба истифода додани иншоот, сармоягузориҳои хусусӣ барои зудтар амалӣ намудани лоиҳа ҳавасманд карда мешавад;

- таъмини сифати лоиҳа аз ҳисоби уҳдадориҳои сармоягузори хусусӣ оид ба нигоҳдории он ва пайвастании пардохт ба сифати объект.

Ҳамин тариқ, истифодаи шартномаҳои «насли нав» имкон медиҳад, ки механизмҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ истифода шаванд, ки шаффофтар ва самаранок харҷ кардани маблағҳои буҷетиро ҳам барои ташкили идоракунии моликияти давлатӣ ва ҳам барои расонидани хизматрасонии босифати давлатӣ ба аҳоли таъмин намоянд.

Дар марҳалаи ҳозира дар мамлакати мо заминаи зарурии институтсионалӣ барои инкишофи чунин шаклҳои шартномавии ШДХ мавҷуд аст. Дар айни замон, таҷрибаи хориҷӣ дар бораи фаъолияти ҳамкорӣҳои бахшҳои давлативу хусусӣ, на танҳо дар кишварҳои пешрафта, балки дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ мавҷуд аст, ки на танҳо бахшҳои иқтисодиёт, балки соҳаҳои иҷтимоиро низ фаро

мегирад. Худи ин истилоҳ дар кишварҳои хориҷӣ барои ишора ба ҳама гуна шакли ҳамкориҳои байни ҳукумат ва тижорати хусусӣ, аз шартномаҳои кор ва хидмат то хусусигардонӣ истифода мешавад.

Хусусиятҳои муносибатҳои ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ аз инҳо иборатанд:

- пайдоиши шаклҳои гуногуни шарикӣ;
- ташаккули нақши бартаридоштаи давлат дар ҳамкорӣ бо тижорати хусусӣ;
- мутамарказсозии маблағгузориҳои лоиҳаҳои шарикӣ байни давлат ва сохторҳои соҳибкорӣ.

Ба рушди ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ як қатор шароитҳо таъсир мерасонанд, ки асоси онҳо инҳоянд: воридшавии иқтисодиёти миллӣ ба фазои ҷомеаи ҷаҳонӣ ва табдил гаштани он як узви ҷудонашавандаи он;

- афзоиши рақобат дар натиҷаи амалишавии сиёсати “дарҳои кушод”;
- рушди нокифояи инфрасохтори саноатӣ ба рушди иқтисод дар сатҳи минтақавӣ;
- мавҷудияти мақомотҳои зиёди танзимотӣ, нокифоягии заминаи меъёрии маъмурӣ оид ба рушди ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ.

Дар маҷмӯъ, ҳалли масъала оид ба фароҳам овардани шароити мусоид баҳри ташаккул ва рушди ниҳоди ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ метавон ҳамаҷун як заминаи асосӣ барои таъмини рушди устувори иқтисодиёти минтақа шуда метавонанд.

Сиёсати минтақавӣ амалан асоси таъмини рушди соҳаҳо, баланд бардоштани неқӯаҳволии аҳоли дар самти ҳудудӣ мебошад. Дар сатҳи минтақа дар роҳи татбиқи сиёсати давлатии танзим ва дастгирии ташаббуси хоҷагидорӣ низоъҳои истехсолӣ, монеаҳои дохилӣ, берунӣ сатҳи энергияталабии истехсолот, серхарҷии он ва ғайра омилҳои ҳалалрасон шуданаш мумкин аст.

Мавҷудияти чунин ҳатар нишон медиҳад, ки механизми танзиму дастгирии давлатӣ ба қадри кофӣ мураккаб мебошад, ки татбиқи он бояд

муносиб гардонда шавад. Барои тадбирҳое, ки дар дохили минтақа андешида мешаванд, миқёси кафолатҳои давлатӣ аҳамияти асосӣ дорад. Дар сурати бо дастгирии давлатӣ даромад гирифтани истеҳсолкунандаи мол ҳавасмандиашро ба ҷустуҷӯи каналҳои озоди нисбатан фоидаовари фурӯши маҳсулот, баланд бардоштани сатҳи технологии истеҳсолот ба амал ҷорӣ мекунад, субъектҳои иқтисодӣ, афзоиши самаранокии фаъолиятро таъмин менамояд.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Солҳои охир дар иқтисодиёти кишварҳои ҷаҳон, алаҳхусус дар ҚТ дигаргуниҳои кулӣ ба вуқӯъ мепайванданд. Моҳияти ин дигаргуниҳо дар он зоҳир мегардад, ки ҳукумати мамлакатҳо аксаран ба ҷои даҳлати бевоситаи давлат ба иқтисодиёт беш аз пеш афзалиятро ба шаклҳои мухталифи ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо бизнес-сохторҳои хусусӣ медиҳад: таҳвил мекунад, мефурӯшад, дороиҳои дар моликияти давлатӣ ва идоракунии давлатӣ бударо ба истифодаи дарозмуддат медиҳад, лоиҳаҳои муштаракӣ инвеститсионӣ ва ғайраро амалӣ гардонидар, ғоидаи ба дастмадаро тақсим мекунад, хавфҳои муштаракро ба зимма мегирар. [3-М]

2. Дар ҷабҳаи ноил шудан ба рушди иқтисодӣ, беҳтар намудани неқӯаҳволии аҳоли, таъмини рушди соҳаҳои хоҷагии халқ, давлат бо бахши хусусӣ муносибатҳои устувори мутақобилан судмандро барқарор мекунад. Дар ин самт, ба роҳ мондани низоми шарикии давлатию хусусӣ яке аз воситаҳои стратегии сиёсати таҳияшудаи иқтисодӣ будар, ҳадафи истифодаи иқтидори захиравии сохторҳои тичоратиро ҳангоми иҷрои вазифаҳои муайяни давлатӣ бо шартҳои мутақобилан ғоидаовар, инчунин ҳалли мушкилоти иҷтимоию иқтисодӣ дар ҷомеа дорар. [4-М]

3. Муҳтавои иҷтимоию иқтисодии шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар омезиши манфиатҳои сохторҳои давлатӣ ва соҳибкорӣ, ки дар асоси принципҳои судмандии тарафайн, мавҷудияти ҳавасмандии умумӣ, мақсадҳои умумӣ ва бо санадҳои расмӣ қонунгузорӣ мустаҳкамшудар амалӣ кардар мешаванд, инъикос меёбар. Дар сатҳи минтақавӣ, чун дар миқёси ҷумҳуриявӣ, шарикии давлат ва бахши хусусӣ муносибатҳои баробарҳуқуқи байни як муассисаи муайяни давлатӣ ва як субъекти алоҳидаи бахши хусусиро ифода мекунад, ки ҳадафи умумии дар санади ҳуқуқӣ (шартнома) муқарраршударо пайгирӣ мекунад. Аз ин ҷиҳат, шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар сатҳи минтақавӣ ҳамчун як воҳиди нави институтсионалӣ баромад мекунад, ки маънои ҳамкориҳои байни муассисаи

давлатӣ ва воҳиди тичоратиро дорад. [9-М]

4. Дар сатҳи умумидавлатӣ ва минтақавӣ шаклҳои асосии ШДХ дар намудҳои зерин мавриди истифода қарор мегиранд:

а) шакли қарордодӣ, ки ба намудҳои зерин ҷудо мешавад: қарордодҳои сервисӣ; қарордодҳо ба иҷрои корҳо ва расонидани хизматҳо; қарордодҳои ёрии техникӣ; қарордодҳои идоракунии; қарордоди “пешниҳод ба истифодабарӣ”; б) шакли лизинг; в) шакли консессионӣ. Дар илм ва амалияи муосири иқтисодӣ равандҳои зеринро фарқ мекунанд; идоракунии ширкати хусусӣ бо объекти моликияти давлатие, ки ба ихтиёри ӯ гузошта шудааст; консессияи объектҳои инфрасохторӣ, консессияи объектҳои сохтмон; шакли саҳомии ҳамкорӣ, ки дар он бастаи назоратӣ бояд ба давлат тааллуқ дошта бошад. г) шакли оператор; д) шакли кооператсия. [1-М]

5. Барои арзёбии самаранокии фаъолияти шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар адабиёти илмӣ муосир усули ягонаи ҳисобкунии мавҷуд нест. Аммо, бо назардошти он, ки дар шарикии давлат ва баҳши хусусӣ иштирокчиён аз ду субъекти гуногун иборатанд, яъне аз як тараф муассисаи давлатӣ, аз тарафи дигар бизнес-сохтори баҳши хусусӣ, нишондиҳандаҳои арзёбӣ ба ду гуруҳ тақсим карда мешаванд. Якум, ҳамкорӣ аз мавқеи шарикӣ намояндагии давлат, дуюм, аз мавқеи тичорати хусусӣ арзёбӣ карда мешавад. Аммо, гуруҳҳои дигари нишондиҳандаҳо мавҷуданд, ки барои ҳар ду иштирокчиҳои шарикӣ муҳиманд. Азбаски ҳамчун иштирокчиҳои фаъолияти хоҷагидорӣ давлат ҳавасманди баланд бардоштани самаранокии лоиҳаҳои шарикии давлат ва баҳши хусусӣ ҳам аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва ҳам тичоратӣ мебошад. [6-М]

6. Дар сатҳи иқтисоди минтақавӣ дар кишварҳои хориҷӣ шарикии давлатии хусусӣ дар соҳаҳои зерин бештар рушд ёфтааст: инфрасохтори нақлиётӣ (роҳи оҳан, фурудгоҳ, шохроҳ); хоҷагии манзил (обтаъминкунии, коркарди партовҳои маишӣ, таъминоти энергия); соҳаи иҷтимоӣ (маориф, тандурустӣ, сайёҳӣ ва ғайра). Шарикии давлат ва баҳши хусусӣ дар кишварҳои ИМА, Олмон, Канада ва Британияи Кабир мавқеи бартаридошта дорад. [2-М]

7. Дар минтақаҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Ҷумҳуриҳои Ўзбекистон,

Қазоқистон амалигардони шарикии давлатию хусусӣ дар самтҳои зерин ояндадор мебошад: дар соҳаи маориф, сохтмони манзили истиқоматӣ, баҳрабардори роҳҳои автомобилгард, таҷдиди объектҳои хоҷагии манзилию коммуналӣ, инкишофи инфрасохтори телекоммуникатсионӣ, низоми тандурустӣ ва хизматҳои иҷтимоӣ. Омилҳои асосии амалигардони лоиҳаҳои ШДХ созишномаҳои консессионӣ, минтақаҳои озоди иқтисодӣ, таъсиси технопаркҳо ва ғайра ба ҳисоб мераванд. [8-М]

8. Инкишофи шарикии давлатию хусусӣ метавонад дар вилояти Суғд ба ҳалли масъалаҳои зерин мусоидат кунад: рушди инфрасохтори минтақа, роҳҳо, хатҳои интиқоли барқ, таъмини об, хизматҳои бонкӣ, иттилоотию таҳлилӣ, машваратӣ, истифодаи самараноки институти моликият; таъмини инвеститсионии рушди иқтисодиёти минтақа. [5-М]

9. Дар иқтисодиёти вилояти Суғд шарикии давлатию хусусӣ дар он соҳаҳое, ки барои қонеъ гардонидани талаботи ҷамъиятии аҳоли, аз ҷумла дар соҳаҳои хоҷагии манзилию коммуналӣ (хусусан обтаъминкунӣ), инфрасохтори нақлиётӣ, тиббӣ ва таълимӣ, сохтмони манзил, сайёҳӣ, хизматрасонии фароғатӣ дар соҳаи варзиш пешбинӣ шудаанд, бештар рушд ёфтааст. Қисман дар соҳаҳои саноат ва кишоварзӣ рушд мекунад, ки дар он ба сифати объектҳо лоиҳаҳои инноватсионие баромад мекунад, ки сармоягузори калонро талаб мекунад. [5-М]

10. Дар минтақаҳои вилояти Суғди ҚТ таҷрибаи шарикии давлатию хусусӣ он қадар баланд нест ва таҳти таъсири як қатор омилҳои макро ва мезоиктисодӣ қарор дорад. Омилҳои пояи институтсионалӣ (ташаккул ёфтани пойгоҳи меъёри ҳуқуқӣ, омодагии мақомоти ҳокимияти минтақавӣ ба амалигардони вазифаҳои дахлдори идоракунӣ); омилҳои захираҳои кадрӣ (мавҷудияти таҷрибаи амалигардони лоиҳаҳои давлатию хусусӣ дар минтақаҳо); омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ (ҷаззобияти минтақа барои сармоягузoron, андозбандӣ, дастрасии қарз, пардохтпазирии аҳоли ва ғайра). [10-М]

11. Дар шарикии давлат ва бахши хусусӣ, эҷоди ҳарчи бештари "нуқтаҳои ҳамхудуд"-и манфиатҳо, бешубҳа, барои коҳиш додани ҳиссаи иқтисоди

пинҳонӣ, афзоиши фаъолияти иқтисодии бахши хусусӣ дар гардиши қонунии молҳо ва хидматҳо хизмат мекунад. Ҳамзамон бо ин, ихтилофи манфиатҳоро байни шарикон пешгирӣ ё коҳиш додан мумкин аст, ки метавонад самаранокии лоиҳаҳои сармоягузорию ҳам дар сатҳи минтақавӣ ва ҳам ҷумҳуриявӣ ба таври назаррас афзоиш диҳад. Ташаккули шаклҳои моликият дар асоси шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар асоси муттаҳидсозии амволи муассисаҳои соҳаи хусусӣ ва давлатӣ таъсис дода мешавад. [3-М]

12. Дар ҳамаи минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла дар вилояти Суғд мушкилоте мавҷуданд, ки рушди шарикии давлатию хусусиро бозмедоранд. Дар байни онҳо метавон қайд кард: дар сатҳи мақомоти минтақавии ҳокимияти давлатӣ коркард нашудани модели муносиби идоракунӣ, ки манфиатҳои ҳам сохторҳои давлатӣ ва ҳам хусусиро дар татбиқи шаклҳои гуногуни ҳамкорӣ ба назар мегирад; рақобатпазирии пасти қисми зиёди субъектҳои бахши хусусӣ, ки ба татбиқи лоиҳаҳои муштарак таъсири манфӣ мерасонад; норасоии мутахассисон ҳам дар сатҳи ҳокимияти давлатии минтақавӣ ва ҳам дар бахши хусусӣ оид ба таҳия, татбиқи лоиҳаҳои муштарак сармоягузорӣ. [7-М]

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо:

Дар асоси хулосаҳои илмӣ дар боло зикргардида, аз нуқтаи назари равандҳои идоракунӣ марҳилаҳои зерини ба вуҷуд овардани ШДХ-ро дар доираи ҳар лоиҳаи мушаххас дар минтақа пешниҳод кардан мумкин аст:

- мувофиқсозии ибтидоии манфиатҳои тарафҳо ва муайян кардани мақсадҳои афзалиятноки стратегӣ;
- коркарди барномаи сармоягузорию шарикии давлатию хусусӣ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ба вуҷуд овардани маркази рушди лоиҳаҳои минтақавию хусусӣ барои таъсиси пойгоҳи коршиносию таҳлили додаҳои лоиҳаҳои амалишаванда;
- гузаронидани тендер оид ба муқаррар намудани аҳамияти лоиҳаҳои ШДХ, ташаккул додани чорабиниҳо оид ба амалишавии онҳо;

- чорӣ намудани низоми нишондиҳандаҳои мутавозини арзёбии фаъолият, ки бо назардошти мақсаду вазифа, салоҳияту захираҳои муқарраргардида ва омили муосир ҳисоб карда мешаванд;
- қабул кардани санадҳои меъёрие, ки соҳаи ШДХ, консессияро танзим мекунанд ва амалигардонии давра ба давраи мундариҷаи асосҳои институтсионалиро муайян менамояд;
- ба вучуд овардани майдонҷаи ягонаи ҳамкории субъектҳои рабандҳои инвеститсионии минтақавӣ ва давлатӣ – Ассотсиатсия ё холдинги институтҳои минтақавии рушди ШДХ;
- таъмини шаффофияти фаъолият, муқаррар намудани пешниҳоди ҳатмии ҳисоботи институтҳои рушд дар ҳамаи сатҳҳо.

Дар асоси гуфтаҳои боло ташаккули фаъолияти ҳамкории давлат ва бизнес дар ҳалли масъалаҳои ташкилӣ, дастгирӣ ва такмили низоми неъматҳои ҷамъиятӣ дар шароити унсурҳои бозорӣ яке аз омилҳои бунёдии рушди ШДХ ба ҳисоб меравад.

РҶИХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

(бо забони аслӣ)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ

- [1] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии 22.12.2016. /www.president.tj. (санаи дастрасӣ 25.02.2018).
- [2] Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҳифзи сармояи Ҷумҳурии Тоҷикистон. / Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2012.- № 755.-С.32.
- [3] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи шарикии давлатию хусусӣ моддаи 2 аз 28 декабри соли 2012, №907 // www.mmk.tj. (санаи мурочиат 07.07.2018).
- [4] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи консессияҳо” аз 26 декабри соли 2011, №763 // www.mmk.tj. (санаи мурочиат 21.11.2018).
- [5] Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Душанбе, 2016.- С.5-6.
- [6] Стратегия национального развития Республики Таджикистан на период до 2030г. – Душанбе, 2016.-102с.
- [7] Стратегия регионального развития в условиях инновационных преобразований экономики / В.З. Петросянц, С.В. Дохолян, Д.В. Петросянц, А.А. Баширова; под общ. ред. д.эн., проф. В.З. Петросянц; РАН; Дагестан. науч. центр.; Ин-т соц.-экон. исследований. – М.: Экономика, 2011. – 302 с.

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ

- [1] Аллен Р.С. Британская промышленная революция в глобальной картине мира / Пер. с англ. Н.В. Автономовой; науч.ред.перевода В.С. Автономов. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2014.-448с.

- [2] Амосов А.И. Последствия сверхускорения эволюции экономики и общества в последние столетия: Закономерности социального и экономического развития. – М.: Изд-во ЛКИ, 2009. – 312 с.
- [3] Антикризисное управление: под. ред. Э.М. Короткова. 2-е изд., доп и перераб. – М.: Инфра-М., 2009. С. - 37.
- [4] Базарова А.Х., Бойматова Ш.Ш., Газибекова А.А., Ганиева С.А., Исмоилова Т.Б., Комилова М., Дж., С. Нидоева Н.Ф., Пириева Дж.С., Раджабова Р.К., Рахимова Р.К., Саидмуродова Х.М., Султанова З.С., Факерова Х.Н., Хабибова С., Шарипова М.М. и др. Продовольственный рынок: состояние и перспективы развития в условиях формирования инновационной экономики (на примере Согдийской области Республики Таджикистан). Душанбе, 2021 – 181с.
- [5] Балашов С. Опыт функционирования ГЧП в развитых странах // Государственно-частное партнерство в условиях кризиса: материалы науч.-практ. конф. М., 2009. - С. 281-282.
- [6] Бараненко С. П. Инвестиционная политика государства в системе регулирования государственно: частного партнерства [Текст] / С.П. Бараненко, А. Ю. Семенихин // Путеводитель предпринимателя. Научно-практическое издание: Сб. науч. трудов. Вып. VI. Под научной ред. Л.А. Булочниковой. – М.: Российская Академия предпринимательства; Агентство печати «Наука и образование», 2010. – 186 с.
- [7] Бедняков А.С. Государственно-частное партнерство: мировой опыт и правовое регулирование в Российской Федерации. – М.: Издательский Дом «Библио-Глобус», 2017.– 150 с.
- [8] Борталевич С.И., Логинов Е.Л., Чиналиев В.У. Проблемы стратегической перестройки организационных механизмов управления научно-техническим развитием России и ЕАЭС. – М.: Финуниверситет, 2016.- 258 с.
- [9] Борщевский Г.А. Государственно-частное партнерство: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. – М.: Юрайт, 2015. – 344 с.

- [10] Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV-XVIII вв. – Т.3. Время мира/ Пер. с фр. Л.Е. Куббеля. – 2-е изд. – М.: Весь мир, 2007. – 752 с.
- [11] Варнавский В.Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски/ В.Г. Варнавский. - М.: Наука, 2005. - 315 с.
- [12] Винокуров Е., Джадралиев М., Щербанин Ю. Международные транспортные коридары Евр.Аз.ЭС: быстрее, дешевле, больше. Отраслевой обзор. – М.: Евразийский банк развития, 2009. – 60с.
- [13] Гайбуллаев О. Роль бизнеса в модернизации экономики республики Узбекистан: сотрудничество Россией и странами Центральной Азии// Роль бизнеса в модернизации экономик России и стран Центральной Азии: возможности сотрудничества: Сборник докладов. – М.: Фонд «Население Евразии», МИД РФ, 2009. – С. 165-203.
- [14] Ганиев Т.Б., Джабборов А.Д., Джураева А., Дустбоев Ш.Д., Каюмов Н.К., Комилов С.Д., Низомова Т.Д., Нурмахмадов М., Раджабов Р.К., Рауфи А., Рахимов Р.К., Рахимов Ш.М., Ризокулов Т.Р. Ульмасов Р.У., Умаров Х., Факеров Х.Н., Хабибов С., Шарипов М.М. и др. Особенности функционирования и развития малых форм предпринимательской деятельности в сфере услуг (на материалах согдийской области Республики Таджикистан), 2016. – 156с.
- [15] Глинкина С.П. Китайская стратегия освоения постсоветского пространства и судьба евразийского экономического союза. Россия в XXI веке: глобальные вызовы и перспективы развития. Пленарные доклады // Под ред. чл.-корр. РАН В.А. Уветкова. – М.: ЦЭМИ РАН; ИПР РАН, 2015. – С. 40-60.
- [16] Горбань, Т.С. Государственно-частное партнерство – институциональный альянс бизнеса и власти в условиях глобализации [Текст] / Т.С. Горбань // Инфраструктура рынка: проблемы и перспективы: уч. зап. / Рост. гос. эконом. ун-т (РИНХ). – Ростов н/Д, 2012. – Вып. 18. – 21,6 / 0,45 п.л.
- [17] Горбань, Т.С. Тенденции развития механизмов государственно-частного партнерства в практике зарубежных стран [Текст] / Т.С. Горбань // Проблемы обеспе-
- 30 чения экономической безопасности и качественной

социально-экономической динамики: экономико-правовые аспекты: материалы международ. науч.-практ. конф. / под. ред. О.В. Иншакова, Г.Б. Клейнера, В.В. Сорокожердьева. – Краснодар, 2013. – 27,5 / 0,5 п.л.

[18] Государственно-частное партнерство в условиях инновационного развития экономики [Монография] / Под ред. А.Г. Зельднера, И.И. Смотрицкой. М.: ИЭ РАН, 2012. – С.212.

[19] Грицай С.В. Использование механизма частно-государственного партнерства для повышения эффективности деятельности промышленных предприятий. М., 2006. – С. 19-21.

[20] Делмон Д. Государственно-частное партнерство в инфраструктуре. Практическое руководство для органов государственной власти. 2010 г. –63с.

[21] Делмон, Дж. Государственно-частное партнерство в инфраструктуре: практическое руководство для органов государственной власти / Дж. Делмон. - Астана: Изд-во АО “Казахстанский центр государственно-частного партнерства”, 2010. – 250 с.

[22] Джурабаева Г.Дж., Исламова С.И., Кандиёровой Д.О., Каюмова Н.К., Камолитдинова С., Комилова С.Д., Назарова Т.Н., Низомовой Т.Д., Нурмахмадова М.Н., Рахимова Р.К., Саидмурадова Л.Х., Умарова Х.У Влияние международного предпринимательства на развитие промышленности Республики Таджикистан. Душанбе, 2012. – 165 с.

[23] Дробышевская Л.И. Концептуальные основания инновационно-инвестиционной политики в условиях трансформации хозяйственной системы. – Краснодар, 2005. – 316 с.

[24] Зиядуллаев Н.С. СНГ: дорога в третье тысячелетие: Проблемы развития и укрепления Содружества/ Предисл.акад. А.Д. Некипелова. – М.: Мобилизация и развитие, 2002. – 210 с.

[25] Зоидов З.К. Логинова В.Е., Шевченко К.И. Пути формирования интегрированной рыночной инфраструктуры и регулирования производства и товарооборота в рамках ЕАЭС / Под ред. к.э.н. А.А. Медкова. – М.: ЦЭМИ РАН; ИПР РАН, 2015. – 141 с.

- [26] Зоидов К.Х. Инновационная экономика: опыт, проблемы, пути формирования. – М.: ИПР РАН, 2006. – 168 с.
- [27] Зоидов К.Х. Экономические кризисы: причины, последствия, пути преодоления. – М.: ИПР РАН, ИМ АН РТ, 2004. – 208 с.
- [28] Зоидов К.Х., Медков А.А., Зоидов З.К. Государственно – частное партнерство – основа стабильности, развития и экономической безопасности транспортно-транзитной системы России / Под ред. чл.-корр. РАН В.А. Цветкова – М.: ИПР РАН, 2016. – 222 с.
- [29] Зоидов К.Х., Медков А.А., Зоидов З.К. Государственно-частное партнерство - основа инновационного развития и безопасности транзитной экономики: Монография \ Предисловие и науч.ред.чл.корр. РАН В.А. Цветков. М.; Экономическое образование, 2017. – С.391 – 416.
- [30] Зоидов К.Х., Медков А.А., Зоидов З.К. Государственно-частное партнерство- основа инновационного развития и безопасности транзитной экономики: Монография\Предисловие и науч.ред.чл.корр. РАН В.А. Цветков. М.; Экономическое образование, 2017. – С.391 – 416.
- [31] Йескомб Э.Р. Государственно – частное партнерство: Основные принципы финансирования / Пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2015 –457с.
- [32] Институты, институциональные изменения и функционирование экономики\ Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги “Начала”, 1997. – С.18.
- [33] Камилова. Р.Ш. Развитие государственно-частного партнерства в инновационной сфере Республики Узбекистан, 2014. – С.114 -116.
- [34] Качалов Р.М. Управление экономическим риском: теоретические основы и приложения. – М.: СПб: Нестор-История, 2012. - 248 с.
- [35] Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. М.: Гелиос, 1999.– 352 с.
- [36] Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем. М.: Наука, 2004. – С.18-19

- [37] Комилов, В.М. Лебедев, Г.И. Лазарев, Б.З. Мильнер, М. Нурмахмадов, А.В. Орлов, Ю.М. Осипов, В.В. Радаев, Р.К. Раджабов, Р.К. Рахимов, Х.Н. Факеров, С.Х. Хабибов, А. Хоскинг, М.К. Хусаинов, А.В. Шестаков, А.Н. Шохин, В.А. Шульга и др. Региональные особенности государственной поддержки малого предпринимательства: на материалах Хатлонской области Республики Таджикистан, 2004 – 180с.
- [38] Короткова Э.М. и др. Антикризисное управление / 2-е изд., доп. и перераб: под ред. проф. Э.М.Короткова. – М.: Инфра-М, 2009. – 620 с.
- [39] Мамченко О.П., Долженко И.А. Экономическая сущность и роль государственно-частного партнерства в реализации региональной экономической политики, 2010 – С.1-5.
- [40] Меркулова М.Е. Государственно-частное партнерство в региональной экономике депрессивного типа: теоретические, методические и прикладные аспекты, 2013. - 210 с.
- [41] Наумкин А.В. Государственно-частное партнерство в сельском хозяйстве: формы, модели, механизмы. 2012. – С. 12.
- [42] Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. – М.: Изд. Института Гайдара, 2011. – 480 с.
- [43] Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. – М.: Фонд экономической книги «Начало», 1997. – 180 с.
- [44] Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики// Р.М.Нуреев. – М.: ИНФРА-М, 2001. – С.23.
- [45] Омарова З.К. Проблемы развития отечественных интегрированных корпоративных структур на современном этапе // Региональные проблемы преобразования экономики, 2009. – С. 49-56.
- [46] Панзабекова А.Ж., Андреева Г.М. Развитие государственно-частного партнерства в инновационной сфере Казахстана, 2017.-№1.-С.1-8.

- [47] Панкратов, А.А. Государственно-частное партнерство в современной практике: основные теоретические и практические проблемы / А.А. Панкратов. - М.: "Анкил", 2008. –С. 34.
- [48] Пириев Д.С., Ахмадов Р.Р. Развитие социальной сферы в сельской местности на основе формирования государственно-частного партнерства // В сборнике: Региональные особенности рыночных социальноэкономических систем (структур) и их правовое обеспечение Сборник материалов VI-й Международной научно-практической конференции. Московский университет им. С.Ю. Витте, Филиал в г. Пензе, 2015. – С. 356 - 362.
- [49] Питанов, Валерий Александрович. Государственно-частное партнерство в управлении развитием экономики региона, 2015 – 206 с.
- [50] Практическое руководство по вопросам эффективного управления в сфере государственно-частного партнерства. Женева (Швейцария): Организация Объединенных наций. 2008. – 158 с.
- [51] Раджабов Р.К., Раджабова Н.Р. Становление и развитие государственно-частное партнерства таможни и бизнеса в Республике Таджикистан // В коллективной монографии «Проблемы взаимодействия гражданского общества, государства и бизнеса: опыт России и Германии». - Ростов н/Д.: СКАГС, 2012. – С.424 - 431.
- [52] Рейтинг регионов ГЧП-2014. Развитие государственно-частного партнерства в субъектах Российской Федерации. – М.: Центр развития государственно-частного партнерства, 2014. – 19 с
- [53] Рекомендации по реализации проектов государственно - частного партнерства в субъектах Российской федерации. М.: Центр развития государственно-частного партнерства, Министерство экономического развития РФ, 2013. – 50 с.
- [54] Рекомендации по реализации проектов государственно-частного партнерства в субъектах Российской Федерации. Москва. Министерство экономического развития РФ, 2013.-169с.

- [55] Сабирова, З.Э. Инновационные некоммерческие организации в рамках публично-частного партнерства / З.Э. Сабирова // Инновации и перспективы сервиса: Сборник научных статей VIII Междунар. научн. - технич. конф., 7 декабря 2011 г., Ч. III. - Уфа: Уфимская государственная академия экономики и сервиса, 2011. – С. 320-324.
- [56] Савранский П.В. Государственно-частное партнерство в реализации перспективных направлений инновационного развития экономики России. – Краснодар, 2007. – С. 47.
- [57] Савченко Я.В., Михайлова Н.С. Анализ моделей взаимодействия государства и бизнеса в рамках ГЧП в сфере физкультуры и спорта в России . М., 2017 – С. 157-163.
- [58] Саидмуродов Л.Х. Экономическая теория открытого хозяйства и проблемы современного Таджикистана / Л.Х.Саидмуродов. Душанбе, 2005. - 259с.
- [59] Спиридонов А. А. Государственно-частное партнерство: понятие и перспективы совершенствования законодательного регулирования / А.А. Спиридонов // Бизнес и власть в современной России: теория и практика взаимодействия. - М.: Изд-во РАГС, 2010. –С. 120.
- [60] Статистический ежегодник Согдийской области: Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2015. – С.345.
- [61] Статистический ежегодник Согдийской области: Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2017. – С.344.
- [62] Статистический ежегодник Согдийской области: Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2020. – С.207-209.
- [63] Статистический ежегодник Согдийской области: Таджикистан / Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2005. – С. 10–13

- [64] Статистический ежегодник Согдийской области: Таджикистан: 20 лет государственной независимости / Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2011. – С.11.
- [65] Статистический ежегодник Согдийской области: Таджикистан: 25 лет государственной независимости / Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2016. – С.626.
- [66] Стиглиц Дж., Экономика государственного сектора. Практическое пособие, 1997.-720с.
- [67] Типовое руководство по подготовке проектов государственно-частного партнерства в регионах Республики Казахстан, Астана, 2011. – С.90 с.
- [68] Фишер П. – Прямые инвестиции для России: стратегия возрождения промышленности. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 312 с.
- [69] Фурутботн Э.Г., Рихтер Р. Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории / Пер. с англ. под ред. В.С. Каткало, Н.П. Дроздовой. – СПб.: ИД СПбГУ, 2005. – 702 с.
- [70] Ходжаев П.Д. Эффективность функционирования частного предпринимательства в Республике Таджикистан / П.Д. Ходжаев // Проблемы развития предпринимательской деятельности в Республике Таджикистане: материалы респ. научн. - практ. конф. - Душанбе: ТИПС, 2010. – С. 43-50.
- [71] Цветков А.А., Зоидов К.Х. и др. Постсоветское экономическое пространство: современное состояние и перспективы развития. – М.: Финансы и кредит, 2009. – 472 с.
- [72] Штоф А.А. Сравнительное положение горных законов, действующих в России и главнейших горно - промышленных государствах Западной Европы. – СПб, 1896. – С.18-20.

II. Мақолаҳо ва маърузаҳо

- [1] Азимов П.Х. Государственно-частное партнерство в механизме формирования транспортно-логистической системы Республики Таджикистан: проблемы использования инструмента // Вестник Адыгейского

государственного университета. Серия 5: Экономика, 2017. № 4 (210). – С. 53-61.

[2] Аминов И., Окилова М.А. Роль государственно-частного партнерства в развитии экономики Республики Таджикистан // Таджикистан и современный мир, 2018. № 3 (62). – С. 168-171.

[3] Арипов А. О совершенствовании порядка реализации проектов государственно-частного партнерства г. Ташкент, 26 апреля 2020. № 259.

[4] Былым Е.С. Перспективы финансирования государственно-частного партнерств а в России на современном этапе // Вестник РУДН, серия «Экономика», 2013. – № 5. – С. 188 – 195.

[5] Валисов М.В. Государственно-частное партнерство: политико-правовой аспект // Власть. – 2006. №7. – С. 28.

[6] Вардомский Л.Б. Транзитный потенциал Казахстана в контексте евразийской интеграции // ЭКО.- 2015. - №8. – С. 59-78.

[7] Вардомский Л.Б., Пылин А.Г. Модернизационное влияние России на страны СНГ // Журнал новой экономической ассоциации, 2014. № 1 (21). – С. 196-200.

[8] Васильева Л.П. // Концепция развития государственно-частного партнерства региона как конкурентное преимущество территории. Научный журнал Регионоведение, 2013. №3 (84). – С.20.

[9] Данилова О.В. Государство и бизнес: баланс интересов и возможности сторон. Экономика и предпринимательство, 2014. №7. – С. 261.

[10] Дохолян А.С. Особенности потребительского поведения россиян в разрезе макрорегионов и социально-доходных групп / А.В. Ярашева, Ю.В. Бурдастова, А.С. Дохолян // Региональные проблемы преобразования экономики, 2014. №7. – С. 27-35.

[11] Дохолян А.С. Стратегия комплексного инновационного развития как основа эффективной экономической и социальной политики региона // Региональные проблемы преобразования экономики, 2011. №2. – С. 55-64.

- [12] Дохолян С.В. Концептуальные подходы к достижению устойчивого экономического развития региона, как социо-экономико-экологической системы / С.В. Дохолян, А.М. Садыкова, А.С. Дохолян // Апробация, 2015 №5. – С. 60-66.
- [13] Дохолян С.В. Методологические аспекты формирования региональной социально-экономической политики / С.В. Дохолян, В.З. Петросянц, А.М. Садыкова // Региональные проблемы преобразования экономики, 2013. №3. – С. 78-84.
- [14] Дохолян С.В. Моделирование процессов социально – экономического развития экономических территорий / С.В. Дохолян, А.С. // Региональные проблемы преобразования экономики, 2011. - №4. – С. 6-22.
- [15] Дубровская, Ю.В. Государственно-частное партнерство как фактор сбалансированного регионального развития / Ю. В. Дубровская, Р. В. Губайдуллина // Вестник Пермского университета. Сер. «Экономика». – 2015, №1. – С. 35-45.
- [16] Ершов М. О формировании приоритетов промышленной политики и механизмах их реализации// Российский экономический журнал, 2006. - №1. – С. 4.
- [17] Жердев, Р.А. Государственно-частное партнерство как драйвер развития отечественного здравоохранения / Р.А. Жердев // Российское предпринимательство, 2015. – Том 16. №18. – С. 3125 - 3128.
- [18] Завьялова Е.Б. К вопросу о целесообразности ГЧП в образовании // Государственно-частное партнерство, 2015. № 4. – С. 217-226.
- [19] Захаров А.Н. Роль механизмов государственно-частного партнерства в решении экономических и социальных проблем России, 2011. №1 (16).
- [20] Зиядуллаев Н., Зиядуллаев С. Евразийский экономический союз в контексте российской интеграционной стратегии // Общество и экономика, 2016. №8. – С. 5-16.
- [21] Зиядуллаев Н.С., Зиядуллаев С.Н. Евразийский экономический союз: стратегирование развития и глобальные вызовы – Научное обозрение. Серия 1. Экономика и право, 2016. №2. – С.5-19.

- [22] Зоидов К.Х., Дурандин О.Г. К проблеме формирования инновационной экономики в странах постсоветского пространства в условиях модернизации. Часть I // Региональные проблемы преобразования экономики. - 2011. - №4. – С. 277-288.
- [23] Зоидов К.Х., Медков А.А. Цикло-когерентный подход при исследовании реализации крупных энергетических проектов и решении водных проблем в странах Центральной Азии. Часть I // региональные проблемы преобразования экономики, 2015. №11 (61). – С.182-196.
- [24] Иголкина Л.М. Государственно-частное партнерство в инновационном развитии экономики // Экономические науки, 2013. № 3. – С. 49-52.
- [25] Комилов С.Д., Сафиев А.Х. К вопросу о необходимости развития государственно-частного партнерства в Республике Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук, 2018. № 5. – С. 36.
- [26] Кузнецов, С.В. Развитие института государственно-частного партнерства в процессе модернизации профессионального образования / С.В. Кузнецов // Экономика и управление, 2014. № 3. – С. 53-58.
- [27] Курбонова Ф.Х., Зоиров И. Приоритетные направления инвестиционного обеспечения и развитие государственно-частного партнерства в сфере услуг Республики Таджикистан // Вестник университета (Российско-Таджикский Славянский университет), 2016. Т. 2. № 3 (55). – С. 121-129.
- [28] Лихачев, В., Азанов М., Практический анализ современных механизмов государственно-частного партнерства в зарубежных странах, или как реализовать ГЧП в России // Финансы. Экономика. Безопасность, 2005. №1.(6).- С.130.
- [29] Матаев Т.М. Формы государственно-частного партнерства при реализации инфраструктурных проектов // Государственно-частное партнерство, 2014. – № 1. – С. 9-20.

- [30] Маҷмӯаи омори солонаи вилояти Суғд: 30 соли истиқлолияти давлатӣ-Хучанд; Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. - 438с.
- [31] Мингалёва Ж.А., Гершанок Г.А. Устойчивое развитие региона: инновации, экономическая безопасность, конкурентоспособность // Экономика региона. 2012. № 3. – С. 68–77.
- [32] Мордвинцев А.И., «Институциональная адаптация ГЧП к условиям и ресурсам региона». Вестник Ростовского государственного экономического университета РИНХ, 2011 № 1. – С.25.
- [33] Нозимов Б., Шокиров Р.С. Современное состояние развития институциональной среды малого предпринимательства в Республике Таджикистан // Вестник ТГУПБП, 2015. №4. (65). - С.80.
- [34] Омарова З.К. Механизмы правового регулирования деятельности корпоративных объединений // Региональные проблемы преобразования экономики, 2012. №4. – С. 183-189.
- [35] Петросянц В.З. Критерии и факторы экономического роста региона / В.З. Петросянц, С.В. Дохолян // Проблемы современной экономики. 2007. №4. – С. 245-250.
- [36] Петросянц В.З. Экономическая модель прогнозирования и сценарные варианты модернизации региональной экономики / В.З. Петросянц, С.В. Дохолян, А.С. Каллаев // Региональные проблемы преобразования экономики, 2008. №1. – С. 4-17.
- [37] Попов В.В. Экономическое чудо переходного периода: как Узбекистану удалось то, что не удалось ни одной постсоветской экономике // Журнал новой экономической ассоциации, 2014. №1. (21). – С. 136-159.
- [38] Пулатова Ш.Б. Развитие механизма государственно-частного партнерства на рынке услуг объектов приавтомобильного сервиса // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук, 2018. № 2. – С. 88-94.

- [39] Рожкова С. Анализ мирового опыта использования государственно-частного партнерства в различных отраслях экономики / С. Рожкова // Рынок ценных бумаг. М.: 2008. №1 (352). – С. 50-55.
- [40] Романова О.А. Теория и практика развития частно-государственного партнерства/ О.А. Романова // Вестник Уральского гос-го технического ун-та, 2007. № 3. – С. 44-48.
- [41] Рубинштейн А. Я., Гринберг Р. С. Трудности рыночной адаптации: цены, доходы, социальная защита // Общественные науки и современность, 1992. № 5. – С. 39-45.
- [42] Саидмуродов Л.Х., Мукаддасзода Ф.М. Концептуальные подходы и теоретические основы государственно-частного партнерства в сфере рыночных услуг / Л.Х.Саидмуродов, Ф.М.Мукаддасзода // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики №1. (70). - Ходжент: Дабир, 2017. – С.16-25.
- [43] Саидова М.Х. Государственно-частное партнерство в сфере физической культуры и спорта Республики Таджикистан // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук, 2014. № 3 (59). – С. 103-108.
- [44] Саидхаджаев Ф.С. Государственно-частное партнерство в Таджикистане: текущее состояние и возможности для развития // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук, 2019. № 5/2. – С. 48-53.
- [45] Сафиев А.Х., Комилов С.Д. Государственно-частное партнерство: зарубежный опыт (Европа) // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук, 2017. № 2/10. – С. 37-42.
- [46] Селезнев П.Л. Международный опыт и перспективы реализации государственно-частных партнерств в России // Бизнес в экономике, 2009. №5. – С. 349-351.

- [47] Хайдарова М.Н. Государственно-частное партнерство на примере Памирской энергетической компании // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). 2018. Т. 1. № 1 (61). – С. 206-211.
- [48] Хайруллоев С.К. Принципы организации взаимодействия государства и предпринимательства в регионах // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук, 2015. № 2/9 (190). – С. 17-19.
- [49] Ходжаев П.Д. Некоторые аспекты государственно-частного предпринимательского партнерства в сфере транспортных услуг // Вестник Педагогического университета, 2013. № 4/2 (53). – С. 307-313.
- [50] Ходжаев П.Д. Некоторые особенности государственно-частного партнерства на пассажирском транспорте в Республике Таджикистан / П.Д. Ходжаев // Вестник Педагогического ун-та Таджикистана. - Душанбе: ТГПУ, 2012. № 5.(48). – С. 202.
- [51] Ходжаев П.Д. Особенности государственно-частного партнерства на пассажирском транспорте в Республике Таджикистан // Вестник Педагогического университета, 2012. № 3/1. (46). – С. 202-206.
- [52] Ходжаев П.Д. Проблемы становления и развития государственно-частного предпринимательского партнерства в сфере транспортных услуг / П.Д. Ходжаев // Вестник Института повышения квалификации гос. служащих Республики Таджикистан. - Душанбе: ИПКГСРТ, 2011. № 3 (23). – С. 85- 92.
- [53] Ходжаев П.Д. Формирование и развитие государственно-частного партнерства на пассажирском транспорте/ П.Д. Ходжаев// Вестник Института повышения квалификации гос. служащих Республики Таджикистан № 1 (25). - Душанбе: ИПКГСРТ, 2012. – С. 92-100.
- [54] Ходжаев П.Д., Сафарова Л. Оценка использования потенциала государственно-частного партнерства в сфере услуг Республики Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2015. № 2/9 (190). – С. 163-167.

- [55] Хрусталёв Е.Ю., Ларин С.Н. Новые тенденции в организации партнерских отношений государства и бизнеса в инновационной сфере // Финансовая аналитика: проблемы и решения, 2011. - № 34. – С.2-10.
- [56] Цветков А.А., Зоидов К.Х., Медков А.А. Государственно-частное партнёрство при создании совместных предприятий в транспортно-транзитной системе России. Часть II // Экономическая наука современной России, 2017. - №1 (76). – С. 61-74.
- [57] Цветков А.А., Зоидов К.Х., Медков А.А. Государственно-частное партнерство – основная форма реализации транспортно-транзитного потенциала России // экономика региона, 2017. – Т. 13. - №1 (76). – С. 1-12.
- [58] Шарипов С.Ш. Институциональные основы развития государственно-частного партнерства в Республике Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук, 2016. № 2/4 (204). – С. 21-24.
- [59] Шарипов С.Ш. Развитие инфраструктуры сферы услуг на основе государственно-частного партнерства // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук, 2016. № 2/7 (213). – С. 208-213.
- [60] Шукуров С.М. Государственно-частное партнерство как важный фактор развития экономики Республики Таджикистан // Известия Иссик Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, 2018. № 4/2 (23). – С. 126-129.
- [61] Шукуров С.М., Азизкулов Б.Д. Институционализация отношений между государством и частным сектором в системе смешанной экономики Республики Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2014.- № 2/9 (151). – С. 226-229.
- [62] Шумпетер Й., Инновационная концепсия предпринимательства Вестник РЭУ. №10. С.1-11.

[63] Van Ham Hans, Koppenjan Joop. Building Public -Private Partnerships: Assessing and Managing Risks in Port Development // Public Management Review. 2001. Vol. 4. № 1. P. 593–616.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо

- [1] Антонова К.А. Государственно-частное партнёрство как фактор социально-экономического развития России: Автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.01/ К.А. Антонова. М., 2012. - 22 с.
- [2] Муқаддасзода Ф.М. Рушди шарикӣи давлат ва баҳши хусусӣ дар соҳаи хизматрасонии бозорӣ: назария, методология, амалия дисс. док. иқтисодиёт илмҳо. Иқтисоси 08.00.05 — Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ. – Душанбе, 2018. – С.182.
- [3] Сафарова Л.Д. Организационно-экономические особенности становления и развития государственно-частного партнерства в сфере услуг (на материалах Республики Таджикистан): Дисс. канд. экон. наук: 08.00.05 / Лола Давронджоновна Сафарова. – Душанбе, 2017. – С.175с.
- [4] Черкасова, Ю.С. Ширяева, Н.П. Шмелева, В.Д. Щетининой и др. Урунов А. А. Интеграция и экономический рост. - М., ИД «Грааль», 2003. – С. 23.
- [5] Мирбобоев Р. М. Развитие экономической интеграции в современных условиях (на примере Республики Таджикистан). Автореферат к.э.н. – Душанбе, 2002, – С. 8.

V. Захираҳои электронӣ [Электронный ресурс]

а) Феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда

- [1] Агабабян К. Точка невозврата пройдена // Гудок, 03.11.2015. – URL: <http://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1313575&archive=2015.11.03> (дата обращения: 08.11.2015).
- [2] Агафонова М. С., Митрофанова А. И. Оценка эффективности государственно-частного партнерства как фактора социально-экономического развития региона // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 2. – С. 406–410. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/46097.htm>.

- [3] Белоглазова Д. в поиске источника // Гудок, 08.06.2016. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.gudok.ru/newspaper/?ID=13397711&archive=2016.06.08> (дата обращения: 08.06.2016).
- [4] Белоглазова Д. Весомый вклад // Гудок, 13.01.2016. URL: <http://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1323219&archive=2016.01.13> (дата обращения: 13.01.2016).
- [5] Бизнес-модели сотрудничества. Пресс-служба Росавтодора // Транспорт России № 8 (9019), 25 февраля 2016 г. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.transportrussia.ru/avtomobinye-dorogi/biznes-modeli-sotrudnichestva.html> (дата обращения: 25.02.2016).
- [6] Вавилов Н. Борис Дубровский: «Для Челябинской области важно наладить взаимный товаропоток с СУАР». Интервью с губернатором Челябинской области Б.А. Дубровским // Южный Китай, 03.08.2015. [Электронный ресурс]. – URL: <http://south-insight.com/chelyabinsk> (дата обращения: 18.12.2015).
- [7] Горелкин В. Российский регион обзавелся «Шелковым путем» // Гудок, 12.02.2016. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1327393&archive=2016.02.12> (дата обращения: 17.02.2016).
- [8] Государственно-частное партнерство как инструмент развития приграничного сотрудничества. Доклад директора Центра социально-трудовых и экономических исследований А.Л. Евдокимовича // Сайт РИСИ, 25.10.2013. [Электронный ресурс]. – URL: <http://riss.ru/evrazijstvo/evrazijstvo-analysis/4127/> (дата обращения: 14.03.2016).
- [9] Гузнов, А.Г. Публично-правовое регулирование финансового рынка в Российской Федерации: монография / А.Г. Гузнов, Т.Э. Рождественская. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. – 500 с. – Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. – URL: <https://urait.ru/bcode/452383> (Дата обращения: 27.06.2020).

- [10] Донцов С. В региональном бюджете нет средств на пригородные поезда // Гудок. 19.08.2015. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1296922&archive=2015.08.19> (дата обращения: 17.02.2016).
- [11] Евдокимович А.А. Государственно-частное партнерство как инструмент развития приграничного сотрудничества. Доклад директора Центра социально-трудовых и экономических исследований А.Л. Евдокимовича // Сайт РИСИ, 25.10.2013. [Электронный ресурс]. – URL: <http://riss.ru/evrazijstvo/evrazijstvo-analysis/4127/> (дата обращения: 14.03.2016).
- [12] Единая информационная система государственно-частного партнерства в РФ / Минэкономразвития РФ. – URL: <http://pppi.ru> (дата обращения: 01.11.2015).
- [13] Ермоленко М. ГЧП в транспортной сфере России встало // РЖД-Партнер, 02.06.2016. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.rzd-partner.ru/news/investitsii/gchp-v-transportnoi-sfererissii-vstalo/> (дата обращения: 02.06.2016).
- [14] Зоидов К.Х., Медков А.А. Историко-экономические предпосылки сопряжения транспортно-транзитных систем России и стран Западной и Южной Азии. Часть I // Электронный журнал ИПР РАН. Проблемы рыночной экономики. – 2017. - №3. – С. 48-69. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.market-economy.ru/>.
- [15] Изъюрова Л. Что мешает бизнесу выйти на дорогу // Транспорт России, №9, 27 февраля 2014 г. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.transportrussia.ru/rynok-uslug/что-мешает-бизнесу-выйти-на-дорогу.html> (дата обращения: 14.10.2016)/
- [16] Кулигин В.Д. «Невидимая рука» Адама Смита // Вестник университета, 2014. <https://cyberleninka.ru/article/n/nevidimaya-ruka-adama-smita> (дата обращения 5.04.2019.)
- [17] Максимов В. Реализация ГЧП – проектов в регионах в 2015 г. продолжалась благодаря государству // РЖД – Партнер, 11.03.2016. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.rzd->

partner.ru/interviews/mneniia/realizatsiia-gshp-proektov-v-regionakh-v-2015-prodolzhalas-blagodaria-gosudarstvu (дата обращения: 11.03.2016)

[18] Модель Н. Государственно-частная проверка // Эксперт Северо-Запад, №22-24(707), 08 июня 2015. [Электронный ресурс]. – URL: <http://expert.ru/northwest/2015/24/gosudarstvenno-chastnaya-proverka/> (дата обращения: 11.03.2016)

[19] Сомонаи расмии Маркази шарикии давлат ва бахши хусусии Қазоқистон. [Захираи электронӣ]. URL: <http://kzppp.kz>. (санаи мурочиат: 04.06.2019).

[20] Сомонаи расмии Палатаи миллии соҳибқорони Ҷумҳурии Қазоқистон "Атамекен". [Захираи электронӣ]. URL: <http://atameken.kz>. (санаи мурочиат: 12.08.2019).

[21] Сомонаи расмии ҶДММ Қазоқистон лоиҳаҳои тайёрӣ (Фонд). [Захираи электронӣ]. URL: <https://kppf.kz/ru> (санаи мурочиат: 23.09.2019).

[22] Постановление Правительства Республики Казахстан от 10 декабря 2018 года № 818 «О внесении изменений в некоторые решения Правительства Республики Казахстан и признании утратившими силу некоторых решений Правительства Республики Казахстан». Zakon.kz. [Электронный ресурс]. URL: <https://online.zakon.kz>. (дата обращения: 23.09.2018).

[23] Роднянский Д. В., Валеева Г. Ф. Государственно-частное партнерство в сфере здравоохранения: региональный анализ // Международный журнал прикладных наук и технологий «Integral». 2019. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-v-sferezdravoohraneniya-regionalnyy-analiz> (дата обращения: 21.12.2019).

[24] Сажина М. А., Чибриков Г. Г., Экономическая теория. Учебник для вузов, М.: «Норма», 2001. <http://be5.biz/ekonomika/e018/index.html>. (дата обращения: 9.04.2019).

[25] Семенова Е. государственно-частное партнёрство как один из путей модернизации российской инфраструктуры // Сайт РИСИ, 25.03.2014. [Электронный ресурс]. URL: <http://riss.ru> analitycs/5217/ (дата обращения: 14.03.2016)

- [26] Скорев М.М. Модернизация институциональной структуры российской системы образования. Ростов на Дону., 2004 г. // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки / <https://cyberleninka.ru/article/n/skorev-m-m-modernizatsiya-institutsionalnoy-struktury-rossiyskoy-sistemy-obrazovaniya-rostov-n-d-2004>. (дата обращения: 5.04.2019).
- [27] How Public-Private Partnerships Could Pave The Global Infrastructure Upgrades [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.standardandpoors.com/prot/ratigs/articles/en/eu?articleType=HTML&asestID=1245319727372> (дата обращения: 15.01.2016).
- [28] The Public Contracts Regulations 2015 No. 102 [Электронный ресурс] – URL: http://www.legislation.gov.uk/ukxi/2015/102/pdfs/ukxi_20150102_en.pdf. (дата обращения: 26.06.2021).
- [29] United Kingdom – England: PPP Units and Related Institutional Framework [Электронный ресурс] – URL: https://www.eib.org/attachments/epec/epec_uk_england_ppp_unit_and_related_institutional_framework_en.pdf. (дата обращения: 28.06.2021).

VI. Феҳрести интишороти муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия:

а) мақолаҳои илмӣ, ки дар нашриҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи

КOA назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидаанд:

- [1-М] Тухсанбоева Х.М. Шаклҳои шарикӣ давлат ва бизнес дар сатҳи минтақавӣ ва методикаи арзёбии амалҳои онҳо [Матн] / Тухсанбоева Х.М. // Ахбори ДДҲБСТ. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2021. - №4 (89). – С. 82-93 (ISSN 2411-1945).
- [2-М] Тухсанбоева Х.М. Факторы, влияющие на развитие партнерских отношений на региональном уровне [Текст] / Тухсанбоева Х.М. // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук – Душанбе, 2020. - №8. – С. 41- 45 (ISSN 2413-5151).

[3-М] Тухсанбоева Х.М. Формирование и развитие институтов бизнес – структур в контексте развития государственно – частного партнерства [Текст] / Х.М. Тухсанбоева // Учёные записки. Серия естественные и экономические науки. – Худжанд, 2020. - №2 (53). – С. 82-89 (ISSN 2077-4974).

[4-М] Тухсанбоева Х.М. К вопросу об исследовании взаимодействия институтов бизнес – структур и государства в региональной экономической системе [Текст] / Тухсанбоева Х.М. // Вестник ТГУПБП. Серия общественных наук. – Худжанд, 2020. - №2 (83). – С. 90-99 (ISSN 2411-1945).

[5-М] Тухсанбоева Х.М. Таҷдиди ҷанбаҳои институтсионалии танзими шарикӣ давлатию хусусӣ дар сатҳи минтақаҳо [Матн] / Ризокулов Т.Р., Тухсанбоева Х.М. // Ахбори ДДҲБСТ. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2022. - №4 (93).- С.49-60 (ISSN 2411-1945).

б) мақолаҳои илмие, ки дар нашрияхои дигар ҷоп шудаанд:

[6-М] Тухсанбоева Х.М. Системаи нишондиҳандаҳои иқтисодии рушди минтақа // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-методӣ «Рушди иқтисодиёти инноватсионӣ индустриалӣ: назария, усулҳо, таҷриба» (Хучанд, 2019). – С. 283-284.

[7-М] Тухсанбоева Х.М. Тенденции развития структуры механизма управления устойчивым развитием Международная научно-практическая конференция // “Мережевий бизнес: становления, проблемы инноваций”. - Полтава, 2019. - С. 55-56.

[8-М] Тухсанбоева Х.М. Экологическая составляющая региональной экономической системы // “Мережевий бизнес: становления, проблемы инноваций”. – Полтава , 2020. - С. 96-99.

[9-М] Тухсанбоева Х.М. Ҳамкориҳои давлатӣ ва хусусӣ ҳамчун институти фаъолияти соҳибкорӣ // Ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ дар татбиқи саноатикунони босуръати кишвар. Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – назариявӣ - Хучанд: Дабир, 2022. – С. 456 – 458.

ЗАМИМАҲО

Иншоотҳои иҷтимоии ШДХ-и ноҳияи Ашт дар се соли охир (2018–2021)

Замимаи 1. Рӯйхати сохтмон ва таъмиру барқарорсозии иншоотҳои кӯдакистон дар солҳои 2018–2021 дар асоси ШДХ

Сол	Номгӯи иншоот: маблағи сарфшуда (ҳазор сомонӣ)	Сарчашмаи маблағгузорӣ	Ҷойи корӣ
ш. Шайдон			
2021	Кӯдакистони нави томактабии хусусии "Бунёд" (2200)	Аз ҷониби соҳибкорон - Ҳамсарон Ҳусанов Мирзо ва Мадалиева Истамой	12-ҷойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Меҳробод			
2019	Сохтмони кӯдакистони (28,4)	Бо дастгирии падару модарон	6-ҷойи корӣ

Сарчашма: Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғди ноҳияи Ашт дар солҳои 2018 – 2021.

Замимаи 2. Рӯйхати сохтмон ва таъмиру барқарорсозии иншоотҳои толори варзишӣ дар солҳои 2018–2021 маблағгузорӣ аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳо

Сол	Номгӯи иншоот: маблағи сарфшуда (ҳазор сомонӣ)	Сарчашмаи маблағгузорӣ	Ҷойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Меҳробод			
2018	Сохтмони майдончаи варзишии футбол (286,6)	Соҳибкор Ёрунов Н.	2-ҷойи корӣ
2020	Сохтмони майдончаи варзишии футбол (280,0)	Соҳибкор Мусоев Аҳрорҷон	2-ҷойи корӣ
2020	Майдончаи варзишӣ (280)	Соҳибкор Нурматова Ҷаннатой	2-ҷойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Шодоба			
2019	Сохтмони толори варзишии кушод (100)	Соҳибкор Отабеков Файзулло	3-ҷойи корӣ
2019	Азнавсозии толори варзиш (100)	Аҳолӣ ва соҳибкорон	4-ҷойи корӣ
2020	Сохта ба истифода додани майдончаи варзишии кушод (260,3)	Соҳибкор Машарипов Ҷамшед	3-ҷойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Ифтихор			
2019	Сохтмони толори варзишӣ (50)	Соҳибкор Сотимов Фируз	2-ҷойи корӣ
2019	Сохтмони толори варзишӣ (120,0)	Соҳибкор Мирзоаҳмедов Н	3-ҷойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Ориён			
2019	Варзишгоҳи хурд (680,0)	Соҳибкор Холиқов Мамасоли	2-ҷойи корӣ

2019	Сохтмони майдончаи варзишӣ (200)	Соҳибкор Эргашев Баҳтиёр	2-чойи корӣ
2021	Варзишгоҳ барои машқу тамрини намуди варзиши самбо (198)	Бо дастгирии соҳибкори маҳаллӣ	барои 50 варзишгар
2021	Варзишгоҳи хурд (630)	Соҳибкори маҳаллӣ Каримов Талабҷон	+
Ҷамоати деҳоти Ошоба			
2020	Сохтмони майдончаи хурди варзишӣ (154)	Соҳибкори маҳаллӣ Қаҳҳоров Рустам	1-чойи корӣ
2021	Сохтмони толори варзишӣ (285)	Соҳибкор Дадобоев Манучеҳр	1-чойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Ашт			
2018	Сохтмони майдончаи варзишӣ (32)	Соҳибкор Аҳмедов Санъат ва кумитаи маҳаллӣ	1-чойи корӣ
2019	Сохтмони толори варзишӣ ва майдончаи хурди сунъии футбол (700,0)	Соҳибкор Қурбоналиев Зарбаҳт	4-чойи корӣ
2021	Сохтмони ҳавзи шиноварӣ (35,0)	Сокинон ва соҳибкорони маҳаллӣ	2-чойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Пунук			
2021	Сохтмони ҳавзи шиноварӣ ва аттракционҳо (700,0)	Соҳибкор Ҳалимов Ҳомид	7-чойи корӣ
Ҷамоати шаҳраки Шайдон			
2018	Сохтмони майдончаи варзишӣ ва бозии кӯдакона (509,7)	Соҳибкори бурунмарзӣ Мамадҷонов Мурод	2-чойи корӣ
2018	Сохтмони майдончаи варзишӣ (110,0)	Соҳибкор Манозимов Пайрав	+
2018	Сохтмони майдончаи хурди футбол дар мактаби варзишии №1(110,0)	Соҳибкор Мирзоматов Ҳусейн	+
2021	Азнавсозии майдончаи варзишӣ (25,0)	Бо дастгирии аҳолии деҳа	+
Ҷамоати деҳоти Понғоз			
2018	Сохта ба истифода додани майдончаи варзишӣ (120,0)	Соҳибкори маҳаллӣ	+
2018	Сохтмони майдони варзишӣ (5,0)	Аз тарафи аҳоли	2-чойи корӣ
2018	Таъмири асосии толори варзишӣ дар МТМУ №48	Соҳибкорони маҳаллӣ	+
2021	Сохтмони майдони варзишии футбол (120)	Соҳибкори маҳаллӣ Мавлонов Орифҷон	

Сарчашма: Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғди ноҳияи Ашт дар солҳои 2018 – 2021.

**Замима 3. Рӯйхати сохтмон ва таъмиру барқарорсозии иншоотҳои мактабҳои миёна дар
солҳои 2018–2021 маблағгузорӣ аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳо**

Сол	Номгӯи иншоот: маблағи сарфшуда (ҳазор сомонӣ)	Сарчашмаи маблағгузорӣ	Қойи хониш
Ҷамоати деҳоти Меҳробод			
2018	Сохтмони 4 синфхонаҳои иловагӣ дар МТМУ №51, (220,0)	Кумитаи падару модарон ва соҳибкорон	барои 100 хонанда
Ҷамоати деҳоти Ифтихор			
2020	Оиди ба истифода додани бинои нотамони МТМУ №46, (220)	Бо дастгирии ҷамоат ва аҳоли	барои 125 хонанда
2020	Сохта ба истифода додани ду синфхонаи иловаги дар МТМУ №54, (75,0)	Бо дастгирии ҷамоат, КИХЧ	+
Ҷамоати деҳоти Ориён			
2019	Сохтмони 2 синфхонаи иловагӣ дар МТМУ №10, (35,0)	Тариқи ҳашар	барои 50 хонанда
2018	Сохтмони 4 синфхонаи иловагӣ дар МТМУ №67 деҳаи Янгиободи Ҷамоати деҳоти Ориён (185,0)	Тариқи ҳашар	барои 100 хонанда
2018	Сохтмони 2 синфхонаи иловагӣ дар МТМУ №63, (40,0)	Тариқи ҳашар	барои 50 хонанда
2018	Сохтмони 4 синфхонаи иловагӣ дар МТМУ №6, (200,0)	Тариқи ҳашар	барои 100 хонанда
2018	Оиди аз таъмири асосӣ баровардани МТМУ №57, №12, №52, №41, №9 (175,0)	Соҳибкорон, роҳбарони ҳочагии деҳқонӣ	+
2020	Ташкили синфхонаҳои иловагӣ дар Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №57 (4 -синфхонаи иловагӣ) (450,0)	Ҷамоат ба тариқи ҳашар	+
2021	Сохтмони 4 синфхонаи иловагӣ дар МТМУ №57, (400,0)	Бо дастгирии ҷамоат ва аҳоли	барои 200 хонанда
2021	Азнавсозии 10 синфхона дар МТМУ №6, (650,0)	Бо дастгирии мардуми ҷамоат ва соҳибкорони маҳаллӣ	барои 250 хонанда
Ҷамоати деҳоти Ашт			
2019	Сохтмони чор синфхонаи иловагӣ дар МТМУ №55, (418,3)	Соҳибкори маҳали Мадалиева Муҳаррам	барои 100 нафар хонанда
2019	Сохтмони 2 синфхонаҳои иловагӣ МТМУ №59, (100,0)	Соҳибкорон ва аҳолии деҳа	барои 50 хонанда
Ҷамоати шаҳраки Шайдон			
2021	Ба истифода додани бинои иловагӣ дар Муассисаи давлатии томактабии №1 (70,0)	Бо тариқи ҳашар ва дастгирии волидон	+

2021	Бинои нави МТМУ №65, (14500,0)	МИХД-и вилояти Суғд ва маблағгузории Идораи сохтмони асосии вилояти Суғд	барои 360-хонанда
Ҷамоати деҳоти Понғоз			
2018	Сохтмони 9 синфхонаи иловагӣ МТМУ №58, (500,0)	Соҳибкор Мадиссоев Баҳром	барои 225-хонанда
2018	Сохта ба истифода додани Пули МТМУ №4, (54)	Соҳибкорони маҳаллӣ	+
2020	Сохтмони МТМУ №36, (10000,0)	Соҳибкор Махсудҷонов Зайлобиддин	барои 670-хонанда
2021	Бинои нави МТМУ №7, (4500,0)	Бо маблағгузории Фонди Саудии Рушд	барои 240-хонанда

Сарчашма: Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғди ноҳияи Ашт дар солҳои 2018 – 2021.

Замима 4. Рӯйхати сохтмон ва таъмиру барқарорсозии иншоотҳои тандурустӣ дар солҳои 2018–2021 маблағгузорӣ аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳо

Сол	Номгӯи иншоот: маблағи сарфшуда (ҳазор сомонӣ)	Сарчашмаи маблағгузорӣ	Ҷойи корӣ, кати беморон
Ҷамоати деҳоти Меҳробод			
2018	Сохтмони нуқтаи саломатӣ, (120,0)	Маъмурияти КАТС ва соҳибкорон	4-ҷойи корӣ
2021	Таъмири капиталии Маркази саломатӣ, (278,0)	Маркази саломатии ноҳиявӣ, дастгирии аҳоли ва соҳибкорони дохиливу бурунмарзӣ	+
Ҷамоати деҳоти Ифтихор			
2018	Оғоз ва ба итмом расонидани сохтмони бинои хонаи саломатӣ, (243,0)	Маъмурияти маркази саломатии ноҳиявӣ ва соҳибкорони деҳа	3-ҷойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Ашт			
2018	Таъмири куллии шуъбаи чарроҳӣ, (105,0)	Бо ҷалби хоҷагӣҳои кишоварзӣ	+
2018	Бунёди маркази хусусии ташхису табобатӣ ва эндочарроҳӣ, (450,0)	Соҳибкори маҳаллӣ Дадобоев Тӯйалӣ	12-кати беморон
Ҷамоати шаҳраки Шайдон			
2018	Сохтмони нуқтаи хонаи саломатӣ, (120,0)	Маъмурияти маркази саломатии ноҳиявӣ бо аҳолии деҳа	4-ҷойи корӣ
2019	Сохтмони истгоҳи табибон, (150,0)	Соҳибкор Алибоев Музаффар	6-ҷойи корӣ
2020	Ба истифода додани хонаи саломатӣ, (124,0)	Маъмурияти хонаи саломатӣ ва соҳибкорон	4-ҷойи корӣ
Ҷамоати деҳоти Понғоз			
2021	Сохтмони биноҳои нави Беморхонаи ноҳиявии №5, (16763,0)	МИХД-и н. Ашт, соҳибкоруни аҳоли	барои 80-кати хоб ва ташкили 45-ҷойи корӣ

2018	Сохта ба истифода додани Пули МТМУ №4, (54)	Соҳибкорони маҳаллӣ	10-метр
2020	Сохтмони МТМУ №36,(10000,0)	Соҳибкор Махсудҷонов Зайлобиддин	барои 670 хонанда
2021	Биной нави МТМУ №7, (4500,0)	Бо маблағгузории Фонди Саудии Рушд	барои 240- хонанда

Сарчашма: Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Суғди ноҳияи Ашт дар солҳои 2018 – 2021.

Дар ноҳия умуман дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёи иҷтимоии ШДХ мувофиқи ҷамоатҳои шаҳраку деҳот: Шайдон – 53 адад, Понғоз – 47 адад, Ошоба – 70 адад, Шодоба – 42 адад, Меҳробод – 31 адад, Ашт – 60 адад, Пунук – 39 адад, Ифтихор – 24 адад ва Ориён 60- адад иншоотҳои ҷашнӣ ба истифода дода шуданд, ки баъзе маълумотҳои саҳеҳ дар замидаҳо гирд оварда шудааст.